

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Vitja Gričar

Mentor: redni prof. dr. Marjan Svetličič
Somentor: asist. dr. Milan Brglez

DRŽAVNA EKONOMSKA OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST

Diplomsko delo

Ljubljana 2006

Povzetek

Državna ekonomska obveščevalna dejavnost

Obveščevalne službe so po koncu hladne vojne začele dajati večji poudarek ekonomskemu področju. Da bi pogledali izza nacionalnega interesa takšne širitve področja dela, najprej razložimo teoretski okvir oblikovanja obveščevalne politike. Takšno razumevanje nam omogoča pregled vloge obveščevalne dejavnosti v teorijah mednarodnih odnosov. Opozorimo, da med državami prihaja do razlik pri opredeljevanju ekonomske obveščevalne dejavnosti in da je razlika v definiciji ekonomske obveščevalne dejavnosti odvisna predvsem od pogleda na odnos med državo in trgom. S pomočjo primerjav organiziranosti obveščevalne dejavnosti v Franciji, Združenih državah Amerike in Japonski, izpostavimo različne materialne in idejne kontekste, v okviru katerih so se razvijale obveščevalne politike. Diplomsko delo izpostavlja nekatere vidike dela obveščevalnih služb, vključno z vohunstvo, ki prispevajo h konkurenčnim prednostim gospodarstva. Na koncu sledi krajša analiza razvoja in trenutnega stanja na področju ekonomske obveščevalne dejavnosti v Sloveniji, iz katere je razvidno, da je zaradi dolgotrajnega preoblikovanja obveščevalne službe, načina organizacije obveščevalno-varnostne dejavnosti, procesov vključevanja v Evropsko unijo in verjetno tudi zaradi pomanjkanja socialnega kapitala, razvoj ekonomske obveščevalne dejavnosti v najširšem pomenu šele na začetku.

Ključne besede: obveščevalna dejavnost, vohunstvo, nadzor, konkurenčnost, Slovenska obveščevalno-varnostna agencija

Summary

National economic intelligence

Intelligence services have started to put more emphasis on the economic field of work after the end of the cold war. In order to look behind the national interest of such broadening of their work we first explain in more detail the theoretical framework about the formation of intelligence policy. Such understanding of intelligence enables us to review the role of intelligence in the theories of international relations. We draw attention to differences in definitions of economic intelligence and establish that such differences depend mainly on the view of the state-market relationship. Through comparison of organization of intelligence in France, United States of America and Japan we point out the material and ideational structures within which the creation of intelligence policies takes place. The thesis presents certain aspects of intelligence, including espionage, that contribute to competitive advantages of the economy. In the end, follows the analysis of the development and the current state of economic intelligence in Slovenia, which shows that due to the lengthy restructuring of the intelligence service, current organization of intelligence-security activity, integration process in the European Union and most likely the low social capital, the development of economic intelligence activity in its broadest sense is at its very beginning.

Key words: intelligence, espionage, surveillance, competitiveness, Slovenian intelligence-security agency

KAZALO

SEZNAM SKIC	4
SEZNAM KRATIC	4
1. UVOD	6
2. OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	7
3. RAZVOJ OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI	12
4. O TEORIJ OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI	18
4.1 ZNANJE	20
4.2 PROCES	23
4.3 INSTITUCIJA	30
4.4 OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST V TEORIJAH MEDNARODNIH ODNOSOV	32
5. OPREDELITEV EKONOMSKE OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI	36
5.1 EKONOMSKA VARNOST	38
6. ODNOS MED DRŽAVO IN TRGOM	40
6.1 POMEN GLOBALIZACIJE	43
7. KONKURENČNOST DRŽAVE	44
7.1 INDUSTRIJSKA POLITIKA	47
7.2 OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST KOT UKREP INDUSTRIJSKE POLITIKE	52
7.3 POMEN INFORMACIJ IN ZNANJA	54
8. PRIMERJALNI POGLED	59
8.1 ZDRUŽENE DRŽAVE AMERIKE	60
8.2 JAPONSKA	68
8.3 FRANCIJA	71
8.4 SKLEP	74
9. VLOGA EKONOMSKE OBVEŠČEVALNE DEJAVNOSTI	75
10. EKONOMSKI OBVEŠČEVALNI SISTEM SLOVENIJE	83
11. ZAKLJUČEK	90
12. UPORABLJENI VIRI	93
12.1 PRIMARNI VIRI	93
12.2 SEKUNDARNI VIRI	94
12.3 INTERVJUJI	107

Seznam skic

Skica 2.1: Obveščevalni cikel	6
Skica 4.1: Odnos med podatki, informacijami in znanjem	19
Skica 4.2: Oblikovanje politik	22
Skica 7.1: Dopolnjen Porterjev diamant konkurenčnih prednosti	43
Skica 7.2: Argumenti za industrijsko politiko	47
Skica 9.1: Obveščevalna dejavnost kot konkurenčna prednost	78

Seznam kratic

CIA	Central Intelligence Agency (Osrednja obveščevalna agencija)
DGSE	Direction Générale de la Sécurité Extérieure (Generalna Direkcija za zunanjo varnost)
DKDO	Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih
DST	Direction de la Surveillance du Territoire (Direkcija za nadzor teritorija, francoska protiobveščevalna služba)
FBI	Federal Bureau of Investigation (Zvezni preiskovalni urad)
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade (Splošni sporazum o carinah in trgovini)
Humint	Human Intelligence (zbiranje podatkov s človeškimi viri)
Imint	Imagery Intelligence (zbiranje podatkov s slikanjem in snemanjem)
IPC	Intellectual Property Committee (Odbor za intelektualno lastnino)
JETRO	Japan External Trade Organization (Japonska zunanjetrgovinska organizacija)
Masint	Measurement and Signature Intelligence (zbiranje podatkov z seizmološkimi, radiološkimi, kemičnimi idr. meritvami)
METI	Ministry of Economy, Trade and Industry (japonsko Ministrstvo za gospodarstvo, trgovino in industrijo)
MITI	Ministry of International Trade and Industry (japonsko ministrstvo za gospodarstvo pred preimenovanjem)
NSA	National Security Agency (Nacionalna varnostna agencija)
NSC	National security Council (Svet za nacionalno varnost)
SDV	Služba državne varnosti
Sigint	Signal Intelligence (zbiranje podatkov s prestrežanjem)

	komunikacijskih, telemetričnih in elektronskih signalov)
SOVA	Slovenska obveščevalno-varnostna agencija
Techint	Technical Intelligence (zbiranje podatkov s tehničnimi sredstvi)
TNP	transnacionalno podjetje
TRIPS	Agreement on trade related aspects of intellectual property rights (Sporazum o trgovinskih pravicah intelektualne lastnine)
VIS	Varnostno informativna služba
WIPO	World intellectual property rights (Svetovna organizacija za intelektualno lastnino)
WTO	World trade organization (Svetovna trgovinska organizacija)
ZDA	Združene države Amerike

1. Uvod

Diplomska naloga dodaja novo dimenzijo pojmu nevidna roka trga, ko obravnava, kako se obveščevalne službe vključujejo v konkurenčni boj podjetij in držav. Tajnost je lastnost, ki zaznamuje delo obveščevalnih služb, zato ostaja obveščevalna dejavnost v veliki meri neraziskana. Poskus razumevanja ekonomske obveščevalne dejavnosti nas vedno znova pripelje na rob paranoje, ko velikemu Bratu pripisujemo sposobnost upravljanja z akterji in dogodki iz zakulisja. A kot pravi Žižek (2004: 154), "ultimativna ideologija današnjega časa bi bila samozadovoljna kritično-ideološka zavrnitev zarot kot golih fantazem."

Osnovna teza diplomske naloge je, da je ekonomska obveščevalna dejavnost lahko vzvod gospodarskega razvojnega dohitevanja. Za utemeljitev teze je nujno predhodno razumevanje samih obveščevalnih služb in njihove dejavnosti, da bi bilo mogoče odgovoriti na vprašanje o vlogi ekonomske obveščevalne dejavnosti. Da bi bilo razvojno dohitevanje mogoče, je potrebno proučiti vlogo ekonomske obveščevalne dejavnosti pri oblikovanju in izvajanju ekonomskih politik za doseganje konkurenčnosti, a ne kot cilj, temveč kot sredstvo za uresničevanje razvojnih ciljev.

Diplomska naloga poskuša obravnavati pojav ekonomske obveščevalne dejavnosti skozi izročilo razumevanja, pri tem pa se kolikor se da približa konstruktivističnemu pogledu na vlogo obveščevalnih služb v mednarodnih odnosih. Uporabljene so bile naslednje raziskovalne metode: teoretsko-opisna metoda, analiza in interpretacija primarnih in sekundarnih virov, zgodovinska in primerjalna analiza ter nestrukturiran intervju. Ključna omejitev, ki se vleče skozi celoten raziskovalni proces, je vprašanje verodostojnosti virov in resničnosti podatkov. Pri intervjujih pa je bila določenim osebam, da bi vsaj v omejenem obsegu vključili pogled od znotraj, zagotovljena anonimnost.

Drugo poglavje ponuja odgovor na vprašanje, kaj je obveščevalna, varnostna in protiobveščevalna dejavnost, ter kdo in kako jo izvaja. *Tretje poglavje* je ključno za razumevanje razvoja obveščevalne dejavnosti in zasleduje razvoj dejavnosti od najzgodnejših začetkov do danes. *Četrto poglavje* obravnava teorijo obveščevalne dejavnosti skozi tri koncepte (znanje, proces, institucija) s ciljem razumevanja

obveščevalne dejavnosti iz vidika mednarodnih odnosov. V *petem poglavju* naloga podaja definicijo ekonomske obveščevalne dejavnosti in pojasnjuje spor okoli definicije po koncu hladne vojne. Ker delo obravnava ekonomsko obveščevalno dejavnost, ki jo izvajajo državne obveščevalne službe, v *šestem poglavju* obravnava odnos med državo in trgom v okviru različnih ekonomskih teoretskih pristopov ter posledice globalizacije na omenjeni odnos. *Sedmo poglavje* išče odgovor na vprašanje pojava ekonomske obveščevalne dejavnosti kot ukrepa industrijske politike za krepitev konkurenčnosti gospodarstva držav. Sledi primerjalni pogled na ekonomski obveščevalni sistem Združenih držav Amerike (ZDA), Japonske in Francije, z namenom da bi opozorili na pomen družbenega konteksta in različnih diskurzov v procesu preusmerjanja obveščevalne dejavnosti na ekonomsko področje. Na osnovi predstavljenih modelov v *osmem poglavju* delo izpostavlja posamezne vidike ekonomske obveščevalne dejavnosti. V *devetem poglavju* obravnava Slovenijo, s ciljem ugotavljanja trenutnega stanja na področju ekonomske obveščevalne dejavnosti in razkrivanja dejavnikov, ki so vplivali na njen razvoj. Na koncu, v *desetem poglavju*, povzema bistvene lastnosti ekonomske obveščevalne dejavnosti in njihov vpliv na razvoj skozi povečevanje konkurenčnosti gospodarstva.

2. Opredelitev temeljnih pojmov

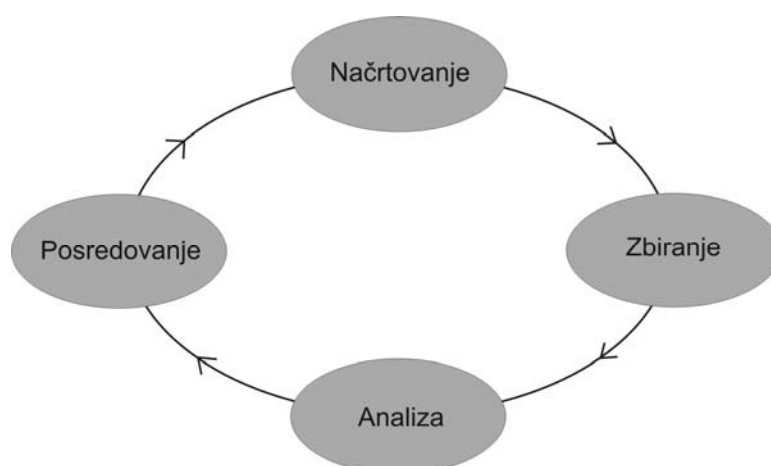
Obveščevalna dejavnost je najpogostejše predmet proučevanja varnostnih študij, ki obravnavajo obveščevalno dejavnost z vidika metod in sredstev obveščevalnega dela ali z vidika političnega in strokovnega nadzora nad delom obveščevalnih služb. Tovrstni pristopi z vidika državne suverenosti opredeljujejo obveščevalno dejavnost kot proces načrtovanja, zbiranja in obdelave podatkov ter analiziranja in posredovanja informacij o dogodkih na političnem, vojaškem, ekonomskem, tehnološkem in ostalih področjih. Šaponja (1999: 36-7) izpostavlja naslednja področja:

- zunanje in notranje politike posameznih držav, vprašanja regionalne in svetovne politike;
- politike in dejavnosti mednarodnih organizacij, državnih zvez in zavezništov;
- gospodarstva posameznih držav in regij ter mednarodni gospodarski tokovi;
- znanost in tehnologija;
- vojaške industrije, še posebej industrija za razvoj orožij za množično uničevanje;
- jedrske energije in

- obrambnostrateško področje.

Celoten proces opredeljujemo kot obveščevalni cikel, ki v vsaki fazi predvideva tudi povratni tok informacij, da zagotavlja korekcije in odpravljanje potencialnih napak (Purg 1995: 30-1).

Skica 2.1: Obveščevalni cikelus

Vir: Underwood (2002: 9).

O obveščevalni dejavnosti v ožjem pomenu govorimo takrat, ko je namen zbiranja in analiziranja podatkov samo oblikovanje in posredovanje obveščevalne informacije, v širšem pomenu pa obveščevalno dejavnost sestavljata še protiobveščevalna dejavnost in tajne operacije (Purg 1999: 31).

Tajne operacije so način neposrednega izvajanja zunanje politike, ki jo opravljajo obveščevalne službe.¹ Med tovrstne metode sodijo atentati, sabotaže, podpiranje uporniških gibanj, črna in siva propaganda, državni udari in druge, vsem pa je skupno,

¹ Med bolj znane primere tajnih operacij Osrednje obveščevalne agencije (CIA) sodijo: poskusi atentata na Fidela Castra in Muamarja Gadafija (Bülow 2005: 425-6), državni udar v Čilu 1973 (Kent in Young: 445-6) in Gvatemali leta 1954 (*ibid.*: 212), poskus spremembe režima v Nikaragvi (*ibid.*: 565-7), podpiranje uporniških gibanj proti sovjetski okupaciji v Afganistanu (*ibid.*: 495), intenzivna siva propaganda za zmago stranke Krščanskih demokratov v Italiji na volitvah 1947 (*ibid.*:123) in najverjetneje lahko na seznam dodamo tudi t.i. oranžno revolucijo v Ukrajini leta 2005.

da vlada, ki stoji za takšnimi dejanji, praviloma zanika vsakršno vpletenost v dogodke (Shulsky in Schmitt 2002: 75-7). Naštete oblike tajnih operacij pogosto označujemo tudi kot strategijo posrednega nastopanja.² Glede na opisano so tajne operacije umeščene nekje na kontinuumu med javno diplomacijo³ in vojno. Vendar pa nikakor ni nujno, da so tajne operacije organizacijsko vedno umeščene v obveščevalne službe.⁴ Ker so obveščevalne službe v demokratičnih državah izpostavljene nadzoru ostalih vej oblasti, obstajajo primeri, ko so ravno z namenom izogibanja nadzoru tajne operacije izvajale tudi druge službe; takšen primer so aktivnosti povezane z afero *Iran-Contra* (Herman 1996/2003: 55).

Protiobveščevalna dejavnost sodi v varnostno dejavnost in je namenjena preprečevanju in odkrivanju delovanja tujih obveščevalnih služb ter preprečevanju in odkrivanju kaznivih dejanj, usmerjenih zoper varnost države in njeno ustavno ureditev. Protiobveščevalno in obveščevalno dejavnost praviloma opravljajo ločene službe (Anžič 1996: 59-60; Purg 1995: 68).

Potrebna je še razmejitev med obveščevalno dejavnostjo in vohunstvom, pri čemer je vohunstvo ožji pojem od obveščevalne dejavnosti. O vohunstvu govorimo v primerih, ko je z zbiranjem informacij storjeno kaznivo dejanje, ki je storjeno glede na

² Strategija posrednega nastopanja je organizirana dejavnost, s katero država in/ali drugi subjekti na mednarodnem in/ali notranjepolitičnem področju skušajo uresničiti svoje politične, gospodarske, vojaške in/ali druge interese na škodo drugih subjektov, pri tem pa rešitve ne iščejo neposredno s spopadom oboroženih sil, temveč posredno, z raznovrstnimi prikritimi postopki na političnem, kulturnem, gospodarskem, vojaškem in/ali drugih področjih življenja in dela neke skupnosti, z izvajanjem psihološko-propagandnih akcij, ustvarjanjem in/ali kanaliziranjem družbenih kriz, ustvarjanjem in vodenjem politične agenture, izvajanjem državnih udarov itd. in v določenih primerih tudi vodenje t.i. posredniških vojn (Krunić 1997: 29).

³ Plavšak Krajnceva (2004: 645) opredeljuje javno diplomacijo kot "obliko prepričevalnega komuniciranja s tujimi javnostmi v kontekstu uresničevanja zunanjepolitičnih ciljev." Sodobna javna diplomacija ohranja tradicionalne funkcije na eni strani, po drugi strani pa jih dopolnjujejo mrežni, komunikacijski in tržni načini (*ibid.*: 653).

⁴ Npr. tajne operacije so bile v Združenem kraljestvu od leta 1942 do konca druge svetovne vojne izvzete iz vojaške obveščevalne službe, ravno tako je bil v ZDA oddelek za tajne operacije CIE v obdobju med leti 1948 in 1952 podrejen Ministrstvu za zunanje zadeve (Shulsky in Schmitt 2002: 95).

uporabljene metode in sredstva za zbiranje informacij ali pa izvira kvalifikacija kaznivega dejanja iz značaja in pravnega varstva zbranih informacij (Purg 1995: 34).

Najkrajše opredelimo državno obveščevalno službo kot servis vlade, ki izvaja obveščevalno dejavnost v ožjem pomenu. Grizold (1996: 111) obveščevalno službo opredeli kot "servis za politiko, ki pri odločanjih o strateških vprašanjih (varnosti, obrambe, razvoja idr.) potrebuje pravočasne in celovite informacije o dogajanjih v lastni in drugih državah ter strokovno oceno njihovega pomena." Glede na zunanji odraz zbiranja informacij delimo metode dela, ki jih izvajajo obveščevalne službe, na odkrite, prikriti in tajne metode dela (*ibid.*).⁵

Za izvajanje obveščevalne dejavnosti uporabljajo obveščevalne službe ukrepe in metode, ki jih Šaponja (1999: 80-146) razvršča v tri skupine:

- Operativne discipline, ki jih izvajajo ljudje neposredno ali posredno in je zanje potrebno operativno delovanje. Sem prištevamo: tajno sodelovanje, tajni odkup predmetov ali podatkov, tajno sledenje in opazovanje, tajno fotografiranje in video snemanje, tajno prisluškovanje telekomunikacij, tajno prisluškovanje in snemanje pogovorov, kontrola računalniških sistemov bank, kontrola pisem in drugih pošilk, delovanje pod krinko, sodelovanje s partnerskimi službami.
- Tehnične discipline za zbiranje podatkov uporabljajo različna tehnična sredstva in informacijsko tehnologijo. Gre za discipline, pri katerih so pomembna tehnična znanja in oprema. V večji meri te tehnične discipline v večjem obsegu uporabljajo veliki obveščevalno-varnostni sistemi v državah, ki so ekonomsko sposobne namenjati sredstva za nakup, vzdrževanje in uporabo teh sistemov. Manjše države uporabljajo le osnovne discipline ali pa pridobivajo tovrstne podatke na podlagi

⁵ Najbolj običajen primer odkritih metod dela je zbiranje in analiziranje informacij iz javnih virov. Težja je razmejitev med prikritimi in tajnimi metodami. Pri prvih gre predvsem za to, da je prikrit namen zbiranje informacij, medtem ko sam način zbiranja ni nujno nezakonit. Pri tajnih metodah ravno tako ni znan namen zbiranja, vendar pa je zaradi načina zbiranja ali pravne zaščite informacij praviloma kršena zakonodaja druge države. Ko gre za uporabo prikritih in tajnih metod dela na področju protiobveščevalne ali varnostne dejavnosti v državi, so te metode dovoljene le v skladu z zakonodajo, zato Bučar (1996: 72) nasprotuje uveljavljenem skupnem poimenovanju "posebne metode in sredstva", ker meni, da so posebne zgolj in samo iz vidika njihovega izvajanja, ne pa tudi iz pravnega vidika.

sodelovanja z večjimi službami. Med tehnične discipline štejemo: prisluškovanje (prisluškovanje komunikacijam, uporabo radarskih naprav, odkrivanje in zasledovanje radijskih oddajnikov in radarjev), zbiranje slikovnih podatkov in merjenje količin.

- Discipline zbiranja javno dostopnih podatkov, pri čemer gre za zbiranje podatkov, ki so javno dostopni in zanje ni treba uporabljati tehničnih operativnih disciplin. V to skupino prištevamo zbiranje podatkov iz sredstev javnega obveščanja, računalniških medijev in baz podatkov ter druge načine zbiranja javnih podatkov, kot je uporaba strokovne literature.

Glede na način zbiranja informacij se je uveljavila teoretična, v večjih obveščevalnih službah pa tudi organizacijska, delitev na (Shulsky in Schmitt 2002: 27; Smith 2004: 15-6) zbiranje s človeškimi viri (*Humint*) in s tehničnimi sredstvi (*Techint*). Slednja zelo široka skupina zbiranja informacij vključuje tri podskupine, in sicer: fotografiranje in snemanje (*Imint*), prestrezanje komunikacijskih, telemetričnih in elektronskih signalov (*Sigint*) ter različne seizmološke, radiološke, kemične in druge meritve (*Masint*).

S terminološko opredelitvijo obveščevalne dejavnosti ni večjih težav, dokler imamo v mislih državne organe s posebnimi zakonskimi pristojnostmi za izvajanje svojih nalog. V slovenskem jeziku pa še ni dosežen širši konsenz glede ustreznega prevoda angleške oziroma francoske besede *intelligence*, ko se z zbiranjem, obdelavo in posredovanjem informacij ukvarjajo ostali državni organi, še toliko manj v primerih, ko to dejavnost izvajajo zasebne organizacije.⁶ Sklepamo lahko, da se deloma negativna konotacija izrazu pripisuje zaradi ustvarjene javne predstave o vlogi obveščevalne dejavnosti v prejšnjem političnem sistemu. To je zlasti posledica dejstva, da obveščevalna dejavnost nikoli ni doživela svoje rehabilitacije v smislu širše javne razprave. Razprava bi morala

⁶ V okviru podiplomskega študija na Ekonomski fakulteti v Ljubljani se je poskusil uveljaviti termin poslovna inteligenca kot prevod za besedno zvezo *business intelligence*, pri čemer je poudarek na organizaciji informacijskega sistema za podporo poslovnemu odločanju. Kot v svojem magistrskem delu pravi Kink (2004: 32), so projekti poslovne inteligenca nova generacija sistemov za podporo odločanja oz. naslednik projektov podatkovnega skladiščenja. Podobno Delany opredeljuje poslovno inteligenco kot skupek programskih rešitev, ki uporabnikom omogočajo dostop do podatkov, njihovo analiziranje in izmenjavo z drugimi uporabniki (Klaves 2003: 21).

izpostaviti pomen, ki jo je imela obveščevalna služba v procesu osamosvojitve in vlogo, ki jo imajo sodobne obveščevalne službe v demokratičnih političnih sistemih. To najverjetneje ni bilo v interesu prenovljene politične elite, ki je kot sestavni del svoje identitete prevzela vlogo žrtve.⁷ Lažje, kot poiskati nov ustrežnejši izraz ob pomislekih, ali je ta sploh potreben, je storiti korak v smeri vrednostne razbremenitve obstoječega izraza. Etimološki vpogled v besedo *intelligence* nam razkrije, da beseda izhaja iz latinske besede *intelligere*⁸ (Harper 2001). Vsebinsko primerljiv izraz za obveščevalne službe bi danes lahko poiskali v veliko bolj popularnih *think tanks* oziroma možganskih centrih. Njihova osnovna naloga je učinkovito proizvodnjo relevantnih informacij, ki se posredujejo vladi in njenim organom ter drugim vpletenim akterjem za potrebe oblikovanja in izvajanja javnih politik (Kustec Lipicer 2002: 85-6).⁹

3. Razvoj obveščevalne dejavnosti

Pri razumevanju razvoja obveščevalne dejavnosti je potrebno upoštevati naslednja izhodišča (Der Derian 1992: 20; Herman 1996a: 35):

- razumevanje obveščevalne dejavnosti kot spoznavnega procesa za delovanje v okolju;
- rabo besede obveščevalna dejavnost kot sopomenko za vohunstvo, najpogosteje vojaško vohunstvo;
- dejstvo, da so se razdalje z razvojem transportih in komunikacijskih sredstev zmanjševale in da se je povečeval pretok informacij;¹⁰

⁷ Neskladja v osebni biografiji, ki nastanejo na osnovi alternacije subjektivne realnosti je lažje na novo razložiti, kot pa jih uskladiti s preteklostjo. Ker pa s tem še ni rešen problem vzdrževanja skladnosti, je potrebno kontinuirano legitimiranje prehoda (Berger in Luckmann 1966/1988: 150).

⁸ *Intellego (intellego, intellegis, intellegere, intellexi, intellectum)*:

1. zaznati, opaziti, uvideti, spoznati;
2. razumeti, pojmiti, spoznati;
3. vešč biti v čem;
4. meniti, misliti, predstavljati si (Bradač 1990: 274).

⁹ Avtor se zaveda, da je izpustil vse bolj izpostavljeno varnostno funkcijo obveščevalnih služb, vendar pa ne gre za osnovno področje dela obveščevalnih služb.

¹⁰ Gre za vprašanje družbenega prostora, ki se s tehnološkim razvojem (telegraf, telefon, svetovni splet) razširi in ni več izključno omejen na fizični prostor, pa je kljub temu realen in spreminja družbene prakse (Gošnik 2005: 10).

- zgodovinski razvoj besede *intelligence*, ki je v preteklosti pomenila novico oziroma vest, kar bi lahko opredelili kot prve začetke današnjega novinarstva.

Iz zgornjih predpostavk izhaja pogosta trditev, da je obveščevalna dejavnost druga najstarejša dejavnost (npr. Smith 2004: 10; Stempel 1999: 267). V poskusu utemeljevanja te teze, avtorji posegajo tudi po bibličnih zgodbah in navajajo Kaleba in Jošuo, dva preživela izmed dvanajstih izvidnikov, ki jih je Mojzes poslal, da poiščejo Obljubljeno deželo, kot prva vohuna (Smith 2004: 33-4; Unterman 2001: 130). Bergierjeva (1974: 21) trditev, da je "industrijsko vohunjenje starejše od vojaškega" celo odpira novo vrsto dileme, katera vrsta obveščevalne dejavnosti je bila prej. V podkrepitev navaja primere najbolj zgodnjih oblik industrijskega vohunstva, kot je zgodbo o kraji skrivnosti proizvodnje svile na Kitajskem.¹¹

Na splošno velja za začetek razvoja sodobne obveščevalne dejavnosti 15. stoletje,¹² to je čas odpošiljanja stalnih diplomatskih predstavnikov (Purg 1995: 50). Bolj organizirana vojaška obveščevalna dejavnost pa ima svoje začetke šele v času Napoleonskih vojn (Kahn 2001: 80). Torej obveščevalna dejavnost ostaja sestavni del diplomatskih služb vse do druge polovice 19. stoletja, ko se institucionalizira v samostojno organizacijo (Herman 1996/2003: 15). Zanimivo, tudi Satow, kot eden izmed klasičnih teoretikov diplomacije, v opisovanju dejanske prakse navaja primere podkupovanja in uporabe tajnih agentov. Zase pravi, da je pogosto kupoval zaupne informacije (Otte 2001: 134-5). Od vsega začetka zbiranje informacij ni bilo omejeno na politične in vojaške, ampak tudi ekonomske, ki so pridobile na pomenu še zlasti po industrijski revoluciji (Baumard in Harbulot 1996: 6). Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih¹³ (Ur.l. SFRJ-MP, 2/1964) v svojem tretjem členu kot eno izmed

¹¹ Proizvodnja svile je bila stoletja ena najbolj varovanih skrivnosti Kitajske. Način proizvodnje naj bi bil razkrit šele potem, ko je Kitajska princesa v klobuku prinesla sviloprejko in jo izročila nekemu Indijcu (Bergier 1974: 21).

¹² Po dokumentih, ki jih navaja Dedijer (2002: 104), naj bi imela Dubrovniška republika prve obveščevalce že leta 1301 in bila dejansko prva država z organizirano varnostno obveščevalno dejavnostjo v Evropi.

¹³ Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih (DKDO) je bila sprejeta 18. 4. 1961 na Konferenci Združenih narodov o diplomatskih odnosih in imunitetah. V veljavo je stopila 24. 4. 1964, do 18. 8. 2005 jo je ratificiralo 182 držav (United Nations 2005: III-3).

funkcij diplomatske misije našteva "seznanjanje z vsemi dovoljenimi sredstvi o pogojih in razvoju dogodkov v državi sprejemnici in poročanje o tem vladi države pošiljateljice" (prevod Iztok Simoniti).¹⁴ Ravno tako tudi Dunajska konvencija o konzularnih odnosih¹⁵ v petem členu določa zbiranje informacij v državi sprejemnici o ekonomskem, poslovnem in znanstvenem področju ter poročanje državi pošiljateljici. S kodifikacijo občega običajnega diplomatskega mednarodnega prava je bilo potrjeno, da se mora pri izvajanju diplomatskih in konzularnih funkcij spoštovati pravni red države sprejemnice. Tako je prepovedano tudi vsako nezakonito zbiranje informacij,¹⁶ na drugi strani pa so s kodifikacijo tudi zaradi delovanja obveščevalnih služb v preteklosti¹⁷ zagotovili diplomatskemu osebju, prostorom in stvarjem nedotakljivost.¹⁸ Na tem mestu je na kratko predstavljena vez med diplomatskimi funkcijami in obveščevalno dejavnostjo le na primeru Dunajske konvencije o diplomatskih odnosih, pri čemer izpuščamo ostala področja diplomatskega prava. Dodamo lahko, da ločitev obveščevalne dejavnosti od diplomacije nikoli ni bila povsem dokončana (Herman 1996/2003: 11).¹⁹

Institucionalizacija obveščevalne dejavnosti je potekala vzporedno v okviru vojaških in varnostnih struktur, kjer namen služb ni bil več le posredovati informacije, ampak so

¹⁴ Prevodi izvirnih delov besedil so avtorjevo delo, razen v primerih, kjer je to posebej označeno oz. je razvidno, da gre za navajanje prevoda drugega avtorja.

¹⁵ Dunajska konvencija o konzularnih odnosih (DKKO) je bila sprejeta 24. 4. 1963 na Konferenci združenih narodov o konzularnih odnosih. V veljavo je stopila 19. 3. 1967, do 18. 8. 2005 jo je ratificiralo 167 držav (United Nations 2005: III-6).

¹⁶ DKDO v 41. členu in DKKO v 55. členu določata, da so pri izvajanju diplomatskih in konzularnih funkcij vse osebe dolžne spoštovati zakone in predpise države sprejemnice, ravno tako DKDO v 3. členu in DKKO v 5. členu dovoljujeta izključno zbiranje informacij z zakonitimi sredstvi.

¹⁷ Vse od prve polovice 17. stoletja je delo angleške obveščevalne službe temeljilo predvsem na informacijah, pridobljenih s prebiranjem pošte, vključno z diplomatsko pošto, vse do konca prve polovice 19. stoletja, ko je uvedba diplomatskih kurirjev bistveno zmanjšala obseg prestrežene pošte (Smith 2004: 41-7). Obveščevalno dejavnost v Združenem kraljestvu navajamo zgolj kot primer razširjene prakse v evropskih državah.

¹⁸ Nedotakljivost pomeni "povečano in posebno zaščito oseb, prostorov ali stvari tako pred posegi organov držav, v kateri se ti nahajajo, kot pred morebitnim delovanjem tretjih oseb", v vseh tistih primerih, ko bi s tem bilo ovirano izvrševanje diplomatskih funkcij (Brglez 1998: 81).

¹⁹ Visoki uslužbenec Sove je v intervjuju potrdil, da tudi njihovi uslužbenci delujejo v okviru diplomatskih predstavništav po sporazumu z Ministrstvom za zunanje zadeve (Ljubljana, 6. 5. 2005).

razvili nova strokovna znanja (Herman 1996a: 38). Ločitev diplomatske in obveščevalne dejavnosti je posredno imela za posledico združitve obveščevalne in varnostne dejavnosti. Herman (1996/2003: 28) uvršča proces prepletanja obveščevalne in varnostne dejavnosti v širši kontekst koncepta "dobro obveščene države" in "Benthamove filozofije". Ob upoštevanju Foucaulta gre ravno za obdobje preloma med staro in novo *epistemo*, ki vzpostavlja novo obliko socialne kontrole in omogoči moderno oblast in moderni model oblast-vednost (Lukšič in Kurnik 2000: 137, 186).²⁰ Novo nastale obveščevalno-varnostne službe povsem odgovarjajo praksi nadzorovanja-kaznovanja. Vzroke za spremembe v organizaciji obveščevalne službe je potrebno iskati pri razvoju disciplinarne oblasti, ki v središče ne postavlja nadzor nad teritorijem, ampak nadzor nad posameznikom (*ibid.*: 188).²¹ Razvoj tehnike omogoča vse bolj anonimen in kontinuiran nadzor, ki spreminja arhitekturni načrt Benthamovega *Panopticon*a v splošni mehanizem oblasti (*ibid.*: 189-90).²² A oblasti ne smemo pojmovati zgolj negativno kot prepoved, saj oblast deluje kot proizvodna sila, ki skozi diskurz ustvarja svoje objekte podrejanja in vednost o njih (*ibid.*: 193-4). Ravno tako Deleuze (2002: 171) meni, da je šlo za obdobje zapuščanja disciplinarne oblasti, ki jo je vse do 20. stoletja postopoma nadomeščala družba nadzora, "ki ne funkcionira več s pomočjo zapiranja, temveč s pomočjo nenehnega nadzora in hipnega komuniciranja." Obveščevalne službe so v tem času v posameznih obdobjih postale relevantna produktivna sila, ki je bila skozi svojo specifično vednost postavljena v središče političnega diskurza. Če si izposodimo Schmittovo dihotomijo (Schmitt 1994: 84-5), to pomeni, da obveščevalne službe so in še naprej producirajo prijatelje in sovražnike države.²³

²⁰ Zelo poenostavljeno lahko rečemo, da znanje nikoli ne zajema vse vednosti, ker se konstituira kot znanje šele skozi oblastne mehanizme selekcije, zato ima poseben status. Na primeru šolskega izobraževanja Rutar Ilc in Rutar (1997: 157) pravita, "selekciji vednosti, kakršno izvaja preverjanje, /.../ nedvoumno botrujejo oblastne strukture" in dodajata, da jih "ne gre razbirati kot plod zarot skupine oblastnikov", ker gre za kompleksen proces, "ki mu je podvržena tudi sama oblast."

²¹ Pri diplomaciji gre predvsem za prakso reproduciranja mednarodne organizacije prostora (Ruggie 1998: 875) in morebiti lahko tudi tu iščemo vzroke za organizacijsko razhajanje z obveščevalnimi službami, ki krepijo prakso nadziranja posameznika.

²² V osmem poglavju bomo opozorili na razvoj globalnega sistema za nadzor telekomunikacij, ki so ga razvile ZDA, za njegovo vzpostavitev pa si po nekaterih podatkih prizadeva tudi Francija.

²³ Kot pravi Schmitt (*ibid.*: 84): "Specifično politično razlikovanje, s katerim je mogoče pojasniti politično delovanje in motive, je razlikovanje med *prijateljem* in *sovražnikom*" (kurziv v originalu).

V okviru razvoja obveščevalne dejavnosti v Evropi od druge polovice 19. stoletja pa do prve svetovne vojne se je postopoma oblikovala sodobna razmejitev med obveščevalno dejavnostjo, primarno usmerjeno v zbiranje informacij o tujini, in varnostno dejavnostjo, ki se ukvarja z notranjo varnostno problematiko (Herman 1996a: 37-8). Prehod iz 19. v 20. stoletje pa velja tudi za začetek uporabe obveščevalnih metod dela v podjetjih, bolj natančno, za eno prvih znanih podjetij, v katerem so ustanovili posebno notranjo organizacijsko enoto, velja današnja Skandinavska banka oziroma *Enskilda Bank*, kot se je tedaj imenovala (Hedin 2004: 58). Prva svetovna vojna pomeni premik v obsegu zbiranja informacij, kajti z razvojem vojaške tehnologije, profesionalizacijo in množičnostjo vojaških sil, ki potrebujejo za bojevanje razvito logistično zaledje, postanejo informacije o strateških surovinah, transportnih sredstvih in poteh, tehnološkem razvoju in gospodarskem stanju vse pomembnejši del obveščevalne dejavnosti (Kahn 2001: 81; Zelikow 1997: 165). Prva svetovna vojna pomeni začetek organiziranega zbiranja informacij s tehničnimi sredstvi, kar se med drugo svetovno vojno še bistveno poveča. Ravno tako je opazen vse večji vpliv, ki ga imajo obveščevalne službe na procese odločanja. Metode dela obveščevalnih služb se začnejo spreminjati že v prvi svetovni vojni z uporabo tehničnih sredstev, v drugi svetovni vojni pa se delež zbranih informacij z uporabo radarja, letal, fotoaparata, radia in drugih tehničnih sredstev le še povečuje (Rathmel 2002: 90). Za področje mednarodnih odnosov pa je pomembno tudi dejstvo, da med zavezniki prvič pride do intenzivne izmenjave obveščevalnih informacij. Najintenzivnejša izmenjava je potekala med ZDA, Združenim kraljestvom, Avstralijo in Novo Zelandijo, ki so leta 1948 sodelovanje formalizirale s tajnim sporazumom, gre za t.i. UKUSA sporazum (Campbell 1999: 1; Rathmel 2002: 90).

Hladna vojna predstavlja silovito kadrovsko in organizacijsko ekspanzijo obveščevalnih služb. Na tem mestu težko opredelimo odnos med vzrokom in posledico, kajti obveščevalne službe so se širile na osnovi percepcije grožnje, ki so jo sooblikovale te iste obveščevalne službe. V bistvu gre za paradoks analogen varnostni dilemi. Vpliv obveščevalnih služb je bil relativen, ker je potrebno upoštevati, da so obveščevalne informacije ostale neupoštevane v primerih, ko je prišlo do disonance med političnimi interesi in spoznanji obveščevalnih služb. Hkrati so se na straneh obeh glavnih

protagonistov hladne vojne vzpostavili drugi pomembni akterji v javnopolitičnih omrežjih, ki so vplivali na oblikovanje percepcije ogroženosti.²⁴

Osnovna lastnost, ki se odraža v obveščevalni analizi med hladno vojno, je predvidljivost svetovnega geopolitičnega okolja, z vidika obveščevalnih služb pa strogo birokratska organiziranost po principu hierarhičnosti, centraliziranega načrtovanja in odločanja ter fordistične delitve dela (Berkowitz in Goodman 2000: 67-71; Rathmell 2002: 91). Avtorji (Berkowitz in Goodman 2000: 102-3; Rathmell 2002: 91) izpostavljajo različno število osnovnih funkcij, značilnih za obdobje med hladno vojno za posamezne obveščevalne službe, za katere lahko sklepamo, da gre za funkcije, ki so sodile med prioritete v večini obveščevalnih služb, in sicer:

- opozarjanje in spremljanje indikatorjev, ki bi kazali na priprave na oborožen spopad med državami;
- spremljanje oboroževanja in parametrov, ki so del sporazumov o omejevanju oboroževanja;
- analize in prognoze političnih sprememb;
- ekonomske analize, zlasti v funkciji ocenjevanja obrambnih sposobnosti in vojaškoindustrijskega kompleksa.

Spremembe v mednarodni skupnosti ob koncu hladne vojne so sprožile razprave o (Berkowitz in Goodman 2000: 99-101; Herman 1996/2003: 341-61):

- novih prednostnih področjih dela;
- primernosti organizacijske strukture;
- odnosu med obveščevalno in varnostno dejavnostjo;

²⁴ Na strani Vzhodnega bloka imamo avtoritativne politične sisteme, za katere Andrew (2004: 35) pravi, da so obveščevalne službe "mehanizem za ohranjanje napačnih predstav o zunanjem svetu" in v funkciji potrjevanja enopartijskih ciljev in interesov. Na strani Zahoda oz. ZDA se kot pomembni akterji razkrivajo *think tanks* kot je npr. Rand institut. Amadae je pri odkrivanju izvorov teorije racionalne izbire med hladno vojno prišla do spoznanja, da je ključna ideja o vrzeli med številom strateških izstrelkov, s katerimi razpolagajo ZDA in Sovjetska zveza, in sicer v korist slednje, nastala na osnovi teorije racionalne izbire, opravljene v RAND institutu. Čeprav so bili zaključki analize napačni in so jim obveščevalna poročila nasprotovala, je ideja o vrzeli, ki jo je Kennedy prevzel kot osnovo za kritiko obrambne politike tedanjega predsednika Eisenhowerja v času svoje volilne kampanje, bila po njegovi izvolitvi sprejeta kot realna osnova za obrambno načrtovanje in zunanjo politiko, ali kot pravi Amadae, "vrzel je postala realnost in zaživela svoje življenje" (Amadae 2003: 39-56).

- primerjalnih prednostih, ki jih obveščevalne službe nudijo v informacijski dobi,
- mednarodnem sodelovanju na obveščevalnem področju;
- intenzivnejšem mednarodnem sodelovanju na področju izmenjave informacij;
- vlogi, ki jo imata v spremenjenih razmerah *Techint* in *Humint*;
- vprašanju primernosti analitičnih orodij itd.

Razprave so se vedno znova odpirale potem, ko obveščevalne službe niso predvidele večjih dogodkov v mednarodnih odnosih ali pa so posredovale napačne informacije, na podlagi katerih so vlade izvajale zunanjo politiko kot npr. padec Berlinskega zidu, obnovitev atomskih poskusov v Indiji, iraška okupacija Kuvajta, valutna kriza leta 1994, teroristični napadi na ZDA 11. septembra 2001 in nenazadnje podatki ameriške in britanske obveščevalne skupnosti, da Irak razpolaga z orožjem za množično uničenje, ki so bili predstavljeni kot podlaga za odločanje v Varnostnem svetu Združenih narodov.

Povzamemo lahko, da segajo korenine obveščevalne dejavnosti kot spoznavnega procesa dejansko v začetke organizirane človeške skupnosti, vendar lahko o obveščevalni dejavnosti kot instituciji govorimo šele v času moderne. Specializacija, diferenciacija področij dela in profesionalizacija postanejo ključne značilnosti obveščevalne dejavnosti v 20. stoletju (Purg 1995: 53).

4. O teoriji obveščevalne dejavnosti

Za začetnika sodobne teorije obveščevalne dejavnosti lahko štejemo Shermana Kenta, avtorja ene od prvih strokovnih monografij o obveščevalni dejavnosti, *Strategic intelligence for American World Policy*, ki je izšla leta 1949 (Herman: 1996/2003: 1-2). Gre za čas, ko se oblikujejo ključne opredelitve obveščevalne dejavnosti in obveščevalnega ciklusa, ki ostajajo do danes skoraj nespremenjene (Berkowitz in Goodman 2000: 69). Kent je opredelil obveščevalno dejavnost (*intelligence*) kot znanje, proces in organizacijo (Herman 1996/2003: 2). Organizacija obveščevalne službe ustreza predstavi o piramidalni hierarhični strukturi z utečenimi postopki dela (Berkowitz in Goodman 2000: 69). Na področju znanja pa je potrebno upoštevati, da je bil behaviorizem dominantna paradigma političnih ved v ZDA v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja. Gre v prvi vrsti za raziskovalni pristop, ki v

središče postavi vedênje, v katerem je mogoče skozi sistematično opazovanje in zbiranje podatkov odkriti pravilnosti, ki z indukcijo omogočajo teoretične zaključke. Znanost naj ne bi bila normativna, temveč naj bi ustrezala kriterijem objektivnosti in nudila rešitve za konkretne družbene probleme (Burnham, Gilland *et. al* 2004: 15-6). Obveščevalne službe naj bi uporabljale družboslovne metode raziskovanja, ki zagotavljajo najzanesljivejšo napoved prihodnjega vedênja in tako služijo kot usmeritev v proces političnega odločanja. Premise o znanstvenem procesu in vpliv behaviorizma so vidne v fazah obveščevalnega ciklusa, kjer si sledijo naročilo izvršilne oblasti, zbiranje podatkov, njihova obdelava in analiza ter posredovanje obveščevalne informacije nazaj naročniku. Kent, sicer tudi profesor na Univerzi Yale, v svojih teoretičnih pogledih na obveščevalno dejavnost predvsem izraža splošni znanstveni optimizem časa (Burnham, Gilland *et. al* 2004: 15-6; Shulsky in Schmitt 2002: 171-3).

Da so temeljni koncepti ostali domala nespremenjeni vse od začetkov teorije obveščevalne dejavnosti, lahko pripisujemo predvsem dvema dejstvoma. Prvič, ves čas hladne vojne je za obveščevalne službe obstajala jasno definirana grožnja in precej enoten interpretativen obrazec. Napačne ugotovitve služb so bile tolmačene v prvi vrsti kot posledica napačnih podatkov oziroma kot znak uspešnega obveščevalnega dela nasprotnika. Drugič, tehnične metode zbiranja obveščevalnih podatkov niso bile več le dopolnilna metoda, ampak so v velikih obveščevalnih skupnostih vse bolj postajale alternativna metoda. Vzroke lahko iščemo v silovitem tehnološkem razvoju in uspehih, ki so jih beležile obveščevalne službe na področju *Sigint*²⁵ in *Imint*²⁶ (Marchetti 1974: 115-6; Shulsky in Schmitt 2002: 27; Smith 2004: 15-6). Seveda ne gre pozabiti že omenjenih teoretičnih predstav o obveščevalni dejavnosti, kjer so metode razlaganja ali pojasnjevanja imele prednost pred metodami razumevanja. Shulsky in Schmitt (2002:

²⁵ Zahodne obveščevalne službe beležijo kar nekaj zelo uspešnih operacij nadzora komunikacijskih sredstev in dekodiranja nasprotnikovih sporočil, najbolj odmevni sta operacija *Ultra*, kjer so zavezniške sile dekodirale nemško šifro *Enigma* (Herman 1996: 177) in operacija *Venona*, kjer je ameriška obveščevalna skupnost od leta 1939 do 1948 prestrezala sporočila ruske vohunske mreže v ZDA (Andrew 2004: 33). Od leta 1971 pa naj bi bil v delovanju sistem za nadzor nad vsemi vrstami elektronskih komunikacij znan pod imenom *Echelon* (Bloch in Todd 2003: 44).

²⁶ Tovrstne tehnike dela imajo svoje začetke s preleti letal že med obema vojnoma, še posebej pa izstopa uporaba letala U-2 in njegovega naslednika SR71, ki sta služila za ocene ruskih vojaških zmogljivosti. Danes so to funkcijo skoraj v celoti prevzeli sateliti in letala brez človeške posadke (Herman 1996: 72-5).

165) ravno tako ugotavljata, da so tehnične metode delovale bolj znanstveno in rešujejo problem večnega dvoma v zaupanje virov, pri katerih za razliko od strojev nikoli niste prepričani ali govorijo resnico.

Za teoretski premislek o obveščevalni dejavnosti bo v nadaljevanju uporabljena Kentova delitev obveščevalne dejavnosti na znanje, dejavnost in organizacijo, pri čemer je potrebno uporabiti interpretativen pristop k znanju, razumevanje dejavnosti kot procesa, ki upošteva odnos med strukturo in akterjem ter razširitev pojma organizacije na institucijo mednarodnih odnosov, primerljivo z institucijama, kot sta vojna in diplomacija.²⁷ Še nekaj navaja na teoretski premislek o obveščevalni dejavnosti, namreč dejstvo, da je obveščevalna dejavnost kot pomembna institucija vsaj od 19. stoletja naprej teoretsko najbolj pomanjkljivo obravnavana ravno z vidika mednarodnih odnosov (Der Derian 1992: 19; Andrew 2004: 32).

Der Derian je z etimološko in epistemološko analizo preučeval pojma teorija (*theory*) in obveščevalna dejavnost (*intelligence*) in tako prišel do zaključka, da je obema skupno zbiranje informacij z določene distance in odnos oblast-vednost. Tako na osnovi skupnih lastnosti zaključi, da je teorija o obveščevalni dejavnosti tako kot teorija o teoriji dejansko meta-teorija (Der Derian 1992: 25-6).

4.1 Znanje

Potrebna je razmejitev med podatkom, informacijo in znanjem, tremi kategorijami, uporabljenimi v obveščevalnem procesu. V hierarhičnem razmerju si od spodaj navzgor sledijo podatek, informacija in znanje (Briggs *et al.* 2002: 5-10). Podatek je lahko vsaka

²⁷ Zastavlja se lahko tudi vprašanje, zakaj je ponoven premislek o obstoječem teoretskem okviru sploh potreben, ali kot sprašuje Bourdieu (2004: 135), "zakaj morajo družbene znanosti same sebe vzeti za predmet" in uporabiti "svoje lastno orožje zato, da se razumejo in nadzorujejo"? Refleksivnost je potrebna, ker so "družbena dejstva družbeno konstituirana in sleherni družbeni agens, denimo učenjak (ali obveščevalni analitik, op. V. G.) hočeš nočeš konstruirati in namerava z več ali manj moči uveljaviti svoje posebno videnje realnosti, svojo 'zorno točko'" (*ibid.*: 138). Analitik je dvakrat ujet v konstrukcijo, najprej je ujet v igro družbenega sveta, drugič pa v reprodukcijo moči skozi objektivizacijo tega sveta (*ibid.*). Z drugimi besedami je refleksivnost znanja nujna, ker je to znanje tako v funkciji objektivizacije kot tudi legitimizacije istega pojava.

zaznava v okolju, torej znak/signal/simbol (*ibid.*; Fuchs 2005: 5). Pogosto se podatki jemljejo za izvor znanja s tem, ko se prezentirajo kot neposredna izkušnja realnosti, a vendar ne gre zaobiti dejstva, da se tudi podatek nanaša na že interpretirano realnost in je del simbolnega reda (Guzzini 2000: 157; Tuđman 2003: 10-1). Informacije interpretira, razlaga, tolmači in vrednoti podatke, ki jih je mogoče najti v okolju (Fuchs 2005: 3). Tako informacije niso zgolj vzročno posledične povezave podatkov (Tuđman 2003: 12). Fuchs (*ibid.*: 2) opredeli znanje kot družbeno manifestacijo informacij, s čemer izpostavlja kontekst kot ključni element znanja. Trdimo lahko, da nova informacija spremeni znanje, vendar sprememba nikakor ni enoznačna oziroma je odvisna od diskurzivnega konteksta (Baumard 1999: 19).²⁸

Skica 4.1: Odnos med podatki, informacijami in znanjem

Vir: prirejeno po Loshin (2003: 4) ter Jéquier in Dedijer (1987: 14).

Diskurzivni kontekst se nanaša tako na idejno oziroma normativno kot materialno strukturo, v okviru katere akterji delovanju pripisujejo določene pomene. Z drugimi besedami, pred vsakršnim opazovanjem imamo opraviti z vednostjo. Interpretativni pristop upošteva tudi vlogo jezika kot simbolnega reda, ki ima značaj objektivnosti, in

²⁸ Baumard (1999: 19) daje za primer različnih možnih sprememb znanja novo informacijo: "Berlinski zid je padel!"

je sestavni del realnosti vsakdanjega življenja ter splošnega razumevanja te realnosti, hkrati pa postavlja omejitve v dostopu do realnosti (Berger in Luckmann 1966/1988: 40-5). "Konverzacijska sposobnost za ustvarjanje realnosti leži že v jezikovni objektivizaciji. /.../ Na ta način (jezik, op. V. G.) realizira svet v dvojnem smislu njegovega razumevanja in istočasne proizvodnje" (*ibid.*). Ker je jezik samoreferenčni sistem, ki nima inherentne vezi z realnostjo, ampak temelji na razlikah znotraj samega sistema, se ravno tu skriva diskurzivna moč.

Z vidika ekonomske obveščevalne dejavnosti je vredno opozoriti na dejstvo, da je znanje bolj redka dobrina kot informacija (Gošnik 2005: 12) in na razliko med informacijami in znanjem glede na njihovo reproduciranje. Razširjanje znanja poteka skozi učenje, medtem ko razširjanje informacij poteka z njihovim kopiranjem. V povezavi s tem nastajajo tudi razlike v stroških, ki so seveda pri prenosu znanja bistveno večji kot pri prenosu informacij, kjer so nastali stroški z razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije postali minimalni (Foray 2000: 4). Turk našteva naslednje lastnosti, ki jih morajo vključevati informacije, da bi bile kar najbolj uporabne za odločanje (Klaves 2003: 6):

- vsebinsko popolne;
- primerne po obsegu glede na zahteve uporabnika;
- relevantne v smislu, da se nanašajo na predmet odločanja;
- pravočasne in
- dostopne na enostaven in razumljiv način.

Znanje, ki je rezultat obveščevalnega dela, ima določene posebnosti, po katerih se razlikuje od ostalih vrst znanja.²⁹ Tovrstno znanje opredeljujemo kot znanje, usmerjeno v prihodnje delovanje. Njegov namen je sprejemanje odločitev in usmerjanje delovanja, torej ima tako spoznavno kot pragmatično vrednost. Njegova vrednost je določljiva samo v interakciji oziroma s tem, kako vpliva na oblikovanje interesov in spreminjanje delovanja (Tuđman 2003: 35-6). Zlasti v obdobju, ko je obveščevalna dejavnost postala

²⁹ V praksi imajo končni izdelki obveščevalnih služb različna imena, kot na primer operativna informacija, obveščevalna informacija, poročilo ali obveščevalna ocena. Tuđman je v intervjuju opozoril, da poskuša v teorijo obveščevalne dejavnosti za takšno vrsto znanja uvesti termin *izvjesnica*, medtem ko v slovenski literaturi ni zaslediti enakovrednega oziroma ustreznega termina.

ena izmed poslovodstvenih funkcij, še posebej izgublja svoj prvenstveni pomen s tem, ko se vsaka obdelava informacij preimenuje v obveščevalno dejavnost (Agrell 2002: 5-6).³⁰ Agrell kot ključno lastnost izpostavlja zmanjševanje negotovosti za prihodnjo delovanje (*ibid.*).

4.2 Proces

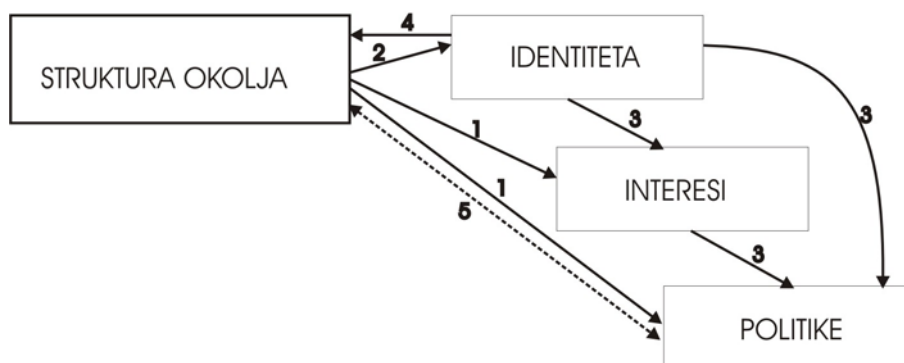
Na osnovi povedanega o znanju v obveščevalni dejavnosti lahko zaključimo, da v sklopu obveščevalne dejavnosti potekajo trije vzporedni procesi:

- spoznavni proces, ki proizvaja določeno znanje za prihodnje delovanje in zmanjšuje z delovanjem povezana tveganja;
- informacijski proces, v katerem se zbirajo, obdelujejo in hranijo podatki;
- komunikacijski proces med fazami obveščevalnega ciklusa.

Obveščevalni cikel se začne s fazo načrtovanja, fazo, v kateri prihaja do stika med naročnikom, običajno gre za vlado ali posamezno ministrstvo, in obveščevalno službo. Pojem, ki bi ga želeli uvesti na tem mestu, je obveščevalna politika (*policy*). Obveščevalna politika je v dialektičnem odnosu do zunanje, obrambne, varnostne, ekonomske in drugih politik. Z dialektičnim odnosom imamo v mislih, da obveščevalna politika odraža na primer zunanjepolitične cilje države, a istočasno jih skozi posredovanje obveščevalnih informacij tudi sooblikuje, pri čemer se relativni vpliv, ki ga ima na sooblikovanje od politike do politike, razlikuje. Kot osnovne kategorije za razumevanje politik bomo uporabili okolje, identiteto in interese.

³⁰ O poslovni obveščevalni dejavnosti podjetja lahko govorimo takrat, ko gre za preoblikovanje informacij v znanje, "ki spreminja poslovne procese in proizvaja nove procese za doseg konkurenčnosti" (Kink 2004: 11).

Skica 4.2: Oblikovanje politik

Vir: Wendt, Katzenstein in Jepperson (1996: 53).

Sledili bomo smerem argumentacije v skici, kot so jo zastavili Wendt, Katzenstein in Jepperson (1996: 52), ne pa v celoti tudi njihovi utemeljitvi.

1. Učinek idejne (*ideational*) in materialne strukture³¹ na oblikovanje interesov in politik. Idejno strukturo smo postavili na prvo mesto, ker materialna struktura deluje na oblikovanje interesov šele potem, ko je interpretirana v okviru idejne strukture. Nismo se pa omejili samo na norme kot Wendt in drugi (*ibid.*), ker menimo, da lahko na oblikovanje politik vplivajo tudi ideje, za katere bi težko trdili, da so družbene norme.³² Na mestu je tudi opomba, da nikakor ne gre za

³¹ Izpostavimo lahko dve lastnosti družbenih struktur. Vse družbene strukture so kontingentne, pri tem država ni nobena izjema. Družbene strukture imajo svoj ontološki status in jih ni mogoče skrčiti na dejanja posameznikov. Strukture lahko opazujemo kot statičen pojav, kjer na osnovi pravil in razpoložljivih virov ugotavljamo verjetnost dogodkov (kot pri teoriji iger), medtem ko pri diahronem pogledu Cerny govori o strukturnem polju delovanja, kjer je razumevanje percepcije strukturnih omejitev in priložnosti ter kompleksnosti interakcije tako med akterji kot v odnosu do strukture bistveno težje in so rezultati delovanja veliko manj predvidljivi (Cerny 1990: 90-5). Strukture pa niso le polje delovanja, ampak v primerih njihove internalizacije in identifikacije s strukturo, same nastopajo kot akterji v odnosu do ostalih akterjev in struktur. Pri tem se država razlikuje od ostalih struktur, tako da je s svojo osrednjo vlogo in gostoto odnosov postala struktura, znotraj katere ali v odnosu do katere se definirajo ostale strukture (*ibid.*: 101-3).

³² Risse-Kappen (1994) je prikazal, kako so ideje o nadzoru nad oboroževanjem, neofenzivni obrambi in skupni varnosti prispevale k novem interpretativnem okvirju in s tem vplivale na spremembe v zunanji politiki Zvezne republike Nemčije (t.i. *Ostpolitik*), ZDA in Sovjetske zveze ter tako pripeljale h koncu hladne vojne.

instrumentalno razumevanje norm, saj norme niso samo še ena spremenljivka, ampak upoštevamo interpretativni pristop, za katerega so norme konstitutivne. Pri strukturi upoštevamo tako notranjo strukturo, ki ji dajejo prednost Wendt in drugi, kot tudi mednarodno strukturo.³³

2. Učinek idejne in materialne strukture na oblikovanje identitet. Mednarodna skupnost skozi proces socializacije deluje na identiteto kot osrednji pojem v konstrukciji predstave, kaj je država in kaj so legitimni cilji njenega uresničevanja državnosti. Normativna struktura mednarodne skupnosti torej ne predstavlja samo omejitve pri realizaciji nacionalnih interesov, ampak je produktivna v smislu konstrukcije tako različnih identitet kot interesov (Wendt *et al.* 1996: 59-60; Finnemore 1996: 2-5).
3. Učinek identitete na konstrukcijo interesov. Interesi v tem modelu niso eksogeni, ampak se oblikujejo šele na osnovi identitet (Wendt *et al.* 1996: 60).³⁴
4. Učinek identitete držav na meddržavne normativne strukture. Gre za proces institucionalizacije identitete, kjer lahko kot primer navedemo vlogo, ki jo je imela percepcija demokratične in pravne države na razvoj Evropske unije (*ibid.*: 62-3).
5. Učinek politike na reproduciranje in spreminjanje mednarodne in državnih struktur (*ibid.*). Gre za dvojnost strukture, kot je to imenoval Giddens, kar pomeni, da so akterji proizvod strukture in hkrati struktura proizvod akterjev.

Namen izbranega modela oblikovanja politik je izpostaviti, da so tudi obveščevalne službe – navkljub tajnosti³⁵ – pri svojem delu odvisne od družbenega konteksta in identitete ter nikakor niso omejene zgolj na strateško delovanje, kjer je merilo presoje mejna koristnost.³⁶ V dosedanji teoriji obveščevalne dejavnosti je skoraj izključni

³³ Takšnemu pojmovanju se približuje že Bull (1977: 65-6), ko pravi, da je sam pojem interesa vsebinsko izprazen in nam ne pove nič o dejanskem ali pričakovanem vedenju držav, zato ga lahko uporabljamo šele skupaj s pravili in institucijami mednarodne skupnosti.

³⁴ Ruggie (1998: 877) kot enega izmed primerov delovanja identitete navaja prizadevanja za vstop postsocialističnih držav v Organizacijo severnoatlantskega sporazuma, da bi s tem afirmirale svojo evropsko identiteto.

³⁵ Tajnost obsega obstoj posebne organizacije, uslužbenca in sodelavce organizacije, dejavnost, sredstva in metode, prostore ipd. (Purg 1995: 34).

³⁶ Pogledi na odnos med tako imenovano logiko ustreznosti (*logic of appropriateness*), kjer akterji oblikujejo interese skladno z družbenimi normami in razumevanjem družbene strukture, in logiko posledic (*logic of consequences*), kjer se akterji odločajo o delovanju na osnovi koristi, se med avtorji

družbeni kontekst, ki ga upoštevajo avtorji, politični sistem (npr. Purg 1995; Andrew 2004), bistveno manj pozornosti pa je posvečeno ostalim strukturam kot so ekonomija, kultura, mednarodna skupnost.

V izogib kritiki, da zahajamo v idealizem, naj opozorimo na redukcijo političnega odločanja pri procesih, ki so zaprti za sodelovanje ostalih civilno-družbenih akterjev (npr. varnostna vprašanja), zato prihaja do razkoraka med normativno opredelitvijo procesov političnega odločanja in dejanskimi procesi odločanja (Fink-Hafner 1998: 818).

S samim procesom zbiranja, obdelave in analize podatkov se podrobneje ne bomo ukvarjali, ker bi to zahtevalo obširnejšo predstavitev taktike in metodike dela obveščevalnih služb,³⁷ kar zadeva analizo pa veljajo vsi splošni zaključki, predstavljeni o obveščevalnem znanju kot produktu obveščevalne dejavnosti. Eno izmed vprašanj, ki se je postavilo v zvezi s temi fazami obveščevalnega procesa, je, kako na organizacijo in delo obveščevalnih služb vpliva pojav informacijske družbe (Berkowitz in Goodman 2000). Dostopnost informacijske tehnologije ter pretok znanja in informacij postavljajo ostale organizacije v konkurenčni položaj do obveščevalnih služb v procesu posredovanja analiz in informacij za oblikovanje politik. Obveščevalne službe niso nikoli imele ekskluzivnega položaja za interpretiranje zunanjepolitičnega okolja, verjetno pa tudi nikoli niso bile izpostavljene toliko alternativnim organizacijam, ki ponujajo svoja strokovna znanja. Da bi obveščevalne službe ohranjale svoj vpliv na oblikovanje in izvajanje politik, imajo na izbiro dve možnosti za izboljšanje primerjalnih prednosti. Tako da poskušajo izboljšati svoje analitične in interpretativne sposobnosti, kjer so potrebne zlasti spremembe na področju menedžmenta znanja in kadrovske virov. Kot druga možnost se ponuja izboljšanje dostopa do virov informacij, do katerih imajo ostali omejene možnosti dostopa. Obveščevalne službe velikih držav uresničujejo slednje zlasti z razvojem *Techint*, medtem ko manjšim službam ne preostane drugega, kot intenzivnejše razvijanje sodelavske mreže in uporaba

razlikuje. Tako Hollis in Smith (1990: 202-14) menita, da obeh pristopov ni mogoče združiti, medtem ko Finnemore in Sikkink (1998: 910-4) ter Hay (1995: 205-6) zagovarjajo stališče, da je mogoče oba pristopa združiti in govorijo o strateški družbeni konstrukciji in strateškem delovanju.

³⁷ Na tem področju bi prešli od teorije obveščevalne dejavnosti k obveščevalni teoriji, do katere pa je zunanjim opazovalcem dostop zelo omejen.

profesionalnih obveščevalcev. Če danes na splošno velja, da obveščevalne službe pridobivajo približno osemdeset odstotkov svojih informacij iz javnih virov (Dedijer in Jéquier 1987:19) , v kar že v izhodišču dvomimo, na tem mestu samo postavljamo vprašanje, ali lahko pričakujemo, da se bo v prihodnje to razmerje v nasprotju s pričakovanji spremenilo v korist tajnih sredstev in metod.³⁸ Kot pravi Đorđević (1980: 51), ima prednost tisti, ki ima dostop do tajnih in zaščitениh informacij. Z vse večjo dostopnostjo informacij so preostale tajne informacije zanesljivo tiste, ki ustvarjajo večjo dodatno vrednost. Oba razvojna potenciala obveščevalnih služb nista izključujoča, ampak dopolnjujoča in odvisna drug od drugega.

Obveščevalne metode in sredstva so z vidika mednarodnih odnosov paradoksalne v toliko, da na eni strani z zagotavljanjem tajnih informacij lahko krepijo zaupanje med subjekti, na drugi strani pa razkritje uporabe obveščevalnih metod in sredstev praviloma poslabša diplomatske odnose.³⁹ Kar zadeva metode in sredstva obveščevalnega dela, je pomembno, da se z vidika teorije izognemo instrumentalnem razumevanju odnosa med subjektom delovanja in objektom opazovanja. V praksi to pomeni, da akterji, ki vedo, da so objekt obveščevalne obdelave, spreminjajo svoje vedenje. Še več, spreminjajo ga tudi tisti, ki menijo, da bi potencialno lahko bili predmet nadzorovanja. Odvija se vzajemna igra obveščevalnih in protiobveščevalnih

³⁸ Ravno tako Krunić (1996: 150-1) dvomi v verodostojnost takšnih razmerij, kar utemeljuje z razmerji v kvaliteti pridobljenih podatkov iz javnih in tajnih virov, neupoštevanjem namernega posredovanja dezinformacij pri takšnih ocenah in zelo omejenimi možnostmi pridobivanja kakršnihkoli podatkov iz javnih virov na protiobveščevalnem področju, pri vsem tem pa so podatki pri številnih drugih nalogah le osnova za nadaljnje delo obveščevalnih služb.

³⁹ V obeh primerih lahko vzamemo odnose med ZDA in Sovjetsko zvezo. Primer znatnega poslabšanja diplomatskih odnosov med državama je bila sestrelitev ameriškega letala U-2 nad Sverdlovskom 1. maja 1960. Predsednik Eisenhower je na osnovi predvidevanj, da pilot ni preživel sestrelitve oziroma da je v skladu z navodili naredil samomor, zanikal obstoj letala, vse dokler Sovjetska zveza ni predvajala posnetke pilota Francis G. Powersa (McDermott: 2004: 85). Ravno nasproten primer je bila vloga obveščevalne skupnosti Sovejske zvez po imenovanju Gorbačova, ki je za osrednjo nalogo določil nadziranje, ali ZDA spoštujejo sklenjene dogovore o razoroževanju (Andrew 2004: 38). Obveščevalne informacije so imele pomembno vlogo v spreminjanju varnostne politike zlasti z vidika krepitve zaupanja med pogajalskima stranema.

ukrepov, v kateri se vloge zelo hitro spreminjajo.⁴⁰ Ob tako tesni vpetosti v družbeni kontekst je seveda potrebno zapustiti postulate zunanjega nevtralnega opazovanja in jih nadomestiti s prednostmi in pomanjkljivostmi opazovanja z udeležbo.

S poskusom opredelitve obveščevalnega znanja (*intelligence*) in nekaterimi poudarki na oblikovanju obveščevalne politike ter metodah in sredstvih obveščevalnega dela smo se že zelo oddaljili od uvodnih teoretskih izhodišč. Preostane še zadnja faza obveščevalnega ciklusa, tj. faza poročanja, ko imamo ponovno opraviti z odnosom med strukturo in akterjem. Vlada kot naročnik v zadnji fazi pridobi informacije, na osnovi katerih sprejema odločitve, in z zahtevami po novih ali dopolnjenih informacijah nadaljuje obveščevalni cikel.

Pri vsem tem pa moramo upoštevati, da so obveščevalne službe birokratske organizacije,⁴¹ ki deluje po ustaljenih postopkih, naučenih v fazi strokovnih usposabljanj zaposlenih, da bi zagotovili predvidljivost interakcij in nemoteno izvajanje nalog. Takšno organizacijsko znanje zagotavlja strokovnost, hkrati pa predstavlja določeno rigidnost, oviro za nova znanja, trdno določa vlogo posameznika v organizacijski strukturi in deluje kot filter, ki določa, katere informacije so relevantne za njihovo delo in katere ne. Kot je bilo že omenjeno, obveščevalne službe niso edini vir informacij, v večjih obveščevalnih skupnostih pa prihaja tudi do nasprotujočih si informacij med posameznimi obveščevalnimi službami. Organizacijski model izpostavlja ravno dejstvo, da med posameznimi organizacijami znotraj državnega aparata prihaja do konfliktnih stališč in preferenc, zaradi česar je politika rezultat pogajalskega procesa med državnimi organi. Obe spoznanji organizacijskega in

⁴⁰ Da ne bomo navajali le primere iz vojaškega področja, vzemimo za primer ukrepe, ki so jih za zaščito poslovne tajnosti in intelektualne lastnine pred ekonomskim vohunstvom sprejela podjetja. Ulfkotte (2001: 86-7) citira medijska poročila, ki so nove podzemne prostore Siemens, namenjene raziskavam in razvoju, zaradi vseh najsodobnejših varnostnih ukrepov, ki naj bi jim botrovale negativne izkušnje iz preteklosti, poimenovala kar *Fort Knox* oz. vojaška utrdba. Podoben primer varnostnih ukrepov omenja Rustmann (2002: 132), ki navaja navodila pogajalcem francoskega podjetja *Aerospatiale* in kanadskega podjetja *Northern Telecom*, ki jim je v procesu pogajanj prepovedano usklajevati pogajalsko strategijo oziroma izmenjevati pomembne informacije z upravo podjetja preko telefona ali elektronske pošte, ampak se morajo vsakokrat vrniti na sedež podjetja.

⁴¹ Začetnik pristopa, ki poudarja organizacijski proces oblikovanja zunanje politike, je Graham Allison z njegovim delom *Essence of decision* (McDermott 2004: 240).

birokratskega modela je potrebno vključiti v razumevanje obveščevalnega ciklusa. Pri tem upoštevamo, da akterjev ne gre istovetiti z njihovimi družbenimi vlogami, ravno tako tudi, da le-ti ne razpolagajo s popolnimi informacijami in vnaprej znanimi preferencami, ki se tako kot informacije v komunikaciji med akterji spreminjajo (Hollis in Smith 1990: 160-7; McDermott 2004: 240-7).

Obveščevalne službe tako kot ostali akterji skozi delovanje vplivajo na reproduciranje in spreminjanje strukture, istočasno pa se skozi delovanje odvija proces učenja in povečevanja strateškega znanja (Hay 1995: 201-2). Obveščevalne službe naj bi delovale kot orodje v rokah izvršilne veje oblasti tako, da bi uresničevale jasno definirane interese.⁴² Ko upoštevamo interpretativni značaj znanja, na osnovi katerega vlade sprejemajo politike in dajejo navodila obveščevalnim službam, in če temu dodamo še, da gre za komunikacijski proces, se izkaže, da imajo obveščevalne službe dejansko veliko večjo vlogo pri opredeljevanju svojih nalog, kot jo sicer predvideva model obveščevalnega ciklusa. Obveščevalne službe se ukvarjajo s konstrukcijo specifičnega znanja,⁴³ s čimer so vključene v oblikovanje družbene realnosti. Skladno s konstruktivizmom upoštevamo interpretativni značaj znanja oziroma njegovo kontekstualno pogojenost, kar seveda spreminja odnos do (ne)zanesljivosti obveščevalnih služb, ki se je presojala po kriterijih pozitivistične⁴⁴ znanosti.⁴⁵

⁴² Ni odveč, če ponovimo, da so interesi družbeno konstruirani in niso "inherentni državi", oziroma jih ne moremo preprosto razumeti kot "rezultat materialnih pogojev in funkcionalnih potreb" države (Finnemore 1996: 4). Finnemore (1996: 11) to povzame v enem samem stavku, ko pravi, da "so države to, kar počnejo" v notranji in zunanji politiki.

⁴³ Želimo opozoriti, da so obveščevalci pri zbiranju informacij in njihovi analizi ravno tako kot družboslovni raziskovalci sestavni del družbenega konteksta in torej niso nevtralni, ampak jih zaznamujejo odnosi moči in tudi njihovo početje je vpeto v rekonstrukcijo odnosov moči, kajti konflikt med vednostjo in močjo ostaja nerešljiv (Rutar Ilc in Rutar 1997: 147). Kot pravi Guzzini (2000: 110), se v interakciji med pomenom in družbenim svetom oziroma med opazovanjem in delovanjem vedno znova definirajo odnosi moči. Ti odnosi moči niso samo relacijski, ampak zelo pogosto strukturni.

⁴⁴ Osnovni predpostavki pozitivizma sta, da je mogoče ločevati vrednote in dejstva, ter da je mogoče ločevati subjekt in objekt proučevanja (Devetak 1996/2001: 160).

⁴⁵ Simptomatično je poročilo senatne komisije za nadzor nad obveščevalno skupnostjo v ZDA v zvezi z obveščevalnimi ocenami pred vojno v Iraku, ki vse breme argumentacije za vojno v Iraku, ki je tej vojni dajala nekakšno minimalno legitimnost v okvirih zastavljenega diskurza, preloži na obveščevalno skupnost, saj je le-ta domnevno naredila celo vrsto napak v vseh fazah obveščevalnega ciklusa. Poročilo v zaključku 83 izrecno pravi, da komisija ni našla nobenih dokazov, da bi uslužbenci vlade poskušali

4.3 Institucija

Podobno kot Der Derian (1992: 21), ki je obveščevalno dejavnost opredelil kot "nadaljevanje mednarodnega konflikta z drugimi, nediplomatskimi sredstvi," smo tudi v tem diplomskem delu pri opredelitvi pojmov obveščevalno dejavnost umestili med vojno in diplomacijo. Bull (1977: 74) ravnotežje moči, mednarodno pravo, diplomacijo, vlogo velikih sil in vojno opredeljuje kot institucije mednarodne skupnosti, zato smo prepričani, da lahko ta seznam dopolnimo tudi z obveščevalno dejavnostjo. Gre za širše razumevanje institucij, torej ne kot organizacij, ampak v smislu družbenih praks za zasledovanje ciljev mednarodne skupnosti (*ibid*).⁴⁶ Guzzini (2002: 13) govori o tako imenovanih "primarnih institucijah", ki jih je potrebno opazovati v daljših časovnih obdobjih. To pa zato, ker so institucije rezultat družbene konstrukcije, kjer skozi daljše časovno obdobje vzorci družbenih odnosov in pravila, ki regulirajo te odnose, postanejo za člane družbe objektivni in zunanji. Temu je bil namenjen zgodovinski pregled, kjer je bilo ugotovljeno, da se pojavne oblike obveščevalne dejavnosti pojavljajo od nastanka človeške skupnosti, a dejansko gre za reinterpretacijo zgodovine skozi pojme, ki so se razvili z organizacijo obveščevalne dejavnosti v obdobju moderne.

Bull (*ibid.*) kot pomembnejšo vlogo institucij izpostavlja varstvo (*protection*) pravil, a kot pravi, lahko varstvo pravil privede države v konflikt z mednarodnim pravom. Institucije so v dvojem odnosu do norm, tako vplivajo na pravila iger v mednarodni skupnosti, istočasno pa norme urejajo tudi obstoj in delovanje samih institucij (*ibid.*: 74).

Pogoj, da norme sploh lahko obstajajo je, da jih je mogoče kršiti. A prav tako velja tudi obratno, da kršenje norm, četudi se to dogaja precej pogosto, še ne pomeni, da norma ne obstaja (Bull 1977: 55-6; Kratochwil in Ruggie 1986: 767-8). Ker je norma intersubjektivni dogovor, je interpretacija celo pomembnejša od same kršitve. Tako

vplivati ali izvajati pritisk na analitike, da bi ti spremenili svoje ocene v zvezi z iraškim orožjem za množično uničenje (Roberts *et al.* 2004: 284). Komisija je iskala dokaz o izvajanju relacijske moči, verjetno bi proučevanje diskurza o vojni proti terorizmu privedlo do zaključkov, da pritiski za spreminjanje obveščevalnih poročil sploh niso bili potrebni, saj je bila na delu strukturna moč.

⁴⁶ Tri temeljne vrednote, ki določajo cilje mednarodne skupnosti so življenje, resnica in lastnina (Bull 1977: 4-5).

nam komunikacija med akterji, kot je obsojanje ali priznanje, navsezadnje pa tudi opustitev komunikacije, pove več za razumevanje situacije od ravnanja akterjev v situaciji (Kratochwil in Ruggie 1986: 767-8). Pravila lahko ločimo na konstitutivna, ki pojasnijo nastanek institucije, in regulativna pravila, ki urejajo odnose med akterji v instituciji. Spreminjanje slednjih ne spremeni igre same, ravno nasprotno velja za konstitutivna pravila (Ruggie 1998: 871-4). Pravila igre obveščevalne dejavnosti kot institucije predvidevajo kršenje določenih pravil, da bi se hkrati izvajal nadzor nad drugimi pravili (npr. sporazumi o razoroževanju). V enem delu obveščevalne dejavnosti, tj. vohunjenju, je dejansko tako, da konstitutivna pravila določajo kršenje pravil. Poskus definiranja pravil, kaj je vohunstvo, najdemo v 29., 30. in 31. členu Pravidnika k Haaški konvenciji o zakonih in običajih vojne na kopnem iz leta 1907,⁴⁷ kjer je osnovni namen razmejitev med vohuni in vojaki ter civilisti, hkrati pa narekuje obravnavo prijetega vohuna kot vojnega ujetnika in nalaga dolžnost, da se vohunom sodi pred vsakršno izvršitvijo kazni. Določila konvencije so zanimiva predvsem, ker pokažejo na zelo tanko mejo med posameznimi družbenimi igrami in vlogami, kjer veljajo zelo različna pravila.

Razmišljanje o obveščevalni dejavnosti kot instituciji je še toliko pomembnejše, ker se sicer teoretični prispevki o obveščevalni dejavnosti v mednarodnih odnosih začnejo in končajo pri suverenosti, od tu naprej pa sledijo logiki delitve na zunanje in notranje okolje države ter končno pripeljejo do anarhičnosti v mednarodni skupnosti. Opisano v precejšnji meri odraža pravno ureditev področja, kjer zakonodaje posameznih držav prepovedujejo delovanje tujih obveščevalnih služb in urejajo pogoje delovanja lastnih obveščevalnih služb znotraj države. Vendar pa so pravna pravila le del družbenih norm. Pri oblikovanju obveščevalne politike smo že pokazali, da obstajajo številne omejitve pri odločanju o nalogah obveščevalnih služb v tujini. Tudi na strani delovanja tujih obveščevalnih služb v državi je pomembno razumevanje pravil igre. Bistvenega pomena je poudariti razliko med obveščevalno in varnostno dejavnostjo, čeprav tudi slednje uporabljajo obveščevalne metode dela. Razlika je v zadnji fazi obveščevalnega

⁴⁷ Haaška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem (*Hague Convention respecting the Laws and Customs of War on Land*) je bila sprejeta na Drugi mirovni konferenci v Haagu 18. 10. 1907 in je stopila v veljavo 26. 1. 1910. Mednarodno vojaško sodišče v Nürnbergu je leta 1946 zavzelo stališče, da so vsebino konvencije do leta 1939 priznali vsi civilizirani narodi in da je kot takšna postala zavezujoča tudi za države, ki niso bile podpisnice (ICRC 2000).

ciklusa. Ta je pri varnostni dejavnosti kazenskopравни pregon, ki pa lahko za obveščevalne službe, za razliko od varnostnih, predstavlja tudi neuspeh, kajti "cilj obveščevalne službe je, da ponovi obveščevalni cikel, dopolnjen z novimi ugotovitvami in z možnostjo aktivnega vplivanja na nadaljnje dogajanje" v ciljni strukturi (Praznik 2002: 7). Pogosto so drugi dejavniki in nameni, kot sta zaostrovanje odnosov med državami in manifestacija moči tisti, ki pripeljejo do prekinitve obveščevalnega ciklusa v smislu kazenskopravnega pregona ali uporabe instituta nezaželenih oseb (*persona non grata*).⁴⁸ Iz nerazumevanja razlike med obveščevalno in varnostno dejavnostjo izhaja razočaranje nad ukrepi držav za omejevanje delovanja tujih obveščevalnih služb, še zlasti na področju ekonomskega vohunstva.⁴⁹

4.4 Obveščevalna dejavnost v teorijah mednarodnih odnosov

Začnemo naj z ugotovitvijo, da je obveščevalna dejavnost področje, ki je v teorijah mednarodnih odnosov skoraj v celoti izpuščeno (Andrew 2004: 32; Der Derian 1992: 19). Poskusili bomo odgovoriti na vprašanje, zakaj se v posameznih teorijah ne obravnava obveščevalna dejavnost,⁵⁰ tako da bomo preverili nekatere njihove osnovne predpostavke in pogledali, kako posamezni predstavniki razumejo vlogo obveščevalne dejavnosti.

⁴⁸ DKDO v 9. členu in DKDO v 23. členu določata, da lahko država sprejemnica v vsakem trenutku in brez obrazložitve obvesti državo pošiljateljico, da je član diplomatskega ali konzularnega osebja nezaželena oseba ali da katerikoli drug član diplomatske misije oz. konzulata ni sprejemljiv.

⁴⁹ Omenimo naj le dva avtorja, in sicer Finka (2003: 40), ki zelo kritično ocenjuje delo ameriških varnostnih organov na področju kazenskega pregona kaznivih dejanj ekonomskega vohunstva, ki po njegovem mnenju resno ogrožajo konkurenčnost ameriškega gospodarstva. Podobno meni tudi Ulfkotte (2001: 105), da nemški organi določenim državam zavestno spregledajo ekonomsko vohunstvo, zaradi česar se te ne znajdejo na seznamih držav, ki ogrožajo nemško gospodarstvo. Oba sta si enotna v zaključku, da zunanje politični interesi v preveč primerih prevladajo nad nacionalnimi ekonomskimi interesi.

⁵⁰ Sledili bomo Brglezovi (1996: 21) razdelitvi razvoja teoretičnega razmišljanja o mednarodnih odnosih, in sicer:

- predzgodovina znanosti o mednarodnih odnosih;
- razprava med idealisti in realisti;
- razprava med tradicionalnimi in znanstvenimi pristopi;
- sodobne pozitivistične razprave in
- post/anti-pozitivistične razprave.

V okviru predzgodovine znanosti o mednarodnih odnosih lahko iščemo zgolj avtorje, ki so govorili o vohunjenju. Takšen realistični predstavnik je Hobbes (1949: 144-5), ki pravi, "da je za obrambo mesta najprej potrebno, da obstajajo posamezniki, ki lahko od tako blizu, kolikor je to mogoče, preiskujejo in odkrivajo načrte in namere vseh tistih, ki na varnost lahko vplivajo," v nadaljevanju pa vohune primerja "s pajkovo mrežo, ki s svojimi tankimi nitmi, razpredenimi na vse konce, opozarja na vse zunanje gibanje." Seveda med utopističnimi predstavniki projekta večnega miru (Brglez 1996: 21) ne gre iskati drugačnega kot etičnega pogleda na vohunjenje. Kant (1891) nasprotuje uporabi vohunjenja celo v času vojne, ker gre za nečastno dejanje, ki onemogoča vzajemno zaupanje, potrebno za sklenitev miru. Kar je še slabše, se uporaba takšnih nepoštenih praks in metod nato nadaljuje in prenaša v čas miru (*ibid.*).

V razpravi med idealizmom oz. liberalizmom in realizmom, ponovno pri slednjem lažje poiščemo avtorje, ki vključujejo določene vidike obveščevalne dejavnosti, ki so povezane z uresničevanjem nacionalnega interesa. Morgenthau (1995: 666) obveščevalno funkcijo označi kot eno najpomembnejših funkcij diplomacije oz. kot sam pravi: "/V/ tej funkciji zbiranja informacij, posebno še tajnih informacij, na katerih sloni potem zunanja politika neke dežele, tiči srž moderne diplomacije." Osnovni namen tovrstnega zbiranja informacij je ocenjevanje vpliva vseh faktorjev, ki vplivajo na moč držav, ker bo v končni posledici od takšnih ocen odvisen uspeh ali neuspeh zunanje politike (*ibid.*: 255-8).

Za liberalizem že v izhodišču velja, da mednarodni odnosi niso konfliktni, kar zmanjšuje možnost teoretske obravnave vohunstva. Hkrati pa pretok informacij, ki ima v liberalizmu vidno mesto, ker naj bi "odpravljal ovire napačnim percepcijam" (Hollis in Smith 1991: 42), še vedno dopušča razpravo o obveščevalni dejavnosti. V središču liberalizma je demokratični politični sistem, kjer je država predstavljena tudi kot potencialni vir ogrožanja, zato je vprašanje nadzorovanja nadzornika zelo pomembno. To pomeni, da je politični sistem organiziran tako, da vzpostavlja čim bolj celovit sistem političnega, sodnega in strokovnega nadzora obveščevalnih in varnostnih služb (Anžič 1996: 308). Analogija med notranjo politično ureditvijo in mednarodnimi odnosi, lastna liberalizmu (Dunne 1997/2001: 167), pomeni, da teorija sicer odpira prostor za vlogo obveščevalne dejavnosti v smislu pretoka informacij, nasprotuje pa metodam in sredstvom obveščevalnega dela iz podobnih razlogov kot nasprotuje tajni

diplomaciji.⁵¹ Nye (2004: 106) je v okviru koncepta mehke moči (*soft power*) razvil pristop, ki vključuje tudi obveščevalno dejavnost v širšem pomenu, kjer izpostavlja ob izobilju informacij v sodobni družbi zlasti pomen analize in usmerjanja pozornosti. Najvidnejšo vlogo pri uporabi informacij ima javna diplomacija za krepitev mehke moči, ki je v osnovi prepričevanje in privabljanje ostalih k sodelovanju, a država je samo eden v mreži akterjev, ki vplivajo na odnose v mednarodni skupnosti (*ibid.*: 109). Nye (*ibid.*: 115) meni, da imajo zlasti z izmenjavo informacij pomembno vlogo v razvijanju kooperativnih odnosov tudi same obveščevalne službe.

Razpravi med tradicionalnimi in znanstvenimi pristopi, ki se je odprla okoli vprašanja epistemologije in metodologije (Brglez 1996: 22) ne bomo posvetili več prostora, saj smo že v poglavju o teoriji obveščevalne dejavnosti opozorili, da je začetke teoretičnih razmišljanj zaznamoval ravno behaviorizem, ki je v obveščevalni dejavnosti prepoznal potencial napovedovanja sprememb v mednarodnem okolju. Med predstavniki znanstvenih pristopov izstopa Deutsch, ki ni izpustil obveščevalnih služb pri analizi zunanjepolitičnega odločanja in jih je opredelil kot sestavni del "živčnega sistema vlade" (*the nerves of government*) (Herman 1996: 34).

Med sodobne pozitivistične pristope prištevamo neorealizem, neoliberalizem in strukturalistične pristope (Brglez 1996: 24). Scott in Jackson (2004: 7) trdita, da je vloga obveščevalne dejavnosti v neorealizmu v celoti izostala. Izostala pa je tudi v neoliberalizmu, ker so pri obeh neoutilitarnih pristopih področja dela obveščevalnih služb predstavljena v predpostavke in s tem izločena iz teoretske razprave. Gre za metateoretično enotnost obeh pristopov (Brglez 1996: 24) in uporabo strukturnega pristopa, kjer za razlago mednarodnih odnosov zadostuje opazovanje vedenja na ravni mednarodnega sistema (Hollis in Smith 1991: 37-42). Tako sta predpostavki obeh pristopov, ki sta v teoretskih izhodiščih sorodna mikroekonomski teoriji, da akterji razpolagajo s popolnimi informacijami in da so interesi akterjev vnaprej znani (*ibid.*: 124-5). Kot zapišeta Kratochwil in Ruggie (1986: 765), je to svet, v katerem akterji ne

⁵¹ Javno diplomacijo je kot nasprotje tajni uvedel v mednarodno ureditev po 1. svetovni vojni ameriški predsednik Woodrow Wilson. Zahteva po javni diplomaciji pomeni zahtevo po seznanjanju javnosti o pogajanjih in javno objavo sporazumov kot pogojem za demokratični nadzor javnosti nad zunanjo politiko (Plavšak Krajnc 2004: 645-6).

morejo komunicirati, ampak so "obsojeni na komuniciranje z vedenjem".⁵² Pri strukturalističnih pristopih, kot sta npr. teorija odvisnosti in analiza svetovnih sistemov, gre za popolni strukturni determinizem (Brglez 1996: 25), tako da procesi znotraj enot, torej držav, za mednarodni sistem niso relevantni.

Med post/anti-pozitivističnimi pristopi bomo opozorili le na nekatere. Neo-gramscijevski pristop, ki ga je razvil Gill, je vključil obveščevalno dejavnost v svojo teorijo predvsem skozi pojem nadzorovanje. Če povzamemo, Gill (181-2) vidi zlasti v tehnološkem razvoju možnosti globalnega nadzorovanja, pri tem pa dostopnost tehnologij pomeni, da nadzorovanje ni več v izključni domeni držav. Tehnologije so lahko uporabljene v smeri globalne komunikacije, kar pomeni vključevanje v razpravo tudi tistih, ki sicer nimajo možnosti argumentacije, na drugi strani pa lahko tehnologije dodatno otežijo dostopnost do informacij in povečajo vrzel med razvitimi in nerazvitimi.⁵³ Namen nadzorovanja je po Gillu discipliniranje, produkcija identitet in reprodukcija neoliberalne ureditve. Vodilno vlogo imajo ZDA, ki imajo tehnološko sposobnost za nadzorovanje tujih vlad in podjetij, s čemer zmanjšujejo negotovost in tveganja ter na ta način pospešujejo intenzivni pohod kapitala. Obveščevalne dejavnosti se dotakne tudi Cox (1999: 12), ki meni, da je z neoliberalno ideologijo konkurenčnost na svetovnem trgu postala osnovni kriterij oblikovanja državne politike. Države niso več oblikovalke globalne ekonomske ureditve, ampak jim preostane le še prilagajanje politik in praks. S tem je mednarodna skupnost postala prostor, podoben fevdalni ureditvi, kjer prihaja do prekrivanja različnih ravni oblasti in nastanka različnih lojalnosti (*ibid.*: 13-4). Omenjeno umikanje države civilna družba ne kompenzira, ampak nastaja prazen prostor, ki ga uspešno zaseda tajni svet (*covert world*) organiziranega kriminala, obveščevalnih služb, terorističnih organizacij, okultnih skupin ipd. (*ibid.*). Gre za vse pomembnejši segment družbe, ki prodira globoko v

⁵² Ne le da je teorija izločila obveščevalno dejavnost, ampak je upravičena teza, da je imela teorija realne učinke na delovanje določenih obveščevalnih služb, ki so se v nekem trenutku v veliki meri zadovoljile z opazovanjem delovanja drugih držav, kar se je posledično odrazilo na zanemarjanju uporabe *Humint* in šokih, ki so jih službe doživljale od spoznanjih, kot so dejanska vojaška sposobnost Sovjetske zveze v šestdesetih letih ali uničenje orožja za množično uničevanje v Iraku v času režima Sadama Huseina po letu 1991.

⁵³ Kot pravi Bučarjeva (2001: 45): "Prav na dejstvo, da tehnologija ni ideološko nevtralna, danes pogosto pozabljamo."

vladne službe in korporacije ter bistveno bolje izkorišča prednosti globalizacije. Skrbi dejstvo, da je ob vse večji akumulaciji moči iz tega sveta izključeno tako politično odločanje kot tudi civilna družba (*ibid.*).

V tem diplomskem delu razmišljamo o obveščevalni dejavnosti v okviru kritičnega teoretičnega pristopa oz. konstruktivizma, kjer razumemo mednarodne odnose kot družbeno konstrukcijo realnosti. Izpostavljamo pomen družbene konstrukcije identitete in interesa ter vlogo idejne oz. pomenske strukture. Gre za pristop, ki odpre za obravnavo tudi nižje ravni od mednarodne, torej državo, birokracijo in posameznika, zato se mora soočiti s problemom ravni analize in odnosom med delovanjem in strukturo. Med postmodernističnimi pristopi pa velja izpostaviti predvsem Der Derianov poststrukturalistični pristop, ki obravnava obveščevalno dejavnost kot anti-diplomacijo. Ker ima diskurz v postrukturalizmu konstitutivno vlogo, Der Derian (1992: 24-5) uporabi tako imenovan intertekstualni pristop.

5. Opredelitev ekonomske obveščevalne dejavnosti

Na začetku podajamo definicijo ekonomske obveščevalne dejavnosti, ki je najbližje našemu razumevanju, ker zajema vse ravni tovrstne dejavnosti in ne ločuje dejavnosti glede na izvajalca ali vrsto informacij.

Ekonomska obveščevalna dejavnost obsega relevantne ekonomske informacije, vključno s tehnološkimi podatki, finančnimi, lastninskimi, poslovnimi in vladnimi informacijami, pridobitev katerih bi lahko posredno ali neposredno pripomoglo k relativni produktivnosti ali konkurenčnem položaju države, ki je takšne informacije pridobila (Porteous 1994: 736).

Vendar pa zgornja definicija ravno zaradi omenjenih lastnosti ni splošno sprejeta, tako je po letu 1989, torej po koncu hladne vojne, v strokovnih publikacijah o obveščevalni dejavnosti, kot sta *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* in *Intelligence and National Security*, potekala razprava o definiciji ekonomske obveščevalne dejavnosti. Razprava se je usmerila predvsem na vsebino takšne dejavnosti. Še veliko bolj sporno vprašanje je bilo, kdo je končni uporabnik takšnih informacij. Na tem mestu še vedno ostajamo zgolj pri obveščevalni dejavnosti, s katero

se ukvarjajo državni organi, četudi je to hkrati tudi čas, ko poslovne vede vse bolj spoznavajo prednosti poslovne obveščevalne dejavnosti in jo uspešno povezujejo s potrebami menedžmenta znanja. Zadeva se dodatno zaplete pri vprašanju ekonomskega vohunstva, a celotna razprava se ne vrti okoli pravnih, temveč politoloških in ekonomskih vprašanj. V ospredje stopa odnos med državo in trgom, narava mednarodnih ekonomskih odnosov in vprašanje odnosa med zunanjim in notranjim okoljem države.

V literaturi se pojavljajo številna druga poimenovanja za dejavnost zbiranja, obdelave ekonomskih podatkov in posredovanja ekonomskih informacij. Tako se pogosto srečujemo s poimenovanji, kot so poslovna (Loshin 2003), konkurenčna (Underwood 2002) in gospodarska (Carayon 2003) obveščevalna dejavnost, ki pa jih lahko glede na področje, s katerim se ukvarjajo in glede na subjekte, ki jih izvajajo, umestimo v posamezne ravni ekonomske obveščevalne dejavnosti. Uveljavile so se štiri ravni ekonomske obveščevalne dejavnosti, in sicer (Baumard in Harbulot 1996: 21; Potter 1998: 24):

1. podjetja;
2. različne oblike podjetniških povezav (npr. zbornice);
3. državna raven in
4. mednarodna raven.

Skladno s takšno razdelitvijo se poslovna in konkurenčna obveščevalna dejavnost najpogosteje umeščata v okvir dejavnosti na ravni podjetij in združenj, gospodarska in ekonomska obveščevalna dejavnost pa praviloma na državno in mednarodno raven.⁵⁴

⁵⁴ V pomoč pri razmejitvi posameznih pojmovanj nam je lahko tudi ekonomska diplomacija. Saner in Yiu (2003: 4) opozarjata na decentralizacijo ekonomske diplomacije, kjer je ministrstvu za zunanje zadeve praviloma prepuščena predvsem določena koordinacijska vloga. Do sorodnega pojava je prišlo tudi na področju obveščevalne dejavnosti, kar bomo podrobneje obravnavali v primerjalni analizi v sedmem poglavju. Avtorja v nadaljevanju predlagata delitev na ekonomsko in trgovinsko (*commercial*) diplomacijo, ki jo izvaja država, ter poslovno in podjetniško (*corporate*) diplomacijo, ki jo izvajajo nedržavni akterji (*ibid.*: 12). Namen ekonomske diplomacije je po takšni delitvi spremljanje ekonomskih politik drugih držav, sodelovanje pri delu mednarodnih organizacij ter izvajanje dvo- in večstranskih ekonomskih pogajanj. Osnovni cilj trgovinske diplomacije je posredovanje informacij o poslovnih priložnostih na tujih trgih in pomoč pri prodoru na te trge podjetjem države pošiljateljice (*ibid.*: 13). Potreba po podjetniški diplomaciji se je pojavila v okviru TNP, kjer je osnovna funkcija takšne diplomacije zagotavljanje strukturne kohezivnosti med podjetjem in njegovimi afilijacijami v drugih

Obstajajo tudi poskusi, da bi uveljavili precej ponesrečeno ločevanje ekonomskega in industrijskega vohunjenja, pri čemer bi prvega izvajale državne službe, za slednjimi pa naj bi stala zasebna podjetja (Levytskyi 2001: 36; Gregory 1997: 2). Pomanjkljivosti takšne razmejitve so očitne na obeh strane. Izraz industrijsko vohunstvo se omejuje izključno na industrijo, četudi podjetja usmerjajo svojo dejavnost tudi v zbiranje številnih drugih informacij. Na drugi strani se državne obveščevalne službe ne ukvarjajo izključno s splošnimi informacijami o ekonomskih politikah, ampak v določenih primerih kršijo konkretne predpise o poslovni tajnosti in pravice intelektualne lastnine podjetij. Takšna razmejitev pa v celoti izpušča primere, ko državne obveščevalne službe zbirajo informacije za podjetja, seveda pa poteka izmenjava informacij tudi v obratni smeri, torej od podjetij k obveščevalnim službam.

Drug poskus razmejitve, vsebinsko podoben zgornjemu, ki pa se osredotoča na končnega uporabnika in namen zbiranja bolj kot na izvajalca dejavnosti, je delitev na makro- in mikroekonomsko obveščevalno dejavnost. Makroekonomska obveščevalna dejavnost naj bi zajemala vso dejavnost, ki jo izvajajo državne obveščevalne službe za potrebe oblikovanja in izvajanja politik, medtem ko je mikroekonomska obveščevalna dejavnost tista, s katero se ukvarjajo podjetja, v nekaterih državah pa tudi državne obveščevalne službe, ki poslovne informacije posredujejo podjetjem za izboljšanje njihovih konkurenčnih prednosti (Evans 1994: 354; Treverton 2001: 73-5).

5.1 Ekonomska varnost

Opisani boj za definicijo se je odvijal v širšem kontekstu pojma ekonomske varnosti. Sama širitev pojma varnosti lahko pripelje v situacijo, ko ta postane tako vseobsegajoč, da ostane brez svoje konstitutivne zunanosti. Vsak poskus opredelitve ekonomske varnosti je izpostavljen nevarnosti, da zajame tudi tveganja, ki so sicer lastna trgu. Pri vprašanju varnosti mora biti ogrožen obstoj referenčnega objekta, ki je v ožjem klasičnem pojmovanju varnosti država. Na področju ekonomske varnosti se soočamo s problemom določitve takšnega objekta, kajti ti so podrejeni konkurenčnosti in

državah (*ibid.*: 15). Osnovno poslanstvo poslovne diplomacije pa je zbiranje informacij o državah, v katerih TNP izvajajo poslovno dejavnost, pogajanja z drugimi podjetji in državnimi organi ter delovanje v mednarodnih asociacijah in organizacijah (*ibid.*: 16).

tveganjem na trgu (Buzan *et. al.* 1998: 22). Ravno tako je vprašljivo, ali je ustrežnejši referenčni objekt nacionalno gospodarstvo, vse dokler ni ogrožen obstoj prebivalstva (*ibid.*).⁵⁵ Cable (1995: 305) ugotavlja, da "demarkacijska linija med mednarodnimi ekonomskimi in varnostnimi zadevami postaja zabrisana." S takšno širitvijo koncepta varnosti, ki vključuje ekonomske vidike, ni povsem jasno, do katere mere bo igra ničelne vsote (*zero sum game*) zaznamovala mednarodne odnose (DeSouza 2000: 7). Pri opredeljevanju ekonomske varnosti Cable (1995: 306-7) deli štiri pristope, in sicer:

1. investicije in trgovina, povezana z nabavo vojaške in druge sorodne tehnologije ter nadzor nad širitvijo takšne tehnologije;
2. zavarovanje oskrbe s strateškimi surovinami, kot so naftni derivati in drugi viri;
3. geo-ekonomija oziroma prepričanje, da je ključen vir državne moči postala ekonomska moč, zato se posledično odvija boj na področju konkurenčnosti nacionalnih gospodarstev in
4. ekonomske nestabilnosti, ki jih lahko povzroča zlasti mednarodni organizirani kriminal.

Dejansko lahko v vsakem izmed navedenih pristopov prepoznamo argumente za širitev področja dela obveščevalnih služb na ekonomsko področje.

Crawford (1995: 150) opozarja zlasti v povezavi s prvim in drugim pristopom na možnost konstrukcije ekonomske varnostne dileme, ki se odvija v pogojih naraščajoče ekonomske soodvisnosti. Diskurz o ekonomski varnosti naj bi sprožile spremembe v odnosu med vojaško in ostalo tehnologijo. Gre predvsem za blago z dvojno rabo,⁵⁶ ter drugačen strukturni položaj ZDA po koncu hladne vojne (*ibid.*: 155). Tako za ZDA DeSouza (2000: 9) pravi, da je vprašanje ekonomske varnosti postalo bistveno bolj

⁵⁵ Vsi pristopi, ki se uporabljajo v kontekstu delovanja obveščevalnih služb so državocentrični, zato tukaj pojem ekonomske varnosti ni primerljiv z ekonomsko varnostjo, ki se je razvila v okviru paradigme človekove varnosti, kjer je zaradi življenja na pragu revščine kot posledice gospodarske krize, naravnih nesreč ali konfliktov dejansko ogrožen obstoj referenčnega objekta, tj. posameznika (Commission on human security 2003: 73-4).

⁵⁶ V skladu s 3. členom Zakona o nadzoru izvoza blaga z dvojno rabo (Ur.l. RS, 37/2004) blago z dvojno rabo "pomeni blago, programsko opremo in tehnologijo, ki se lahko uporablja v civilne in tudi vojaške namene, vključuje pa tudi vse blago in storitve, ki se lahko uporabijo v zvezi z razvojem, proizvodnjo, rokovanjem, upravljanjem, vzdrževanjem, skladiščenjem, odkrivanjem, identifikacijo ali širjenjem kemičnega, biološkega ali jedrskega orožja ali drugih eksplozivnih jedrskih naprav ali z razvojem, proizvodnjo, vzdrževanjem ali skladiščenjem izstrelkov, sposobnih nositi takšno orožje."

kompleksno s preходом zunanjepolitične strategije omejevanja (*containment*) k strategiji vključevanja (*engagement*).

Medtem ko liberalna argumentacija vidi v soodvisnosti in nevezanosti na teritorij, ki ju povzroča prosta trgovina, največje zagotovilo za "zmanjšanje spodbud za uporabo sile" (Buzan 1984: 603), gre pri realističnem pogledu ravno za obratno utemeljitev, ki v odvisnosti od trga in pomanjkanju nadzora vidi vse pomembnejšo vlogo trga kot povečano varnostno tveganje. Vendarle je potrebno dodati, da argument za ohranjanje liberalne ekonomske strukture ni mednarodna varnost, ravno tako kot varnostni razlogi ne morejo biti protiargument za določeno obliko merkantilistične ekonomske politike (*ibid.*: 597). Obstaja torej razlika med teoretičnima pogledoma liberalizma in realizma oz. merkantilizma, ki pa se v praksi zunanjepolitičnih strategij držav vsaj delno prekrivata. V tem kontekstu DeSouza (2000: 11) govori o "konkurenčni soodvisnosti".

Kot smo videli lahko obveščevalna dejavnost poišče legitimnost za svoje delo v okviru koncepta ekonomske varnosti, kar pa je, kot bomo pokazali v nadaljevanju, v veliki meri odvisno od odnosa med državo in trgov ter organizacije znanja v družbi. Pri opredeljevanju ekonomske obveščevalne dejavnosti je ekonomska varnost predstavljena v prvi vrsti kot jasen odgovor na povečano ranljivost odprtih gospodarstev in njihovo zmanjšano konkurenčnost, in šele nato kot odgovor na potrebo po ekonomskih informacijah za oblikovanje in izvajanje politik (Schweizer 1996: 9-11; Turner 1991: 151).

6. Odnos med državo in trgov

Da bi lahko nadaljevali z razpravo o ekonomski obveščevalni dejavnosti, se moramo dotakniti vprašanja odnosa med državo in trgov, četudi presega okvire te diplomske naloge. V središču razprave o ekonomski obveščevalni dejavnosti je torej vprašanje, kakšen je namen zbiranja ekonomskih informacij. Obstajata dva pristopa, ki hkrati odražata teoretske poglede na odnos med državo in trgov. V prvem primeru je izključni namen ekonomske obveščevalne dejavnosti posredovanje informacij, ki so uporabljene prvenstveno za oblikovanja ekonomskih politik, izvajanje pogajalskih strategij, uvajanje ekonomskih sankcij, skratka za politične potrebe (Gregory 1997: 9-10; Oden 2002: 447-8). V drugem primeru pa je cilj krepitev konkurenčnosti gospodarstva, v

nekaterih primerih tudi s posredovanjem informacij konkretnim podjetjem (Shaker in Kardulias 1992: 2-4; Turner 1991: 152).

Boj za izbiro ekonomske politike se odvija na ravni teoretskih diskurzov, ki jih vede ali nevede uporabljajo politiki, birokracija in vsi tisti, ki želijo nanje vplivati, kajti oblast se legitimira skozi strokovno vednost, kar Žižek (2004: 121) označuje kot prehod od diskurza gospodarja k diskurzu univerze. Z razkrivanjem odnosa oblast-vednost postane očitno, da je za vednost bistvenega pomena, da ohranja percepcijo vrednostne nevtralnosti, ker je v nasprotnem primeru ogrožena sama oblast. Na področju teoretskih diskurzov o mednarodni politični ekonomiji smo precej omejeni, izbira je namreč skržena na tri ključne teoretske pristope, in sicer: liberalizem, marksizem in merkantilizem, pogosto enačen z ekonomskim nacionalizmom. Vsak izmed pristopov presega meje analize stanja ekonomskih odnosov in implicitno ali eksplicitno prejudicira izbor določenih vrednot in alternativnih politik (Pettman 2000: 54).

Izmed naštetih teoretskih pristopov je danes liberalizem zanesljivo dominanten pristop. Liberalni pogled temelji na konceptu države kot "vrednotno nevtralne institucije, ki ne služi interesom nikogar in hkrati služi interesom vseh," (Pikalo 2003: 86) in trga kot stanja stvari, kjer ima vsako vmešavanje za posledico manj učinkovito alokacijo virov (Pikalo 2003: 125; Schotter 1990/1985: 11-2; Swedberg in Granovetter 2001: 9). Država je v vlogi nočnega čuvaja omejena na varnostno funkcijo. Razumevanje države in trga je v liberalni teoriji sestavni del predpostavk, ki niso problematizirane in imajo status zgodovinske nujnosti. Liberalna razprava temelji na dihotomiji med ekonomijo in politiko oziroma med državo in trgom z namenom, da bi bila med obema vzpostavljena jasna hierarhija (Pettman 2000: 186). Zapustiti je potrebno statičnost obeh konceptov in ju opazovati v procesu družbene konstrukcije, v katerem se oba vedno znova reproducirata in spreminjata. Pikalo (2003: 125-6) in Burchill (1996/2001: 48-9) menita, da svobodni trg ni neizogiben rezultat evolutivnega procesa. Svobodni trg namreč ni naravno in regulirani trg ne umetno stanje, ampak sta oba rezultat namenske politike oziroma konstrukt državne moči (*ibid.*). To pomeni, da je bil tudi nastanek mednarodnega svobodnega trga v 19. stoletju, ki se ga izpostavlja kot merilo za današnjo stopnjo globalizacije, mogoč samo z državnim interveniranjem. Ob vsej razpravi o državnem reguliranju trgov je potrebno postaviti vprašanje o odsotnosti razprave o reguliranju trgov s strani podjetij in kartelov, katere učinki na tržno

ekonomijo so ravno tako pomembni kot so carine, subvencije in drugi ukrepi države (Strange 2004: 148). Ob dvomu v dominantne teoretske poglede pridejo do izraza odnosi moči, ki po ključu dihotomije vzpostavljajo diskurzivne prakse s tem, da izkoriščajo strukturne omejitve jezika. Tako so vsakršna razmišljanja, povezana z osnovnimi predpostavkami liberalizma, po nekakšnem avtomatizmu umeščena v merkantilizem oziroma ekonomski nacionalizem z vsemi svojimi domnevnimi negativnimi posledicami, kot so že omenjena varnostna tveganja. Za nadaljnjo razpravo je relevantna ugotovitev,

da odnosa med ekonomskim liberalizmom in ekonomskim nacionalizmom ni mogoče enačiti z ločitvijo na zagovornike proste trgovine, konkurence in trga kot osrednjega mehanizma v ekonomskem sistemu in na zagovornike protekcionizma in državnega intervencionizma (Mesarič 2002: 892).

Ekonomsko dilema je torej med bolj ortodoksnimi pristopi, ki vidijo veliko bolj jasno ločnico med državo in trgom, ter bolj razvojno usmerjenimi pristopi. V prvem primeru je konkurenca osnovni razvojni mehanizem, v drugem primeru pa ima država veliko bolj aktivno vlogo predvsem v ustvarjanju pogojev in spodbud za večjo inventivnost in organizacijske spremembe (Bučar 2001: 230-1). Ortodoksni pristop je zlasti pod vplivom neoklasične ekonomije, kjer je, kot pravi Šušnjan (2002: 864-6), "namesto ekonomskega in tehnološkega razvoja prišel v ospredje koncept ravnotežja," medtem ko je drugi pristop bližje pogledom politične ekonomije, ki poudarja družbene, institucionalne, zgodovinske in razvojne razsežnosti ekonomije. Slednji, ekonomsko-teoretski pogled je bistveno bližje našemu sociološkem razumevanju ekonomije, ki temelji na naslednjih predpostavkah (Swedberg in Grannoveter 2001: 8):

- ekonomsko delovanje je oblika družbenega delovanja;
- ekonomsko delovanje se odvija v družbenem kontekstu oz. je vanj umeščeno (*embedded*) ter
- ekonomske institucije so rezultat družbene konstrukcije.

Takšen pogled presega dihotomijo med državo in ekonomijo, a tudi opozarja na pomanjkljivost in/ali pragmatičnost ekonomske teorije, ki obravnava statično samoregulirajočo ekonomsko strukturo in s tem iz analize izključi družbene odnose oz. jih obravnava kot trenja, ki zmanjšujejo učinkovitost delovanja trga (*ibid.*: 14; Schotter

1990/1985: 11).⁵⁷ Z vidika ekonomske obveščevalne dejavnosti se z upoštevanjem dejstva, da je ekonomsko delovanje oblika družbenega delovanja, ujetega v družbeni kontekst, bistveno širi prostor zajemanja informacij in možnost vplivanja na ekonomsko delovanje v primerjavi z možnostmi delovanja na neoklasičnem trgu anonimnih posameznikov.

6.1 Pomen globalizacije

Ključni proces, ki naj bi vse od sedemdesetih let naprej zaznamoval odnos med državo in trgom, je globalizacija. Obstaja več vidikov globalizacije, a najpogosteje se izpostavlja ekonomski, ki predstavlja "kvalitativno spremembo v organizaciji svetovne ekonomije" (McGrew 2005: 209). Neoliberalizem kot dominantna teoretska perspektiva opozarja v prvi vrsti na strukturne spremembe, katerih osnovni vzročni dejavnik so tehnološke spremembe, ki posledično vodijo v preoblikovanje države (McGrew 2005: 225; Strange 2004: 7). Skladno takšnemu pogledu gre za avtomatizem, kjer ni več mesta za politično odločanje, ampak preostane predvsem prilagajanje neoliberalni ekonomski ureditvi (Risse 2004: 3). Ostajamo ujeti v okvire zgodbe o globalizaciji kot o procesu, ki se nam dogaja, zato se je potrebno vrniti k subjektom globalizacije in ugotoviti, da globalizacija postane del mednarodne ekonomske strukture šele skozi diskurz, ki ustvarja, reproducira in spreminja družbeno realnost.⁵⁸ Slednje pove, da je

⁵⁷ V bistvu gre za utilitarizem, ki predpostavlja egalitaren odnos v smislu upoštevanja interesov vseh posameznikov, hkrati pa ne priznava posebnih odnosov in obveznosti med posamezniki, tako se ne ozira nazaj na vzpostavljene družbene odnose, ampak štejejo samo prihodnje posledice (Kymlick 2005: 51-55). Dodatne norme niso potrebne, ker je maksimiranje koristi merilo moralne pravilnosti delovanja (*ibid.*: 65). S tem, ko ni namen delovanja spreminjanje družbenih odnosov, ampak korist sama, postanejo ljudje sredstvo za maksimiranje koristi, tu pa je tudi konec vse moralnosti (*ibid.*: 70).

⁵⁸ Hay in Rosamond (2002: 148) v tej povezavi opozarjata, da je razprava o tem, kaj globalizacija resnično je, pri analizi ekonomskih politik manj pomembna od tega, kaj politični akterji verjamejo, da naj bi bila. Najpogostejša percepcija globalizacije je, da gre za zunanjo ekonomsko omejitev, ki sili v prilagajanje za doseganje strukturne konkurenčnosti. Pri tem je potrebno razlikovati učinke globalizacije, učinke internaliziranega diskurza o globalizaciji in učinke globalizacijske retorike, kjer so ideje rabljene instrumentalno (*ibid.*: 150). Vsi trije idejni konteksti imajo realne posledice. Ločevanje pa je pomembno, ker je le v prvem primeru ekonomsko prilagajanje nujno, v ostalih dveh pa je izid procesa odprt in odvisen od političnih akterjev (*ibid.*). Hay in Rosamond (2002: 163) zaključujeta, da kljub temu, da je globalizacija razumljena kot pritisk h konvergenci politik, je konotacija diskurza o globalizaciji odvisna

globalizacija le ena od možnih interpretacij dogodkov s strani družbenih akterjev. Akterji, vsak s svojimi interesi, skozi različne diskurzivne prakse poskušajo spreminjati mednarodno ekonomsko strukturo ob obstoječih strukturnih omejitvah in priložnostih (Pikalo 2003: 32-3; Risse 2004: 4).

Iz vsega povedanega lahko zaključimo, da država in politika izginjata le v eni izmed naracij, to je v (neo)liberalni teoretski perspektivi, v drugi pa ima država veliko bolj aktivno vlogo v procesu političnega sooblikovanja globalizacije (Cerny 1997: 253). Mann (2000/2003: 145) tako ocenjuje, da je precenjena nekdanja vloga države, ravno tako kot je podcenjena njena trenutna vloga. Vzorec je preveč različen, da bi lahko na splošno za vse države trdili, da se njihov pomen krepi ali slabi, ravno tako kot takšna trditev ne upošteva, da se s preoblikovanjem države krepijo druga področja, ki prej niso bila tako pomembna (*ibid.*). Navsezadnje pa države vzhodne Azije, t.i. azijski tigri, kažejo na to, da so lahko tudi države z zelo aktivno ekonomsko politiko razvojno uspešne v pogojih globalizacije. Da globalizacija ni nekaj, kar se državi dogaja, ampak da država aktivno deluje v procesu njenega pospeševanja, je mogoče prikazati skozi koncept konkurenčne države.

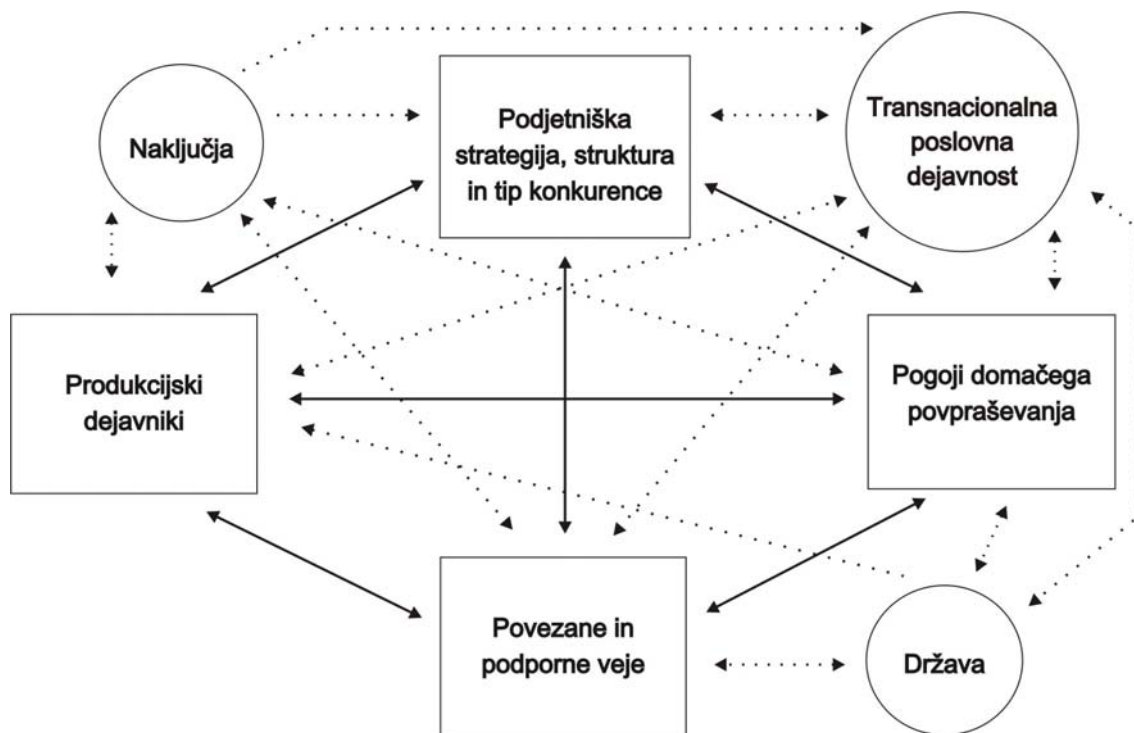
7. Konkurenčnost države

Cohen je opredelil konkurenčnost države kot "stopnjo do katere lahko država v pogojih pravičnega in svobodnega trga proizvaja blago in opravlja storitve, ki se soočajo s preizkusom mednarodnega trga, medtem ko hkrati povečuje realni dohodek državljanov" (Castells 1996: 87). Podobno je Urad za makroekonomske analize in razvoj (2001: 36) v Strategiji gospodarskega razvoja Slovenije 2001-2006 definiral konkurenčnost gospodarstva kot "merljivo sposobnost mednarodno konkurenčnih izdelkov in storitev na način, ki državljanom zagotavlja trajnostni razvoj in zadovoljiv življenjski standard." Vendar pa je hkrati na mestu opomba, da je konkurenčnost v prvi vrsti mikroekonomski koncept in da gre pri konkurenčnosti gospodarstva za kazalce, ki jih je težko meriti, zato "so vsi možni kazalci konkurenčnosti relativni in ne absolutni" (Svetličič 1996: 114). Na konkurenčnost gledamo kot na sredstvo za doseganje

od nacionalnega konteksta, pri tem pa obstaja vrsta dejavnikov, ki vplivajo na to, kdaj in kako bo diskurz o globalizaciji rabljen.

razvojnih ciljev in ne kot cilj sam po sebi (Daniels in Svetličič 2001: 211). Bistvena sprememba, ki je spodbudila celotno razpravo o konkurenčnosti gospodarstva, je spoznanje, da so konkurenčne prednosti endogene in je tako mogoče vplivati na njihov razvoj.

Skica 7.1: Dopolnjen Porterjev diamant konkurenčnih prednosti

Vir: Svetličič (1996: 232).

Ko govorimo o državi in konkurenčnosti, najprej pomislimo na Porterjev diamant konkurenčnih prednosti, ki ga sestavljajo štiri spremenljivke:

1. razpoložljivost proizvodnih dejavnikov;
2. domače povpraševanje;
3. prisotnost sorodnih in podpornih panog;
4. strategija podjetij, struktura in medsebojna konkurenca na trgu.

Tem spremenljivkam Porter dodaja še dve zunanji spremenljivki, in sicer: vlogo naključij in države. Dunning izpopolni diamant konkurenčnih prednosti s tem, ko upošteva, da se je Porter preveč osredotočil na eno nacionalno gospodarstvo in omejil konkurenčnost le na izhodne investicije. Tako Dunning diamantu konkurenčnih

prednosti doda transnacionalno poslovno dejavnost kot dodatno zunanjo spremenljivko (*ibid.*: 230-2).

Konkurenčnost gospodarstva nam pove, kakšno je poslovno okolje podjetja v določeni državi, pri čemer delimo spremenljivke na tiste, na katere podjetje neposredno vpliva, in ostale, na katere nima kratkoročnega vpliva. Pri vprašanju državne ekonomske obveščevalne dejavnosti nas bolj zanimajo podjetju zunanje spremenljivke, torej predvsem tiste, ki so rezultat makro-, mezo- in mikroekonomskih ukrepov, ob upoštevanju tega, da se konkurenčne prednosti medsebojno pospešujejo in ustvarjajo sinergične učinke.⁵⁹ Kos (2000: 93) kot primer ugodnega poslovnega okolja vidi dinamično okolje, ki podpira hitro kopičenje specializiranih sredstev in veščin, daje boljše informacije, vpogled v potrebe ter podpira angažiranje in trajne naložbe kot cilj lastnikov, menedžerjev in zaposlenih.

Vendar pa je koncept konkurenčnosti gospodarstva veliko bolj problematičen, kot se to zdi na prvi pogled, tako iz vidika mednarodnih ekonomskih odnosov kot tudi samega nacionalnega gospodarstva. Krugman (1994: 30-4) konkurenčnost označi za nevarno obsesijo in opozarja, da so javne politike, ki zasledujejo predstavo o državah, ki med seboj tekmujejo kot podjetja, ne le napačne, ampak tudi potencialno nevarne. Konkurenčnost naj bi bila v prvi vrsti privlačen koncept zaradi svoje navidezne razumljivosti, kar daje občutek precej poenostavljenih rešitev in politične primernosti, ko gre za vprašanje legitimiranja ekonomskih ukrepov (*ibid.*: 39-40).

S tem v povezavi Cerny (1997: 259) meni, da se je država blaginje preobrazila v "novo zver", v konkurenčno državo. Preobrazbo je zaznamovala kolektivna izkušnja, ki navdaja z občutkom neuspešnega uresničevanja skupnostnih ciljev, ki so *raison d'être* zahodnih držav vse od padca fevdalizma (*ibid.*: 253). Percepcija naraščajočih

⁵⁹ Seveda pa to ne pomeni, da podjetja sama ne izvajajo obveščevalne dejavnosti. Nasprotno, ob upoštevanju notranjih konkurenčnih prednosti podjetij lahko v dopolnjenem Porterjevem diamantu prepoznamo dve vrsti akterjev obveščevalne dejavnosti, tj. države in transnacionalna podjetja (TNP). Ob ustrezni organizaciji je med obema zagotovljen pretok informacij. Dejansko vsaka od spremenljivk v diamantu vpliva na organizacijo ekonomske obveščevalne dejavnosti in njeno učinkovitost, ravno tako pa je potrebno na strani varovanja informacij upoštevati delovanje državnih ekonomskih obveščevalnih služb in poslovnih obveščevalnih oddelkov podjetij drugih držav.

pomanjkljivosti države, ki pospešuje preoblikovanje političnih praks in institucionalne strukture, je privedla do štirih pomembnih premikov, in sicer:

1. premik od makroekonomskega k mikroekonomskem intervencionizmu;
2. premik od primerjalnih prednosti h konkurenčnim prednostim;
3. premik k neoliberalnem monetarizmu kot osnovi državnega ekonomskega upravljanja ter
4. premik od splošne maksimizacije blaginje v državi k pospeševanju interesov podjetij, inovacij in dobičkonosnost v zasebnem in javnem sektorju (*ibid.*: 260).

Države so v pogojih spremenjenih mednarodnih ekonomskih odnosov, kjer lahko izpostavimo mednarodne režime, eden med njimi je na primer prostotrgovinski režim, nad katerim bedi Svetovna trgovinska organizacija, in regionalnih integracij, kjer je najdlje Evropska unija, zelo omejene v ukrepih za krepitev konkurenčnosti gospodarstva. Povedano drugače, vlade konkurenčnih držav so postavljene pred izzive, ko morajo ponovno premisliti svojo vlogo, kako storiti več za ustvarjanje konkurenčnega poslovnega okolja in hkrati storiti manj, da bi zadostile kriterijem ortodoksne ekonomske politike. Eden izmed ukrepov vlad je deregulacija. Na mestu je opomba, da "deregulacija in privatizacija *per se* nista razvojna mehanizma" (Castells 1996: 89) ali kot opozarja Cerny (1997: 264), da ne gre zgolj za ukinjanje omejitev, ampak istočasno za vzpostavljanje nove regulativne strukture, ki je oblikovana tako, da predvideva prihodnje spremembe konkurenčnih prednosti. Eden izmed novih mehanizmov regulacije oz. nadzora nad ekonomskimi subjekti in njihovo dejavnostjo izven meja držav so lahko tudi obveščevalne službe.

7.1 Industrijska politika

Naštete ekonomske spremembe dajejo občutek pomanjkanja alternativ in neizogibne konvergence ekonomskih politik kot odgovor na izzive, ki jih postavlja konkurenčnost. Takšen pogled ustreza prevladujočem neoliberalnem strukturnem pristopu, toda temu nasprotno Hay (2005: 242-4) ugotavlja, da tudi če dopustimo, da gre za enotne strukturne pritiske, to še ne pomeni nujno enotnih odgovorov, ampak dopušča teoretsko možnost dvojne konvergence ekonomskih politik okoli dveh idealno-tipskih modelov,

in sicer "liberalne tržne ekonomije in koordinirane tržne ekonomije".⁶⁰ Empirično preučevanje ne ponuja nedvoumnih dokazov o enojni ali dvojni konvergenci ekonomskih politik, delno potrjuje le trend, ki kaže na usklajenost ekonomskih politik s predhodnimi vrednostnimi in ideološkimi dejavniki (*ibid.*: 248-50).

Če dopustimo možnost različnih razvojnih modelov, to tudi pomeni, da država z uresničevanjem industrijskih politik vpliva na svojo konkurenčnost. V nasprotju s poenostavljenim diskurzom problem industrijske politike ni interveniranje ali neinterveniranje države, pač pa njeno doziranje in vrsta (Svetličič 1996: 133). Povedano drugače, tudi odsotnost industrijskih politik predstavlja določeno vrsto takšnih politik (Jaklič 2005: 51).

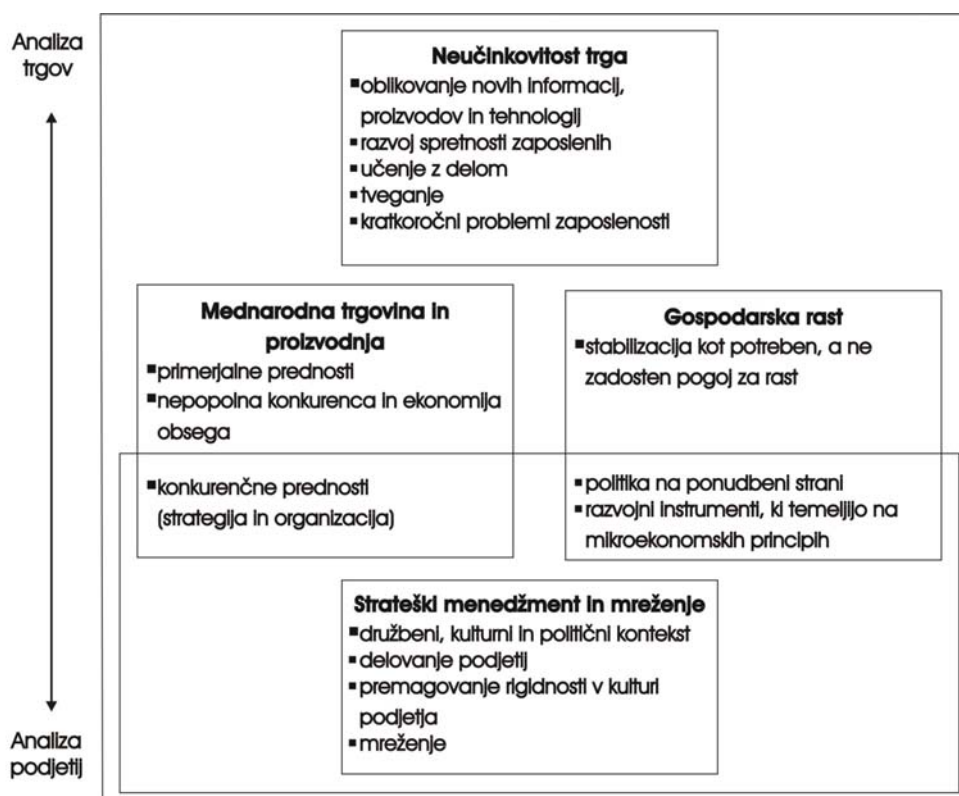
/I/ndustrijsko politiko pojmuje kot vladno sprejemanje in usklajevanje pobud za povečanje produktivnosti in konkurenčnosti celotnega gospodarstva ter posameznih sektorjev v njem. /.../ Pozitivna industrijska politika pomeni vključitev ciljno naravnane strateškega razmišljanja v ekonomsko politiko (Jaklič 2005: 50).

V spodnji skici so povzeti štirje argumenti za vodenje strateške industrijske politike (Jaklič 1994: 17):

1. argument tržne neučinkovitosti;
2. argument mednarodne trgovine (in proizvodnje, op. V. G.);
3. argument doseganja gospodarske rasti;
4. argument strateškega menedžmenta in "mrežni" argument.

⁶⁰ Pojem koordinirane tržne ekonomije, kot ga uporablja Hay, je primerljiv z Jakličevim (1994: 118-20) pojmovanjem "demokratskega korporativizma", ki temelji na iskanju družbenega konsenza o razvojnih prioritetah med vlado, podjetji in zaposlenimi, ob upoštevanju posebnosti posameznega okolja.

Skica 7.2: Argumenti za industrijsko politiko

Vir: prirejeno po Jaklič (1994: 37).

Na argumentu tržne neučinkovitosti oblikovana industrijska politika ostaja zavezana ortodoksnemu pristopu, vendar skuša skozi svoje ukrepe popravljati odstopanja od predpostavk neoklasične teorije (*ibid.*: 21). Iz vidika ekonomske obveščevalne dejavnosti sta pomembnejši predpostavki, da je informiranost na trgu popolna in brezplačna ter da so vse dobrine tržne. Ker temu še daleč ni tako, argument tržne učinkovitosti dopušča interveniranje države kar zadeva iskanja in oblikovanja novih informacij in zagotavljanja javnih dobrin (*ibid.*: 20).

V teoriji mednarodne menjave je dolgo prevladoval model, po katerem se mednarodna trgovina odvija na podlagi primerjalnih prednosti. Spoznanja o vse manjšem pomenu razpoložljivih produkcijskih dejavnikov, nepopolni konkurenci oziroma oligopolizaciji svetovnega trga ter ekonomijah obsega so privedla do zaključka, da je konkurenčnost v veliki meri endogen pojav, zato je upravičena uporaba instrumentov za povečanje konkurenčnosti (protekcioniistični in protimonopolni ukrepi, razvijanje človeškega

kapitala, raziskave in razvoj, razvoj kapitalske in informacijske infrastrukture itd.), ki podjetjem niso na voljo, predvsem v sektorjih, ki prinašajo največje eksternalije (*ibid.*: 23-4). Jaklič izpusti mednarodno proizvodnjo, četudi je v tesni povezavi s trgovino, ko gre za iskanje novih trgov in doseganje ekonomije obsega. Kot opozarja Ozawa, so z razvojnega vidika pomembne tako vhodne kot izhodne tuje neposredne investicije (Svetličič 1996: 239). Makroekonomski učinki izhodnih proizvodnih investicij na gospodarstvo so malo raziskani, vendar pa sta Jakličeva in Svetličič (2005: 106-8) prepričana, da imajo pomembne razvojne učinke, še posebej na povečanje konkurenčnosti gospodarstva in pospeševanje njegovega prestrukturiranja. V raziskavi sta pokazala, da ima izhodna internacionalizacija učinke na izboljšanje usposobljenosti kadrovskih virov in večja vlaganja v raziskave in razvoj. Vloga države je, da zmanjšuje ovire za internacionalizacijo, pri čemer velja opozoriti, da je pomanjkanje informacij ena pomembnejših ovir (*ibid.*: 110). Na splošno pa velja ugotovitev, da so učinki investicij pozitivni, če so del "izvozno naravnane strategije razvoja dežele in podjetja" (*ibid.*: 140).

Makroekonomska stabilnost je nujen pogoj za gospodarsko rast, a izostanek konvergence v stopnjah rasti in razvitosti, do katere bi po neoklasični teoriji moralo priti, kaže na potrebo po vključevanju v analizo znanja, tehnologij, inovacij in navsezadnje podjetja. Upoštevanje teh dejavnikov daje državi paleto ukrepov industrijske politike na ponudbeni strani, da bi zagotovila hitrejše strukturno prilagajanje sektorjev, povečala produktivnost proizvodnih dejavnikov in nudila možnost razvojne izbire (Bučar 2001: 82-4; Jaklič 1994: 26-31).

Strateški menedžment in mrežno organiziranje seveda sodita na področje upravljanja podjetij, vendar sta oba koncepta v mnogih pogledih odvisna od družbenih norm. Jaklič (1994: 34-5) je opisal odnos na naslednji način:

Informacijska negotovost in nejasnosti okoli gospodarske aktivnosti se dogajajo v okviru družbenega okolja, ki oblikuje in vpliva na predvidevanja in prepričanja znotraj podjetij. Družbeno okolje vpliva na identiteto oziroma kulturo podjetja, na ambicije, običaje, rutine, način izražanja oziroma komuniciranje, način motiviranja itd., ki le-to sestavljajo. /.../ Formalne in neformalne aktivnosti (strateškega) menedžmenta torej v veliki meri določa splošen družbenoekonomski, politični in kulturni okvir.

Krugman (1994: 36) kot kritik strateške industrijske politike vidi povod za takšno politiko ravno v že obravnavanem konceptu konkurenčnosti gospodarstva, pri čemer izhaja iz stališča, da takšna politika postavlja države in ne podjetja v konkurenčne odnose. Guzzini (2003: 5-6) se sprašuje, ali gre po koncu hladne vojne za ponovno oživljanje geo-politike, kjer je geo-ekonomija samo premik, kjer države ne tekmujejo za teritorij, ampak za tržne deleže.⁶¹

Med popularnejše avtorje o geo-ekonomiji zanesljivo sodi Luttwak (1998: 128-9), ki ekonomsko tekmovanje med državami, ki je rezultat uresničevanja strateške industrijske in trgovinske politike, opredeli kot nadaljevanje vojne z drugimi sredstvi.⁶² Cilj geo-ekonomije po njegovem mnenju ni doseči najvišji možni življenjski standard, ampak vzpostavljanje nadzora in zagotavljanje položaja v mednarodnih ekonomskih odnosih (ibid.: 133). Zunanja sredstva uresničevanja geo-ekonomske usmeritve, torej tiste, ki niso v neposredni domeni podjetij, ampak države, so:

1. carine in uvozne kvote;
2. druge necarinske omejitve proste trgovine;
3. izvozne subvencije;
4. državni tehnološki programi in
5. ekonomska obveščevalna dejavnost (*ibid.*: 134).

Luttwak (ibid.: 140) poskuša vzpostaviti mejo med merkantilizmom in geo-ekonomijo, pri čemer trdi, da je ključna razlika v namenu obeh politik. Geo-ekonomija za razliko od merkantilizma naj ne bi pomenila uresničevanja politike osiromašenja soseda. Potemtakem so povodi in posledice merkantilizma politične narave, medtem ko so nameni geo-ekonomije in njene posledice izključno ekonomske (*ibid.*: 141). Guzzini

⁶¹ Koncept geo-ekonomije je pomemben zlasti za razumevanje konteksta, v katerem se je oblikovala ekonomska obveščevalna politika v Franciji (poglavje 8.3).

⁶² Navkljub vsem kritikam geo-ekonomije pa odnos med geografijo in ekonomijo opozarja (Dicken 2000/2003: 305-9):

- da proizvodni dejavniki ostajajo vezani na teritorij in niso tako mobilni, kot bi nas v to želel prepričati neoliberalni diskurz o globalizaciji;
- da je vsak trg, tudi prosti trg, predmet regulacije in zato družbeno konstruiran v odnosu med ekonomskimi subjekti in državo;
- da je ekonomsko delovanje umeščeno v lokalne razvojne vzorce (*path-dependent*).

(2003: 6) se z ločevanjem geo-ekonomije in merkantilizma ne strinja, ko pravi, da Luttwak ni napisal ničesar, kar pred njem ne bi napisal že Gilpin.⁶³ Dejansko je tudi iz predlaganih ukrepov kot so carine, neparirane omejitve in izvozne subvencije jasno, da gre za ukrepe lastne merkantilizmu.

Meja, kdaj ukrepi industrijske politike, med njimi tudi ekonomska obveščevalna dejavnost, preidejo v merkantilizem, je zabrisana. Načeloma velja, da ukrepi industrijske politike za krepitev konkurenčnosti ne presežejo te meje, v kolikor gre za preusmeritev "od zaščite domačega trga z instrumenti, ki vplivajo na cene, na poskus pomoči države podjetjem, da pridobijo večji tržni delež ali kako drugače izboljšajo konkurenčni položaj na svetovnem trgu" (Jaklič 1994: 25).

7.2 Obveščevalna dejavnost kot ukrep industrijske politike

Obstajata dve razlagi za razvoj obveščevalne dejavnosti kot ukrepa industrijske politike. Prva prepozna v birokraciji enega izmed vzvodov pospeševanja strateške ekonomske vloge države z namenom krepitev moči in vloge birokratskega aparata, ki je ogrožen v procesu umikanja države pred trgom. Druga razlaga ukrepe industrijske politike kot ukrepe prilagajanja strukturnim pritiskom globalnega trga.

Skladno prvi razlagi se ukrepi industrijske politike razlikujejo glede na birokratsko tradicijo in usposobljenost v posamezni državi ter že obravnavan odnos med državo in trgom. Luttwak postavi pod drobnogled ravno ekonomsko obveščevalno dejavnost. Kot zatrjuje, sta Osrednja obveščevalna agencija (CIA) in Nacionalna varnostna agencija (NSA) še pred koncem hladne vojne pripravljali študije o reorganizaciji, ki bi v obeh službah preusmerile obveščevalno delo na zbiranje ekonomskih in industrijskih informacij (Luttwak 1998: 136). Kot uporabnike takšnih informacij sta identificirali:

- Urad za zunanjo trgovino (*Office of the trade representative*), ki bi mu posredovali informacije o uvoznih omejitvah in pogajalske strategije drugih držav;

⁶³ Gilpin velja za enega glavnih predstavnikov (neo)merkantilistične teoretske smeri v mednarodni politični ekonomiji.

- Ministrstvo za gospodarstvo (*Department of commerce*), za katerega bi zbirali informacije o izvoznih kršitvah, še zlasti o uvozih blaga v države, za katere so ZDA razglasile embargo;
- Ministrstvo za energetiko (*Department of energy*), kateremu bi posredovali informacije, povezane z energetskeimi strateškimi viri in tehnološkimi inovacijami ter
- Ministrstvo za kmetijstvo (*Department of agriculture*), ki bi ga obveščali o raznih kršitvah zaščitne zakonodaje (*ibid.*: 136-7).

Ker je ekonomska obveščevalna dejavnost slabo raziskan pojav, je mogoče drugo razlago prikazati s pomočjo ekonomske diplomacije kot sorodnega pojava ekonomski obveščevalni dejavnosti. Strangeva (1992: 6-7) meni, da so strukturne spremembe v svetovni ekonomiji, še posebej v mednarodni proizvodnji, spremenile odnose med podjetji in državami do te mere, da so se razvili diplomatski odnosi ne le med državami, ampak tudi med državami in podjetji ter podjetji samimi. Gre za sledeče sklepanje. Strukturne spremembe, ki so jih prvenstveno povzročile tehnološke inovacije, mobilnost kapitala in razvoj transportnih in komunikacijskih sredstev, so povzročile razvoj držav, ki konkurirajo za dodano vrednost, ustvarjeno na njihovem teritoriju (*ibid.*: 7). Da bi države lahko ohranjale svoj položaj v mednarodnih ekonomskih odnosih, so pripravljene vstopati s TNP v vse bolj simetrične pogajalske odnose, da bi s tem naredile bolj privlačne lokacijsko specifične konkurenčne prednosti (*ibid.*: 6). Na drugi strani se odnosi spreminjajo zaradi pogajalske moči podjetij, ki izvira iz nadzora nad tehnologijami, dostopa do kapitalskih virov in njihovega dostopa do pomembnih trgov (*ibid.*: 7). Kot pravi Castells (1996: 88-9), postanejo politični interesi države z vključitvijo v globalno ekonomijo "neposredno povezani z usodo konkurenčnosti posameznih podjetij."

Enako raziskovalno analogijo ekonomske obveščevalne dejavnosti sta zasledovala tudi ena prvih avtorjev na tem področju, Dedijer in Jéquier, ko sta skozi preučevanje ekonomskih diplomatskih odnosov med državami in TNP, konkretno med Indijo in podjetjema IBM ter Coca-Colo, prišla do zaključka, da je na strani držav velik deficit ključnih informacij. Indijska vlada je precenila svojo pogajalsko moč, ki jo je videla predvsem v velikem trgu, in temu primerno postavila nesprejemljive pogoje za obe podjetji. V primeru Coca-cola je Indija zahtevala prenos tehnologije, v primeru IBM-a

pa kapitalsko soudeležbo, oba pogoja pa sta bila v popolnem nasprotju s poslovnima politikama podjetij. V obeh primerih bi lahko zgolj z vpogledom v javne vire ugotovili, da je postopek proizvodnje Coca-cola varovana poslovna tajnost in da so vse afilije podjetja IBM v njegovem stodstotnem lastništvu (Dedijer in Jéquier 1987: 10-1).

Na koncu poglavja o industrijski politiki kot načinu povečevanja konkurenčnosti gospodarstva ter ekonomski obveščevalni dejavnosti kot enem izmed instrumentov takšne politike, se je potrebno vrniti na oblikovanje politik, da bi razkrili še druge lastnosti industrijske politike, ki vplivajo na način organizacije in izvajanje obveščevalne dejavnosti. V četrtem poglavju (glej skica 4.2) je bil podrobneje predstavljen model oblikovanja politik, ki upošteva strukturne omejitve in poudarja družbeno konstrukcijo interesov in identitet kot sestavni del tega procesa. Ravno tako je pomembno upoštevati, da se odnos med strukturo in akterji pri oblikovanju industrijske politike odvija na več ravneh, in sicer: mednarodna ekonomska ureditev, država, birokracija in podjetja ter posamezniki. Upoštevanje predstavljenega modela pripelje k zaključku, da ima konstrukcija državne identitete in nacionalnih interesov realne posledice v smislu različnih organizacijskih rešitev in načinov izvajanja ekonomske obveščevalne dejavnosti kot odgovor na enotne pritiske mednarodne ekonomske strukture po boljši informiranosti. Medtem ko ekonomski pogled na industrijsko politiko vidi vlogo države v kreiranju strukturnih priložnosti in omejitev, pa skoraj v celoti zanemari diskurzivno moč, ki jo ima država na oblikovanje interesov in identitet.

7.3 Pomen informacij in znanja

Nova ekonomija ni izpolnila vseh obljub in pričakovanj, opozorila pa je na pomen znanja in informacij. Castells (1996: 67) meni, da sta produktivnost in konkurenčnost akterjev v novi ekonomiji (tj. podjetij, regij in držav) v osnovi odvisni od njihove sposobnosti proizvodnje, obdelovanja in učinkovite uporabe znanja in informacij. Zelo podobno Paganetto in Scandizzo (2004: 502) identificirata tri značilnosti nove ekonomije, in sicer:

1. intenzivna uporaba moderne informacijske in telekomunikacijske tehnologije;
2. prevladujoča mrežna organizacija znotraj in zunaj podjetja;

3. odločilen pomen pri določanju konkurenčnih prednosti imata znanje in informacije.⁶⁴

Napačno bi bilo trditi, da je z novo ekonomijo oziroma ekonomijo znanja prišlo do zgodovinske diskontinuitete v smislu, da pred tem uporaba znanja in informacij v ekonomiji ni bila pomembna. Bistvena sprememba je v tem, da informacijsko tehnološka ekonomska paradigma vnaša spremembe v celotno družbeno organizacijo in razvoj (Castells 1996: 67; Bučar 2001: 132-5).

Kovač (2000: 512) meni, da je temeljna vloga trga ravno v reševanju informacijskega problema. Temeljni politično ekonomski problem je negotovost, ki izhaja iz nepredvidljivosti ravnanja drugih, zato so potrebne institucije, ki rešujejo problem nepopolnosti trgov in odločanja ekonomskih subjektov (*ibid.*: 516-7).⁶⁵ Na predpostavko o popolni informiranosti ekonomskih subjektov, kjer je cena nosilec vseh informacij, je odgovoril novi institucionalizem, ki je v analizo vključil transakcijske stroške (Šušnjan 2002: 866).⁶⁶ Novi institucionalisti razlagajo oblikovanje institucij kot učinkovit odgovor na tržne napake (Swedberg in Granovetter 2001: 15).

⁶⁴ Viri konkurenčnih prednosti so se od petdesetih do devetdesetih let prejšnjega stoletja spreminjali v naslednjem sosledju:

- lokacijske prednosti, kot so surovinski in energetske viri;
- cenejša delovna sila;
- ekonomija obsega, potrebna za kapitalsko intenzivno industrijo;
- tehnologija;
- znanje in informacije (Daniels in Svetličič 2001: 216).

⁶⁵ Že Hayek je opozoril na pomen informacij s tem, ko je oprl svojo kritiko planskega gospodarstva ravno na argument trga kot učinkovitega mehanizma, ki je sposoben obvladovati velike količine informacij, potrebnih za koordinacijo aktivnosti ekonomskih subjektov. Popoln konkurenčni trg bi nudil vse potrebne informacije za učinkovito koordinacijo, v nasprotju s planskih gospodarstvom, kjer je vsako zbiranje informacij delno in povezano z velikimi stroški. (Kovač 2000: 512; Schotter 1990/1985: 41-2).

⁶⁶ V smer novih institucionalistov prištevamo tudi Northa (1998: 113), ki pravi, da "o/zadje oblikovanja inštitucij tvori dejstvo, da morajo igralci zaradi visokih stroškov menjave obdelovati razpoložljive informacije." Za transakcijske stroške so ključni visoki stroški informacij, "ki jih tvorijo stroški merjenja dragocenih lastnosti predmeta menjave, varovanja pravic in prisile k izvrševanju dogovorov" (*ibid.*: 33).

Novi institucionalisti (npr. Schotter 1990/1985: 52; Stiglitz 2000: 1455) zatrjujejo, da že manjše asimetrije informacij na trgu in minimalno vključevanje s tem povezanih stroškov privedejo do velikih odstopanj od ravnotežnega modela in terjajo intervencijo na trgu. Poskus, da bi problem nepopolnih informacij teoretsko rešili preprosto s trgom informacij označuje Stiglitz (2000: 1448-49) kot napačnega, kajti informacije se po svojih lastnostih razlikujejo od ostalih vrst blaga, zaradi česar je omejevanje dostopa do informacij družbeno neučinkovito. Vsak trg informacij se sooča z izvirno dilemo, namreč, da bi imela informacija tržno vrednost, morajo biti znani določeni podatki o njej, a hkrati že razkritih podatkov ni potrebno kupiti, zato pa se mora vsebina vsake naslednje informacije razlikovati od prejšnje. Zaradi te inherentne nepopolnosti je zelo pomemben ugled oziroma reputacija tistega, ki informacije nudi (*ibid.*).

Novi institucionalizem v veliki meri ostaja v okvirih neoklasične teorije, a če upoštevamo takšno (funkcionalistično) razlago institucij, lahko tudi ta nekaj pove o ekonomski obveščevalni dejavnosti. Institucija obveščevalne dejavnosti, kot smo jo opredelili v četrtem poglavju, se je preoblikovala kot odgovor na spremembe na trgu. Identificiramo lahko dve potencialni razlagi, ki pa sta v bistvu dve plati iste zgodbe. Prvič, povečale so se ovire pretoku ekonomskih in/ali poslovnih informacij na trgu, kar je spodbudilo razširitev področja dela državnih obveščevalnih služb. Drugič, povečala se je potreba po nadzoru in varovanju zoper kršenja monopolizacije informacij z oblikami varstva intelektualne lastnine in internalizacijo informacij ter njihovo zaščito z ukrepi varovanja poslovne tajnosti.

Doslej smo obravnavali informacije in znanje kot premik v pomenu proizvodnih dejavnikov, ne pa tudi proizvodnih oz. družbenih odnosov. Že obravnavni pojmi, povezani s konkurenčnostjo, tvorijo interpretativni okvir, ki relativno uspešno zakriva družbene antagonizme, kot je na primer vprašanje hierarhije v globalni strukturi znanja. Kot pravita Svetličič in Daniels (2001: 217), je konkurenčna prednost postala sinonim za vodilni položaj v strukturi znanja, zato se v nadaljevanju postavlja vprašanje odnosov moči med akterji v tej strukturi. Da bi lahko odgovorili na slednje vprašanje z vidika dvojnosti strukture, je potrebno razumeti proces oblikovanja in spreminjanja norm in institucij.

Če iščemo presek mednarodne ekonomske ureditve in strukture znanja, je to zanesljivo Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (TRIPS).⁶⁷ Kar zadeva diplomsko nalogo je mednarodna pogodba, ki najbolj celovito pokriva varstvo intelektualne lastnine,⁶⁸ izbrana samo kot primer trenda na področju intelektualne lastnine. V nadaljevanju bomo pokazali, da je diskurz, povezan z nastankom sporazuma, prispeval k percepciji industrijskega vohunstva, in izpostaviti sekuritizacijo⁶⁹ ekonomije kot reakcijo na takšno percepcijo.

Osnovna dilema pri spreminjanju znanja in informacij v blago skozi pravno varstvo znanja kot lastnine se vrti okoli produkcije in distribucije znanja. Stroški produkcije znanja se povečujejo, zato lahko pričakujemo produkcijo znanja le v primeru pričakovanih donosov od investicij v raziskave in razvoj. Maksimalno učinkovitost distribucije znanja pa dosežemo, ko je njegova cena enaka nič. Dilema je razpeta med družbene cilje zagotavljanja najbolj učinkovite uporabe znanja in zagotavljanjem zadostnih spodbud za oblikovanje zasebnih interesov za produkcijo novih znanj. Kumulativnost je tista lastnost znanja, ki dodatno zvišuje družbene stroške obravnavanja znanja kot blaga (Forey 2000: 116).

Dejansko je sprememba, ki jo je uvedel TRIPS v režim varstva intelektualne lastnine, v največjem delu rezultat diskurza o kraji intelektualne lastnine in ogrožanju ameriške konkurenčnosti, ki je nastal v Odboru za intelektualno lastnino (IPC), v katerem je bilo osem let pred podpisom TRIPS-a enajst TNP (Sell 2003: 12-5).⁷⁰

⁶⁷ Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (Ur.l. RS - MP, št. 10/1995) je Aneks k Marakeškem sporazumu o ustanovitvi Svetovne trgovinske organizacije. Sporazum je bil sprejet 15. 4. 1994 kot rezultat Urugvajskega kroga pogajanj in je stopil v veljavo 1. 1. 1995. Do decembra 2005 je sporazum ratificiralo 149 držav.

⁶⁸ TRIPS ureja varstvo avtorskih in sorodnih pravic (9.-14. člen), geografskih označb (22.-24. člen), industrijskih vzorcev in modelov (25.-26. člen), patentov (27.-34. člen), znamk (15.-21. člen), topografij integriranih vezij (35.-38. člen), varstvo neobjavljenih informacij (39. člen) in nadzor nad protikonkurenčno prakso pri pogodbenih licencah (40. člen).

⁶⁹ Gre za proces družbene konstrukcije grožnje, s čemer posamezno področje dobi status izjeme, kar legitimizira odstopanje od običajnih pravil in postopkov (Buzan *et al.* 1998. 24-28; glej poglavje 8.1).

⁷⁰ Gre za naslednja podjetja: Bristol-Myers, CBS, Du Pont, General Electric, General Motors, Hewlett-Packard, IBM, Johnson & Johnson, Merk, Monsanto in Pfizer.

IPC je izkoristil svojo relacijsko moč, ki mu jo je omogočal dostop do vladnih institucij, in diskurzivno moč s tem, ko je konstruiral pomene in posredno zunanje trgovinske interese ZDA.⁷¹ Člani IPC so bili osnovni vir informacij administraciji o kršitvah intelektualne lastnine v drugih državah in posledično o negativnih učinkih takšnih kršitev na poslovne rezultate. IPC je izkoristil svojo prednost v razpolaganju z informacijami in specifičnimi znanji ter oblikoval normativni kontekst varstva intelektualne lastnine, ki ga je administracija več ali manj zgolj prevzela in s tem tudi prevzela korporativne interese kot javno politične interese (Sell 2003: 46-50).

Ameriška TNP so izkoristila diskurz o zatonu ameriške hegemonije⁷² in ustvarile mit, po katerem je hiter razvoj ostalih držav, še posebej Japonske, v bistvu na škodo ameriškega gospodarstva. Tako je industrija državi poslala jasno sporočilo, da potrebuje boljšo zaščito.⁷³ Svetovna organizacija za intelektualno lastnino (WIPO) zaradi postopkov sprejemanja odločitev in pomanjkanja mehanizmov nadzora in sankcioniranja kršitev ni bila primerna organizacijska platforma, zato je bila Svetovna trgovinska organizacija kot naslednica Splošnega sporazuma o carinah in trgovini (GATT) veliko primernejša. Svojevrstna ironija je, da je bila v 19. stoletju prosta trgovina argument proti varstvu intelektualne lastnine, potem pa je pravica do

⁷¹ Primer zelo uspešne konstrukcije in konsolidacije pomena je pravica intelektualne lastnine. Zgodovinsko gledano je bila intelektualna lastnina privilegij, ki je bil podeljen in je predmet diskrecije vlade oz. monarha, medtem ko razumevanje intelektualne lastnine kot pravice pomeni, da ta pripada njenemu nosilcu in zadržanje njenega izvajanja pomeni kršitev. Pojem pravica nosi posebno konotacijo, po kateri je lastnina nad znanjem naravna in avtomatska, seveda pa so ZDA še posebej plodna tla za diskurz o zasebni lastnini, pri čemer vsako odstopanje od pravice pomeni piratstvo. Gre za še enega v seriji pojmov, ki so bili konstruirani posebej za ta diskurz, kar dokazuje dejstvo, da številna dejanja, označena kot piratstvo, v ničemer niso kršila obstoječega mednarodnega ali notranjega prava držav (Sell 2003: 51).

⁷² V kontekstu argumentacije o zatonu ameriške hegemonije tudi Strangeva (1997/1991: 253) zveni konstruktivistično, ko pravi, " /t/o je ena redkih prilik, kjer bo izid akademske debate dejansko imel določen pomen in vpliv zunaj učilnice in presegel strani strokovnih revij. Na koncu dneva bodo širši zaključki, ki jih bodo naredili opazovalci, in očitni zmagovalci v razpravi odločilno vplivali na odločitve v realnem svetu."

⁷³ Zgovoren primer je že naslov članka, *Stealing from the mind*, ki ga je v New York Timesu objavil predsednik uprave Pfizer International, kjer našteva Brazilijo, Kanado, Indijo, Tajvan, Južno Korejo, Italijo in Španijo kot glavne krivce za krajo ameriškega znanja in inovacij (Drahos in Brathwaite 2002: 61).

intelektualne lastnine, ki zagotavlja monopol, vključena v kontekst pogajanj o zmanjševanju carinskih in necarinskih omejitev za mednarodno menjavo. Vse skupaj dobi svoj smisel samo v okviru politik povečevanja konkurenčnosti držav (Drahoš in Brathwaite 2002: 37, 63-4; Sell 2003: 52).

Skozi diskurz, ki je nastal na osnovi korporativnih interesov, je bila spremenjena celotna struktura znanja. Drugačna normativna ureditev ima za posledico redefiniranje dovoljenih in nedovoljenih oblik pretokov znanja in informacij in velik vpliv na konkurenčnost in razvoj držav, kjer sodita imitacija in tehnološko zasledovanje med pomembnejše razvojne mehanizme.⁷⁴ Gre za dodatno redistribucijo moči in nadzora nad znanjem med javnim in zasebnim v korist slednjega, a upošteva spremembo, da je moč postala strukturna in bo delovala skozi mednarodno okolje.

8. Primerjalni pogled

Veliko prostora je bilo porabljenega, da bi nekoliko razkrili vsebino, ki se skriva za ustaljeno predstavo, da se obveščevalne službe ukvarjajo z ekonomskim področjem dela, med drugim tudi z industrijskim vohunstvom, preprosto ko se države odločijo, da je to v njihovem nacionalnem interesu. Ubežati je bilo potrebno tudi logiki, da se za takšno odločitvijo skrivajo enaki vzroki. Kot primerjalne države so izbrane ZDA, Japonska in Francija. ZDA so zanimive, ker je bilo v strokovnih publikacijah največ razprave namenjene ravno prihodnji vlogi ameriških obveščevalnih služb. Primerjava z Japonsko pokaže, kako zelo je pomemben družbeni kontekst za razumevanje tudi pojava, kot je obveščevalna dejavnost, medtem ko je Francija država, za katero velja, da je najbolj agresivna v zbiranju informacij za izboljšanje konkurenčnih prednosti gospodarstva. Zavedamo pa se tudi pomanjkljivosti vzorca, ki vključuje same velike države in gospodarsko razvite države in ne omogoča zaključkov, na osnovi katerih bi

⁷⁴ Vpogled v pomen pretoka informacij in znanja daje preučevanje ekonomske geografske koncentracije na področju industrije informacijske tehnologije. Med drugimi ugotovitvami najdemo tudi podatek, da je le 20% geografske koncentracije mogoče pojasniti z lokacijsko specifičnimi prednostmi kot je osnovna infrastruktura, cena delovne sile, transportni stroški ipd., preostalih 80% pa gre pripisati učinku prelivanja znanja (*knowledge spillover*). Saxenian med oblike prelivanja znanja brez finančnih transakcij prišteva vohunstvo, imitacijo, poslovne interakcije, znotrajpanožni pretok delovne sile in neformalne izmenjave. (Le Blanc 2004: 458–9).

lahko sklepali na manj razvite na eni in male države na drugi strani. Osnova omejitev, s katero smo se soočili pri izbiri držav, je bilo pomanjkanje podatkov o delovanju obveščevalnih služb držav.⁷⁵

8.1 Združene države Amerike

ZDA imajo na splošno zelo razvejano obveščevalno skupnost, kjer se organizacije delijo glede na področje in metode dela. S področja ekonomske obveščevalne dejavnosti so pomembne zlasti naslednje organizacije (Purg 2002: 99-101):

- Osrednja obveščevalna agencija (CIA) – ofenzivna obveščevalna služba, pristojna za zbiranje informacij na vseh področjih;
- Nacionalna varnostna agencija (NSA) – pristojna za tehnične metode ofenzivnega obveščevalnega dela, dešifriranje sporočil in varovanje ameriških komunikacij in šifer;
- Urad za obveščevalno dejavnost in raziskave – sodi v zunanje ministrstvo in se ukvarja z vsemi informacijami za potrebe tega resorja;
- V resorju za finance je oddelek, ki se ukvarja z zbiranjem in obdelavo javnih virov o finančnih politikah tujih držav;
- Zvezni preiskovalni urad (FBI) – med drugim pristojen tudi za področje protiobveščevalnega dela;
- V resorju za zunanjo trgovino naj bi obstajali trije uradi, in sicer:
 - Urad za obveščevalne zveze, njegovo delovno področje je vprašanje prenosa tehnologij;
 - Obveščevalni urad za izvoz, ki nadzira izvoz tehnologij z dvojno rabo in
 - Urad za oskrbo obveščevalnih služb, ki v sodelovanju z zunanjim ministrstvom zbira ekonomske informacije o tujih državah;

⁷⁵ Izjema je v tem pogledu Izrael, o katerem je dostopno relativno veliko javnih virov o delovanju obveščevalnih služb, med drugim tudi na ekonomskem področju, kjer je bil v okviru ministrstva za obrambo leta 1960 ustanovljen Urad za znanstvene odnose oz. bolj poznan po svoji kratici Lekem (*Leshkat Keshet Madao*), ki se ukvarja izključno s področjem industrijskega vohunjenja, seveda v prvi vrsti vojaškega (Todd in Bloch 2003: 152). Vendar pa ocenjujemo, da so razmere, v katerih delujejo obveščevalne službe Izraela tako zelo specifične, da ta primer ne bi nudil ustreznih primerjalnih zaključkov.

- Urad za raziskovanje in razvoj v ministrstvu za energetiko, ki je zadolžen za ocenjevanje energetske kapacitete in za vprašanja, povezana z jedrsko energijo.

Po Luttwakovih (1998: 136-7) ugotovitvah se je ameriška obveščevalna skupnost ob koncu hladne vojne ukvarjala z iskanjem novih nalog in med drugim identificirala ekonomsko področje kot eno izmed pomembnejših prihodnjih prioritet, kar pa ne pomeni, da se ameriška obveščevalna skupnost ni že pred tem ukvarjala z zbiranjem in obdelavo ekonomskih informacij.

Prvi oddelek je bil ustanovljen že med prvo svetovno vojno v okviru vojaške obveščevalne službe. Med drugo svetovno vojno sta se z ekonomskim področjem ukvarjala Odbor za ekonomsko bojevanje in Urad za strateške dejavnosti (Zelikow 1997: 165). Po drugi svetovni vojni pa postane ključna organizacija za zbiranje ekonomskih informacij CIA. Zaradi hladne vojne je bila večina dela povezanega z ocenjevanjem gospodarskih sposobnosti Sovjetske zveze vse do druge polovice sedemdesetih let, ko je prišlo do določenih premikov. Večja pozornost je bila posvečena gospodarski rasti evropskih držav in Japonske ter spremljanju trgov strateških surovin (*ibid.*: 168-9). A kot trdi Zelikow (1997: 170-1), kljub poudarjanju pomena ekonomske komponente, po koncu hladne vojne ni prišlo do večjih sprememb, kar zadeva povečanje kadrovskih in drugih virov za to dejavnost. Takšno stanje odražajo tudi reakcije oziroma opozorila na omejene sposobnosti obveščevalnih služb, ki jih je sprožila valutna kriza v Mehiki leta 1994. Opozorila je na pomanjkljivosti na področju ekonomske obveščevalne dejavnosti, kajti med vzroki, ki so privedli do krize, so bili politični dogodki in pomanjkanje ekonomskih informacij, na katere je kapital reagiral z izgubo zaupanja v mehiško sposobnost pokrivanja dolgov (Gregory 1997: 5-6).

Do določenih sprememb je vendarle prišlo. Predsednik George Bush je z Direktivo nacionalne varnosti št. 67 leta 1992 določil nove prednostne naloge, med njimi tudi ekonomsko področje. S spremembami je nadaljeval Clinton, ki je najprej razširil število članov Sveta za nacionalno varnost, nato pa ustanovil še Nacionalni ekonomski svet, kot neposrednega uporabnika obveščevalnih informacij, in uredil neposredno poročanje CIE tudi organom finančnega, gospodarskega in zunanjetrgovinskega resorja. Ravno tako je Clinton ustanovil Nacionalni protiobveščevalni center, ki opozarja na tuje

obveščevalne operacije zoper ameriško gospodarstvo. Ustanovljena pa sta bila še Odbor za koordinacijo pospeševanja trgovine in Podporni center (*Advocacy Center*),⁷⁶ ki naj bi imela predvsem posredniško in koordinacijsko vlogo med podjetji in obveščevalno skupnostjo pri nastopanju na tujih trgih, v nekatere delovne skupine, zadolžene za posamezne države, pa so bili imenovani tudi aktivni uslužbenci CIE. FBI je že leta 1974 začela s programom Razvoj obveščevalne in protiobveščevalne zavesti (*Developing Espionage and Counterintelligence Awareness*), ki ima za osnovni cilj dvigovanje varnostne kulture ameriških poslovnežev. Nacionalna izvozna strategija, ki jo pripravlja omenjeni odbor, je poudarila pomen informacij, ki jih zbirajo obveščevalne službe in diplomacija za konkuriranje ameriških podjetij na tujih trgih (Clerc 1997: 312; DeSouza 2000: 3-4; Krunic 1997a: 211; Schmid 2001: 114; Todd in Bloch 2003: 54-5; Zelikow 1997: 173).

ZDA v ničemer ne zanikajo uporabe tajnih metod in sredstev za zbiranje ekonomskih informacij, trdijo pa, da te informacije niso dostopne posameznim podjetjem ali uporabljene v namen povečevanja njihove konkurenčnosti na tujih trgih. ZDA zelo veliko uporabljajo obveščevalne službe za informacijsko podporo diplomacije v dvo- in večstranskih pogajanjih, saj naj bi bilo v celotnem obsegu informacij, zbranih za pogajanja, kar 40 odstotkov informacij ekonomske narave (Herman 1996/2003: 51).⁷⁷ Uradno stališče ZDA o vprašanju rabe obveščevalnih podatkov za povečevanje konkurenčnih prednosti je na iniciativo zunanjega ministrstva podal nekdanji direktor CIE James Woosley, ki je potrdil, da je obveščevalna skupnost zbirala ekonomske informacije v Evropi. Pri tem naj bi bilo samo pet odstotkov zbranih informacij pridobljenih s tajnimi metodami, ostale pa naj bi izvirale iz javnih virov (Schmid 2001: 72). Po njegovih navedbah so bile informacije zbrane z namenom odkrivanja kršitev

⁷⁶ Poročevalcu Začasnega odbora za pretrzi sistem *Echelon* Evropskega parlamenta je bila zavrnjena prošnja, da bi opravil razgovor z zaposlenimi v Odboru za koordinacijo pospeševanja trgovine in v Podpornem centru, kar upravičeno povečuje dvom o vlogi obeh organov (Schmid 2001: 114).

⁷⁷ Eden odmevnejših primerov je bil leta 1995 izgon petih ameriških diplomatov, ki naj bi po podatkih francoske protiobveščevalne službe od leta 1992 zbirali informacije, povezane z Urugvajskim krogom pogajanj o Splošnem sporazumu o trgovini in carinah (Porteous 1998: 110-1). Podoben primer zbiranj informacij za diplomatska pogajanja, konkretno za pogajanja o uvoznih kvotah ameriških avtomobilov na japonski trg, je tudi vdor ameriških obveščevalnih služb v računalniški sistem japonskega ministrstva za trgovino (Schmid 2001: 104).

sankcij, nadzora izvoza tehnologij z dvojno rabo in odkrivanja podkupovanja v mednarodnem poslovanju (*ibid.*).⁷⁸ Temu nasprotujejo ugotovitve raziskovalnega novinarja Dreyfussa, ki je prepričan, da je Clintonova administracija z ustanovitvijo raziskovalnega konzorcija, v katerega so bila vključena najpomembnejša podjetja nacionalne avtomobilske industrije, tj. Ford, General Motors in Chrysler, ustvarila predpogoje za posredovanje informacij, pridobljenih z industrijskim vohunjenjem ameriških obveščevalnih služb pri japonskih konkurentih (Dreyfuss 1994). Večina ostalih znanih primerov, da je obveščevalna skupnost pridobila informacije in jih izkoristila, je povezano z večjimi mednarodnimi razpisi, ki so bili na koncu dodeljeni ameriškim podjetjem,⁷⁹ pogosto pod enostranskimi pritiski ameriške vlade na osnovi informacij, ki so bile lahko pridobljene izključno s tajnimi metodami dela ali v primerih, kjer so podjetja ob vstopih na tuje trge ugotovila, da je nekdo že zaščitil intelektualno lastnino, ki ustreza lastnostim njihovega izdelka.⁸⁰ V vseh teh primerih je njihovo razkritje povezano s posledicami, ki so jih obveščevalne informacije imele neposredno na trgu. Ob tem pa je potrebno upoštevati še odnos med obveščevalnimi službami in vojaško industrijskim kompleksom, kjer takšnih posledic kratkoročno ni

⁷⁸ Trditve nekdanjega direktorja CIE Jamesa Woosleya so toliko manj verodostojne glede na njegovo izjavo preden je nastopil to delovno mesto, ko je označil področje mikroekonomske obveščevalne dejavnosti "kot trenutno najbolj vroče vprašanje". K temu ne prispeva niti mnenje, da je edino racionalno obveščevalne analize o tujih tehnologijah, ki jih naredijo obveščevalne službe in nimajo druge kot poslovne rabe, posredovati podjetjem. Takšnemu mnenju se pridružuje tudi Stansfield Turner, ravno tako nekdanji direktor CIE, ki ne vidi nikakršnih ovir za posredovanje zbranih informacij ameriškim podjetjem (Campbell 2000; Evans 1994: 354–5).

⁷⁹ Schmid (2001: 103–6) na kratko povzema javnosti znane primere delovanja obveščevalnih služb, med drugimi tudi ameriških, na ekonomskem področju v korist podjetij. Med najbolj znanimi je primer, kjer je na osnovi posredovanja ameriškega diplomata, ki je razpolagal z informacijami o poslovnih pogajanjih konkurenčnega francoskega podjetja Thomson-Alcatel, na koncu posel dobilo podjetje Raytheon Corporation. Med odmevnimi primeri, ki jih Schmid ne navaja, je tudi razveljavitev javnega razpisa Indonezijske vlade, ki je izbrala japonsko podjetje NEC, ker je ameriška vlada ugotovila, da naj bi japonska vlada v pogajanjih pogojevala izbor njihovega podjetja z dodelitvijo razvojne pomoči (Wright 1991: 210).

⁸⁰ Ulfkotte (2001: 41) obširno opisuje primer, kjer naj bi ameriške obveščevalne službe zbrale informacije o nemškem podjetju Enercon, ki se je ukvarjalo z razvojem tehnologije za izrabo vetra kot alternativnega energetskega vira, in jih posredovale ameriškem podjetju Kenetech Windpower, ki je tehnologijo nato tudi patentiralo. Patent je bil kasneje prodan hčerinskemu podjetju energetskega koncerna Enron (*ibid.*: 59).

mogoče zaznati, ampak šele v daljšem časovnem obdobju, ko vojaške tehnološke inovacije dobijo tudi svojo komercialno uporabno vrednost. Kot primer lahko vzamemo podjetje ITEK, ki je v šestdesetih letih razvijalo satelitsko tehnologijo za vohunski satelitski program Corona, in ga je zato Lewis (2002: 6) opisal kot podjetje na presečišču med vohunstvom in industrijo, v katerem delničarji dejansko niso poznali dejanskega vira prihodkov podjetja. Sodobnik takšnega podjetja je danes In-Q-Tel, investicijski fond CIE, ustanovljen leta 1999, namenjen za vlaganja v zasebne projekte na področju informacijske in druge tehnologije, ki je uporabna za defenzivno ali ofenzivno delo obveščevalnih služb (Carayon 2003: 64). CIA bi se obnašala kot zelo slab vlagatelj, v kolikor bi razpolagala z informacijami, ki utegnejo koristiti podjetjem, a jih ne bi temu ustrezno uporabila. Odnosi med obveščevalnimi službami in TNP niso nov pojav, kajti podjetja so bila vedno eden osnovnih načinov zbiranja in posredovanja informacij o tujih državah, bodisi neposredno preko infiltracije profesionalnih delavcev obveščevalnih služb ali pa preko sodelavcev oziroma informatorjev.⁸¹ V veliki meri se še naprej ohranjajo odnosi, ki so bili razviti med hladno vojno. V Evropi je to pomenilo predvsem vzpostavitev sodelavske mreže v tehnološko intenzivni industriji z namenom nadziranja prenosov tehnologije v Vzhodno Evropo (Bülow 2005: 60). V intervjuju⁸² je Tuđman opozoril še na en pomemben segment, in sicer nekdanje uslužbenke obveščevalnih služb, ki v različnih podjetjih opravljajo poslovno obveščevalno dejavnost, vendar ostajajo tesno povezani z obveščevalnimi službami. V bistvu gre za nekakšen partnerski odnos, v katerem je vsaka stran v položaju, da lahko zanika sodelovanje.⁸³ Dejansko v določenih primerih ta segment obveščevalne dejavnosti nastopa v paradržavni vlogi in opravi določen del aktivnosti, ki jih državne službe ne morejo, med drugim je to lahko tudi posredovanje informacij med obveščevalnimi službami in podjetji.

Najobsežnejša javna razprava v zvezi z ekonomsko obveščevalno dejavnostjo ZDA je potekala glede sistema za prisluškovanje oziroma prestrezanje elektronskih komunikacij, imenovanega *Echelon*. V Evropskem parlamentu je bila točka umeščena

⁸¹ Zanesljivo sodi med najbolj znane primere ameriško podjetje ITT, ki je aktivno sodelovalo pri organizaciji državnega udara v Čilu leta 1973 (Bülow 2005: 74).

⁸² Intervju z dr. Miroslavom Tuđmanom, profesorjem na Filozofski fakulteti v Zagrebu in nekdanjim direktorjem Hrvaške informativne službe, Zagreb, 2. 6. 2005.

⁸³ Primer takšnega podjetja naj bi bilo podjetje za poslovno svetovanje KROLL (Carayon 2003: 43).

na dnevni red na podlagi zbranih podpisov Skupine Zelenih/Evropske svobodne zveze, ki je zahtevala ustanovitev preiskovalne komisije. Evropski parlament je 5. junija 2000 sprejel odločitev o ustanovitvi Začasnega odbora za prestrezni sistem *Echelon*. Začasnemu odboru je bil podeljen mandat, da odgovori na vprašanje o obstoju takšnega sistema, o skladnosti delovanja sistema s pravom Evropskih skupnosti in oceni, kakšno tveganje predstavlja prestrezanje informacij za evropsko industrijo (Schmid 2001: 21).

Resolucija Evropskega parlamenta o obstoju globalnega sistema za prestrezanje zasebnih in poslovnih komunikacij (OJ C121, 24. 4. 2001), sprejeta na osnovi poročila Začasnega odbora, je pomembna, ker je potrdila obstoj sporazuma UKUSA in sistema *Echelon*,⁸⁴ ter njegovo uporabo za prestrezanje zasebnih in poslovnih komunikacij. Slednja opozarja na veliko bolj omejene sposobnosti sistema za globalno nadziranje komunikacij, kot se praviloma pojavljajo informacije v različnih virih. V resoluciji je naveden podatek, da je zbiranje ekonomskih informacij s tajnimi metodami prispevalo k temu, da je ameriška industrija pridobila posle v vrednosti sedem milijard dolarjev.⁸⁵

Za razumevanje ekonomske obveščevalne dejavnosti v ZDA je potrebno upoštevati že omenjeni diskurz o ekonomski varnosti (Clerc 1997: 312). V poglavju o strukturi znanja je bil opisan proces spremembe mednarodnega režima varstva intelektualne

⁸⁴ Do tega trenutka je bila večina prispevkov o sistemu *Echelon*, obstoj katerega ZDA niso nikoli uradno potrdile, obravnavanih kot predmet teorije zarote.

⁸⁵ Posebej zanimiva je ugotovitev Resolucije (OJ C121, 24. 4. 2001), da delovanje obveščevalnih služb, razen v primerih, ko so informacije posredovane podjetjem za izboljšanje konkurenčnosti, ni v ničemer v nasprotju s pravnim redom Evropskih skupnosti, kajti dejavnosti držav, povezane z državno varnostjo, niso del Pogodbe o Evropski skupnosti. Pogodba o Evropski uniji, ki ureja področje skupne zunanje in varnostne politike, to področje prepušča v urejanje državam članicam. Torej za kršitev gre izključno v primerih, ko podjetja pridobijo podatke, ki so jih zbrale državne obveščevalne službe, kajti v tem primeru gre po Pogodbi o evropski skupnosti za kršitev pravil skupnega trga, ki naj temelji na svobodni konkurenci. Resolucija je zato uporabila drug pravni vir, tj. Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, da bi lahko ugotovila protipravnost takšnega delovanja tudi v primerih, ko ne more dokazati posredovanja podatkov podjetjem. Torej gre v primeru delovanja ameriških obveščevalnih služb za kršitev Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (Ur.l. RS - MP 33/1994), ki v 8. členu vsakomur zagotavlja "pravico do spoštovanja svojega zasebnega in družinskega življenja, svojega doma in dopisovanja". Posegi v navedeno pravico so dovoljeni le v primeru, "če je to določeno z zakonom in nujno v demokratični družbi zaradi državne varnosti, javne varnosti ali ekonomske blaginje države".

lastnine, kjer so imela najpomembnejšo vlog ameriška TNP. Podjetja so morala vprašanje intelektualne lastnine spremeniti v varnostno vprašanje, da bi v pogojih liberalne tržne ekonomije, kjer je država v vlogi nočnega čuvaja, le-ta lahko posredovala pri posrednem reguliranju trga. Ocena stanja na področju kraje intelektualne lastnine in ekonomskih posledic je temeljila na informacijah, ki so jih posredovala podjetja (Sell 2003: 49-50).⁸⁶ Zaključki na podlagi informacij so se ponujali sami. Ameriško konkurenčnost ogroža industrijsko vohunstvo, zato je potrebna aktivna vloga države. Da je temu res tako, potrjuje tudi izjava nekdanjega direktorja FBI, ki je ocenil ekonomsko vohunstvo kot najresnejšo grožnjo nacionalni varnosti po koncu hladne vojne (Fink 2003: 8). Na osnovi takšnih in podobnih ocen je bil leta 1996 sprejet *Economic Espionage Act* (Zakon o ekonomskem vohunstvu). Rustmann (2002: 111) navaja podatek, da je bilo v šestih letih od sprejetja zakona le osemnajst ljudi obtoženih za ekonomsko vohunstvo, od tega je šlo samo v štirih primerih za tuje vohunjenje.⁸⁷

Postavljamo nekoliko drzno tezo, ki bi sicer zahtevala več dokazovanja, a vendar se zdi, da je v ZDA po koncu hladne vojne prišlo do sekuritizacije ekonomije. Sekuritizacija posameznega področja se odvija skozi konstrukcijo grožnje, ki ogroža obstoj referenčnega objekta, in tako upravičuje odstopanje od ustavljenih pravil (Buzan *et al.* 1998: 25). Pri tem ni dovolj, da vprašanje postane samo prioriteto in zahteva takojšnjo reakcijo, ampak mora grožnja legitimizirati kršenje pravil (*ibid.*). Varnostne prakse, povezane z obveščevalnimi službami, praviloma ne pridobivajo legitimnosti v širši javnosti, temveč je celotno področje dela izvzeto iz običajnih postopkov političnega odločanja in predmet posebne odobritve (*ibid.*: 28). Referenčni objekt sekuritizacije je

⁸⁶ Da bi novo nastajajoče norme imele prepričevalno moč, pride do konstrukcije povezav z obstoječimi normami zato, da bi bila ustvarjena bližina med normami, kjer povezava sicer ni nujna in samoumevna (Finnemore in Sikkink 1998: 908). V procesu iskanja širšega družbenega konsenza je pomembno, da je ravnanje nasprotno tistemu, ki ga predvideva norma, prikazano kot napačno in neustrezno, zato pride tudi do prilagajanja informacij, da bi podprle trditve o stanju stvari (*ibid.* 900).

⁸⁷ Podatki torej ne kažejo, da bi ekonomsko vohunstvo predstavljalo največjo grožnjo ameriškemu gospodarstvu, ravno tako meni tudi Lowenthal, eden najbolj priznanih avtorjev o ameriški obveščevalni skupnosti, da gre za bistveno precenjeno grožnjo nacionalni varnosti (Evans 1994: 335). Predstavniki programa za Razvoj obveščevalne in protiboveščevalne zavesti so leta 1995 celo izjavili, "da po njihovih ugotovitvah okoli 70% obveščevalne dejavnosti proti ameriškim firmam izvajajo druge ameriške firme, 23% tuje firme, 7% pa tuje (državne) obveščevalne službe" (Johnson v Krunic 1997a: 208).

konkurenčnost ameriškega gospodarstva, iz vidika mednarodnih odnosov pa celo hegemonška stabilnost mednarodne ekonomske ureditve. Skladno temu je namen ameriške ekonomske obveščevalne dejavnosti ustvarjanje pogojev poštene konkurence oziroma preprečevanje nelojalne konkurenčnosti, povzročene s podkupovanjem in drugimi nezakonitimi poslovnimi praksami (Gregory 1997: 4; Schmid 2001: 108). Osnovni vir legitimnosti ekonomskega vohunstva, ki ga v ZDA preventivno in sistematično izvajajo, je prepričanje, da v Evropi in Aziji veljajo nižji etični in pravni standardi poslovanja (Rustmann 2002: 127).⁸⁸ Nekdanji direktor CIE Woosley je tako Evropo označil za prostor, kjer obstaja kultura podkupovanja za pridobivanja poslov (*ibid.*: 129).⁸⁹ Uradna politika ZDA je politika hegemonškega voditelja. ZDA iz položaja hegemonške sile obsojajo ekonomsko vohunstvo za večjo konkurenčnost podjetij in zanikajo lastno izvajanje takšne dejavnosti v želji, da bi ostale države takšno stališče prevzele kot normo vedenja v mednarodni skupnosti. Kot pravi Andolšek (2003: 717): "Hegemonška sila mora (začasno) tolerirati *free riding* (kurziv, V.G.) drugih držav oziroma se vzdržati recipročnih ukrepov." Vendar se zdi, da ostali subjekti mednarodne skupnosti niso prepričani v javno predstavljeno obveščevalno politiko ZDA. Pravila vedenja v mednarodni skupnosti so v konstitutivnem odnosu z identiteto države (Guzzini 2002: 15). Ker zunanjepolitična identiteta ZDA ostaja enaka tisti izpred konca hladne vojne (Katzenstein 1996: 530), obstaja tudi upravičen dvom v njeno prakso.

⁸⁸ Konvencija o boju proti podkupovanju tujih javnih uslužbencev v mednarodnem poslovanju (Ur. l. RS, 1/2001) je bila sprejeta v Organizaciji za ekonomsko sodelovanje in razvoj 21. 11. 1997 in podpisana v Parizu 17. 12. 1997. Od skupno 36 držav jo je do 25. 11. 2005 ratificiralo 26 evropskih držav (OECD 2005: n. p.). Slovenija je Konvencijo ratificirala 20. 12. 2001.

⁸⁹ Transparency International objavlja indeks o podkupovanju javnih uslužbencev s strani transnacionalnih podjetij v drugih državah (*Bribe Payer Index*). Pri zadnji raziskavi leta 2002 so bile vse v raziskavo vključene evropske države, razen Italije, pred ZDA, ki je skupaj z Japonsko zasedla trinajsto mesto oziroma imela večji indeks od ostalih evropskih držav. Indeks podkupljivost, ki se stopnjuje od ena do deset, pomeni, da se v državah z večjim indeksom podkupovanje pojavlja redkeje (Transparency International 2002: 1).

8.2 Japonska

Z vidika ekonomske obveščevalne dejavnosti so pomembni naslednje organi (Baumard 1993: 13-5; Clerc 1997: 310; Potter 1998: 57):

- Obveščevalni in raziskovalni urad (*Naicho*) pri predsedniku vlade, ki naj bi imel zlasti analitično funkcijo, vendar pa je toliko pomembnejši, ker je Urad predsednika vlade osrednji organ, kamor se stekajo informacije in se koordinira njihovo nadaljnje posredovanje. S področja ekonomije in razvoja neposredno pod urad predsednika vlade spadajo: Svet za znanost in tehnologijo, Japonski svet za znanost, Agencija za znanost in tehnologijo ter Agencija za ekonomsko načrtovanje;
- Obveščevalni in analitični urad v Ministrstvu za zunanje zadeve, ki uporablja diplomatsko in konzularno mrežo za zbiranje vseh vrst informacij;
- Ministrstvo za ekonomijo, trgovino in industrijo (METI), bolj znan pod svojo prejšnjo kratico MITI;
- Japonska zunanjetrgovinska organizacija (JETRO);
- določeni avtorji obveščevalno vlogo pripisujejo tudi Inštitutu za industrijsko zaščito in Znanstvenem informacijskem centru.

Japonska je zanimiva zlasti zato, ker je takoj po koncu hladne vojne nadomestila glavnega ideološkega sovražnika ZDA. Razširjena je bila percepcija, da Japonska predstavlja resno grožnjo ZDA. Obstaja kar nekaj dokumentov, ki potrjujejo takšno razumevanje, kot na primer poročilo *Japan 2000*, ki ga je leta 1991 naročila CIA, po katerem je Japonska nova gospodarska velesila, ki ogroža ZDA (Lucas 2001: 13). Obrambno ministrstvo je naročilo prevod eseja *The Japan that can say "no"*, ki ga je napisal Akio Morita, predsednik uprave Sonya, in ga interpretiralo kot resno opozorilo o ranljivosti ameriškega gospodarstva (Crawford 1995: 162). Japonski poskus prevzema podjetij, ki proizvajajo polprevodnike, je bil razumljen kot resna grožnja ameriški vojaški in telekomunikacijski industriji (Wright 1991: 207). Najpomembnejša prednost, ki so jo imela japonska podjetja pred ostalimi, je bila ravno ekonomska obveščevalna dejavnost, ki je bila v domeni Ministrstva za mednarodno trgovino in industrijo (*ibid.*: 210).

Takšno razumevanje je napačno iz dveh vidikov. Iz teoretičnega vidika je vloga ekonomske obveščevalne dejavnosti oziroma obveščevalnih informacij, ki so na voljo japonskim podjetjem, povsem instrumentalna in ne upošteva, da so podjetja tista, ki glede na svojo organizacijsko kulturo in znanje interpretirajo informacije o ekonomskih trendih, novih tehnologijah ipd. Drugi vidik, tesno povezan s prvim, je, da so vladi pripisovali moč popolnega strateškega načrtovanja in usmerjanja gospodarstva in ob tem v celoti zanemarili kulturne razlike.

Japonska je bila prva država, ki je informacije postavila za bistveni dejavnik svojega gospodarskega razvoja in vključila ekonomsko obveščevalno dejavnost v industrijsko in trgovinsko politiko (Potter 1998: 57). Vendar je to le del zgodbe o uspehu, s stališča upravljanja z informacijami morda celo manj pomemben.

Pomen družbenega konteksta se razkrije ob razumevanju informacij (*joho*), ki niso obravnavane kot materialno blago, ampak imajo številne lastnosti javnega dobra. Razvita je družbena praksa deljenja in izmenjave informacij, ki je odraz zaupanja in solidarnosti (Clerc 1997: 310). Baumard (1993: 9) je prepričan, da so družbene vrednote, kot so skupni interesi, skupinska zavest, družbena odgovornost, fleksibilnost in deljenje informacij, ključni dejavnik za razumevanje učinkovitosti informacijske strategije. Tuđman (2003: 17-8.) govori o korporativnem znanju kot prevladujoči obliki znanja v japonski kulturi in trdi, da "epicenter družbenega razvoja na Japonskem še naprej ostaja kulturni kapital." Baumard (1993: 13) in Tuđman (2003: 17-8) sta prepričana, da ima takšna organizacija znanja nekatere drugačne lastnosti od znanja v zahodnih kulturah, med drugim večji poudarek na neoprijemljivih (*tacit*) znanjih, večjo vrednost imajo organizacijska znanja, poudarjanje komunikacijske in ne samo informacijske vrednosti znanja ipd. Korporativno znanje se odraža v dejstvu, da prihaja do večjega pretoka informacij med državo in ekonomskimi subjekti, in sicer v obe smeri. Pri takšni organizaciji znanja pojem ekonomske obveščevalne dejavnosti dejansko dobi dimenzijo družbene obveščevalne dejavnosti,⁹⁰ pojem, ki ga je skušal

⁹⁰ Družbena obveščevalna dejavnost je proces zbiranja informacij v najširšem pomenu tako s strani posameznikov kot organizacij ali družb, z namenom njihovega obdelovanja, ocenjevanja, hranjenja in rabe za družbeno delovanje. Takšna dejavnost naj bi razkrila indice in signale, ki jih skriva družbeno okolje s ciljem večje obveščenosti. Na primeru podjetja Dedijer razloži družbeno obveščevalno dejavnost

uveljaviti Dedijer. Zelo pomembni postanejo subjekti, ki imajo drugje bistveno manjšo informacijsko vlogo, kot na primer banke (Baumard 1993: 2). Clerc (1997: 310) ter Baumard in Harbulot (1996: 7) postavijo obveščevalno dejavnost kot sestavni del ekonomskih politik na Japonskem na sam začetek 20. stoletja.

K učinkovitosti in dinamičnosti gospodarstva, ki se je sposobno odzivati na informacije, prispevata še odnos med državo in trgom ter specifična struktura japonskega gospodarstva. Skladno japonskim predstavam sta država in trg v kooperativnem odnosu. Kot pravi Jaklič (1994: 48-9),

/j/aponski pristop je indikativen, neposreden, mehak, postopen in tržno usmerjen. Ta pristop priznava učinkovitost tržnega sistema kot osnovno gibalno gospodarske aktivnosti. Država v najboljšem primeru služi kot katalizator gospodarske rasti z dopolnjevanjem (a ne z zamenjavo) privatnega sektorja. /.../ Vladnega usmerjanja ne razumejo kot usmerjanja aktivnosti podjetij, da bi se izognili trgu, ampak kot pospeševanje strateškega planiranja znotraj podjetij.

Ministrstvo za ekonomijo, trgovino in razvoj si prizadeva iskati čim širše soglasje glede razvojne politike države. Na voljo ima več instrumentov za oblikovanje poslovnega okolja, vendar pa je obveščevalna funkcija zanesljivo med pomembnejšimi. Informacijska moč ministrstva se kaže v njegovi sposobnosti dolgoročnega strateškega načrtovanja in podpori posameznim delom industrijske strukture za čim hitrejšo prestrukturiranje. Namen ni nadziranje poslovnih politik, tako se vpliv na podjetja spreminja glede na poslovno uspešnost (Jaklič 1994: 50-4). Veliki konglomerati imajo razvito poslovno obveščevalno dejavnost, ki omogoča analizo pridobljenih informacij glede na organizacijsko kulturo in strateške cilje podjetja, v zadnjem času pa je zaznati krepitev obveščevalnih kapacitet in povečevanje informacijske neodvisnosti od države (Clerc 1997: 311).

Specifična gospodarska struktura, kjer so razvite vertikalne in horizontalne povezave, organizirane v skupine okoli velikih podjetij (*keiretsu*), dodatno povečujejo možnost

kot "osmišljanje okolja, uporabo organizacijskega znanja ter razumevanje sil, ki vplivajo na dinamiko trga" (Cronin in Davenport 1996: 8).

pretoka informacij, zmanjšujejo transakcijske stroške in povečujejo fleksibilnost (Potter 1998: 57).

8.3 Francija

V sistemu ekonomske obveščevalne dejavnosti so najpomembnejši naslednji organi (Carayon 2003: 146):

- Splošni komisariat za načrtovanje, ki je organ, v okviru katerega so bili pripravljene osnovni strateški dokumenti o sistemu ekonomske obveščevalne dejavnosti;
- Komite za konkurenčnost in ekonomsko varnost, ki mu po ustanovnem dekretu iz leta 1995 predseduje ministrski predsednik, vendar je pristojnost v praksi prenesena na ministra za gospodarstvo in finance, delo Komiteja pa organizacijsko sodi pod Generalni sekretariat za nacionalno obrambo;
- Medresorski komite za obveščevalno dejavnost, ki vsakih šest mesecev določa prioritete naloge obveščevalnih služb;
- Generalna direkcija za zunanjo varnost (DGSE) – obveščevalna služba;
- Direkcija za nadzor teritorija (DST) – protiobveščevalna služba;
- Osrednja direkcija za splošno informativno dejavnost sodi pod notranje ministrstvo in se ukvarja z bojem proti terorizmu in organiziranem kriminalu, v enem delu pa tudi s protiobveščevalno dejavnostjo;
- Center za analize in prognoze v Ministrstvu za zunanje zadeve;
- Ekonomski in znanstveni svet za obrambo v obrambnem ministrstvu;
- visokošolski raziskovalni inštituti (Visokošolski inštitut za nacionalno obrambo, Visokošolski inštitut, Nacionalni visokošolski inštitut za varnost idr.).

Francoske obveščevalne službe imajo dolgo tradicijo ekonomske obveščevalne dejavnosti. Po koncu hladne vojne je bila ta dejavnost predmet strateškega načrtovanja na ravni birokracije in je postala ena izmed pomembnih javnih politik, dobila pa je svoje mesto tudi v ekonomskem teoretskem pristopu.

Teoretsko izhodišče celotne razprave o ekonomski obveščevalni dejavnosti je geo-ekonomija, v okviru katere je bil po letu 1990 razvit koncept ekonomska vojna oziroma ekonomsko bojevanje (*guerre économique*) (Lucas 2001: 2-3). V bistvu gre za realistični pogled na mednarodne odnose, kjer je osnovni vir moči v mednarodnih

odnosih ekonomska moč države, ki pa je v prvi vrsti odvisna od sposobnosti zaznavanja, delovanja in reagiranja na spremembe v okolju. Namen je zagotoviti pretok informacij, velik poudarek pa je dan dezinformacijam ter napačnim informacijam in njihovi vlogi v oblikovanju javnega mnenja kot strategiji posrednega nastopanja, ki jo uporabljajo konkurenčne države in podjetja. Ekonomska obveščevalna dejavnost kot javna politika je usmerjena v organizacijo znanja v družbi kot vir konkurenčnosti nacionalnega gospodarstva, ali kot metaforično povzema Carayon (2003: 11), "ekonomska obveščevalna dejavnost je ekonomski patriotizem". Kljub temu obstajajo prizadevanja Francije za sodelovanje na obveščevalnem področju na ravni Evropske unije, med drugim tudi na ekonomskem področju (Porteous 1998: 90).

Splošni komisariat za načrtovanje je leta 1994 končal študijo o tveganjih v informacijski družbi, ki je bila objavljena v zaključnem poročilu Ekonomska obveščevalna dejavnost in strategija podjetij (Lucas 2001: 3). Poročilo identificira pet trendov na področju ekonomske obveščevalne dejavnosti, in sicer (Orton 2002: 449):

- vse večji pomen organizacije pretoka in uporabe ekonomskih informacij za mednarodno konkurenčnost;
- razvoj konkurenčne obveščevalne dejavnosti kot poslovne storitve na trgu informacij;
- aktivna vloga države v razvoju ekonomsko obveščevalne dejavnosti na vseh ravneh;
- obravnavanje poslovne obveščevalne dejavnosti kot neoprijemljivega kapitala podjetja ter
- trend razumevanja te dejavnosti kot sestavni del vprašanja nacionalne varnosti.

Osnovna napotka poročila sta uvedba posebnih programov na področju ekonomske obveščevalne dejavnosti v visokošolsko izobraževanje in podpora pri razvoju poslovne obveščevalne dejavnosti v podjetjih (Lucas 2001: 3-4). Deset let kasneje je vlada naročila novo študijo, ki je ocenila izvedene ukrepe in pripravila priporočila za izboljšanje sistema ekonomskega obveščanja. Poročilo z naslovom Ekonomska obveščevalna dejavnost, konkurenčnost in socialna kohezija vsebuje osemindeset priporočil, kako izboljšati zbiranje, obdelavo, analizo in pretok informacij v vseh segmentih družbe (Carayon 2003).

Vladni program ekonomske obveščevalne dejavnosti ni ostal samo pri idejah, ampak lahko dejansko opazimo, da se je razvil trg informacij. Obstajajo številni spletni portali, ki ponujajo informacije za posamezne industrijske panoge, v programe dodiplomskih in podiplomskih študijev poslovnih in varnostnih ved so bili vključeni različni programi ekonomske obveščevalne dejavnosti, vlada podpira raziskave v okviru visokošolskih inštitutov in projekte za uvajanje poslovne obveščevalne dejavnosti v podjetja, uvedene so bile organizacijske spremembe v državni upravi, med drugim je bil ustanovljen Komite za konkurenčnost in ekonomsko varnost in še bi lahko naštevali (Clerc 1993: 313-5; Carayon 2003: 15-21).

Kar zadeva obveščevalne službe, ima glavno vlogo na področju zbiranja ekonomskih informacij DGSE. Za razliko od ostalih obveščevalnih služb je ravno francoska služba ena redkih, ki ni nikoli skrivala, da je sestavni del njenih nalog tudi ekonomsko vohunstvo za potrebe francoskih podjetij.⁹¹ Najbolj odmevna je izjava, ki jo je dal nekdanji direktor obveščevalne službe Pierre Marion, ko je govoril o odnosu z drugimi zahodnimi državami: "Resnično smo zavezniki. A ko gre za ekonomsko in tehnološko konkurenco, smo tekmeci in ne zavezniki" (Porteous 1998: 89). Večina razprave o ekonomski obveščevalni dejavnosti je usmerjena v vzpostavljanje ravnotežja sil z ZDA, od tod tudi ideje o tesnejšem obveščevalnem sodelovanju na ravni Evropske unije (*ibid.*: 90).⁹² Poročilo Začasnega odbora Evropskega parlamenta ugotavlja, da ima Francija ob obstoječem ameriškem sistemu poleg Rusije edina ozemeljske, tehnične in finančne zmožnosti za razvoj globalnega sistema za nadzor komunikacij (Schmid 2001:

⁹¹ Leta 1985 naj bi DGSE pridobila informacije o pogajanjih med Indijsko vlado in ameriškim podjetjem za nakup letal. Informacije, posredovane francoskem ponudniku letal, naj bi bile odločilne za sklenitev nakupa s francoskim in ne ameriškim proizvajalcem letal (Porteous 1998: 94). Znani so tudi obveščevalni prodori v ameriška podjetja IBM, Texas Instruments in Corning (Fink 2003: 47).

⁹² Evropska unija še ni razvila enotne organizacijske rešitve za obveščevalno dejavnost kot podporo skupni zunanji in varnostni politiki, tudi kot posledica pomanjkljivo definiranih ciljev te politike (Müller-Wille 2002: 79-80). Države članice imajo različna stališča do takšnega sodelovanja, tako si Francija prizadeva za razvoj evropske obveščevalne sposobnosti, medtem ko je npr. do takšnega procesa zadržano Združeno kraljestvo, ki ne želi s tem ogroziti visoke ravni obveščevalnega sodelovanja z ZDA (*ibid.*: 69). Razvoj določenih skupnih prizadevanj za analizo in obdelavo informacij se kaže izključno v okviru vojaške obveščevalne dejavnosti, in sicer na področju preprečevanja in upravljanja kriz (*ibid.*: 71-3), sicer pa je sodelovanje trenutno še vedno na ravni izmenjave informacij med posameznimi državami članicami (*ibid.*: 74-75).

78). Obstaja zelo malo podatkov, kakšne so dejanske zmožnosti Francije na področju *Sigint*, med drugim je znano, da je bil leta 1986 začet program Helios, kot se je imenoval obveščevalni satelitski program, v razvoju sistema pa naj bi prišlo do sodelovanja z nemško, italijansko in špansko obveščevalno službo (Todd in Bloch 2003: 120). Ulfkotte (2001: 204) meni, da je danes francoski prestrežni sistem primerljiv z ameriškim Echelonom.

Verjetno gre za eno izmed držav, kjer obveščevalna služba in podjetja najtesneje sodelujejo. Obstajajo sezname podjetij, kjer naj bi bili zaposleni uslužbenci DGSE, za ustanovitvijo podjetij za poslovne storitve, kot je npr. *Intelco*, naj bi stalo ministrstvo za obrambo, v javnosti je tudi odmevala afera prisluškovanja potnikom na letalih Air France, če naštejemo le nekatere primere (*ibid.*: 201-4). Ekonomski učinki nekaj operacij DGSE na leto naj bi presegali njegovo letno proračunsko porabo (Porteous 1998: 87). V zvezi z ekonomskim vohunstvom velja, kot pravi Kos (2004): "Če (Francozi, op. V. G.) govore o nacionalnih šampionih, mislijo krvavo resno."

8.4 Sklep

Ugotovimo lahko, da se je ekonomska obveščevalna dejavnost v državah razvila v okviru zelo različnih diskurzov. V ZDA je zaradi odnosa med državo in trgom sekuritizacija ekonomije pogoj, da lahko država sploh intervenirala na trgu. Tako je ekonomska varnost postala kriterij delovanja obveščevalnih služb. Na Japonskem to ni bilo potrebno zaradi povsem drugačnega razumevanja odnosa med državo in trgom ter vloge, ki jo ima znanje v družbi. Kot pravi Baumard (1993: 11-3), Francija nima primerljivih kulturnih izhodišč, temveč je v razvoju dejavnosti imela vodilno vlogo državna birokracija, ki je uporabila predvsem geo-ekonomsko argumentacijo. Medtem ko razvite mreže ekonomskih povezav na Japonskem pospešujejo pretok informacij, v Franciji družbene delitve zavirajo takšne sinergične učinke (*ibid.*: 18). Tudi organizacijske rešitve se razlikujejo. Francija je predvsem razširila področje dela obveščevalne službe, medtem ko je Japonska razvila obveščevalno dejavnost znotraj Ministrstva za ekonomijo, trgovino in industrijo. V ZDA so zaradi zapletene strukture obveščevalne skupnosti bila ustanovljena Podporni center za posredovanje informacij podjetjem in Nacionalni ekonomski svet za politično odločanje. Od vseh treh modelov je japonski očitno najmanj diskriminatoren do podjetij, medtem ko gre v francoskem

primeru za zelo očitno podpiranje nacionalnih šampionov. Glede na znane primere lahko sklepamo, da je v ZDA največji uporabnik informacij vendarle vojaškoindustrijski kompleks.

Kot primer so bile izbrane velike in gospodarsko močne države, zato so omejitve materialne strukture prišle manj do izraza, pa vendar je francosko vzpostavljanje povezav z drugimi evropskimi državami iskati tudi v finančnih omejitvah za izgradnjo in vzdrževanje globalnega sistema. Zelo jasna je vloga idejne strukture, ki je bila v vseh treh primerih odločilna v družbeni konstrukciji interesa. Glede na družbeno konstrukcijo interesa bi zelo verjetno lahko sklepali o uporabnikih informacij, medtem ko nam konstrukcija identitete vsaj deloma odgovori na vprašanje, kateri so prioritetni cilji obveščevalne dejavnosti.

9. Vloga ekonomske obveščevalne dejavnosti

Zaradi zelo različnih definicij in pogledov na obveščevalno dejavnost ni mogoče narediti enotne tipologije, kaj vse zajema tovrstna dejavnost. Skozi primerjalni pogled na organizacijo tovrstne dejavnosti in znane primere v strokovnih publikacijah pa je mogoče le naštetih področja, kjer se v določenem delu vključuje tudi državna ekonomska dejavnost, in sicer:

- oblikovanje ekonomskih politik in razvojnih strategij;
- podpora v dvo- in večstranskih ekonomskih diplomatskih pogajanjih;
- sprejemanje odločitev o uporabi ekonomskih sredstev zunanje politike in njihovo neposredno izvajanje, kot so na primer omejitve pretoka blaga in kapitala ter nudenje tuje razvojne pomoči;
- kršitve ekonomskih sankcij in nadzor blaga z dvojno rabo;
- ocene gospodarskih razmer v drugih državah, pogosto kot eden izmed kriterijev varnostne ocene;
- sprejemanje strateških odločitev v podjetjih, kjer ima država lastniški delež;
- privatizacija pomembnejših podjetij, še posebej v tranzicijskih državah;
- raziskave in razvoj, predvsem na področju vojaško-industrijskega kompleksa, energetike ter informacijsko komunikacijskih tehnologij;
- povečevanje konkurenčnih prednosti ekonomskih subjektov v zasebnem sektorju, ki so identificirani kot strateško pomembni za gospodarstvo;

- pospeševanje vhodnih neposrednih investicij in internacionalizacije poslovne dejavnosti;
- varnostno področje, kjer so ekonomske informacije o ekonomskih subjektih in finančnih transakcijah potrebne za odkrivanje pojavnih oblik organiziranega kriminala in terorizma.

Skozi različne definicije, ki jih uporabljata Francija in ZDA, je mogoče zaslediti odnos med družbeno konstrukcijo pomena in družbeno konstrukcijo realnosti. Ameriški avtorji (Evans 1994; Fink 2003; Gregory 1997; Levytskyi 2001) poudarjajo razliko med mikro- in makroekonomsko obveščevalno dejavnostjo oziroma ekonomsko in poslovno/konkurenčno obveščevalno dejavnostjo. Ločnica med obema je končni uporabnik (država ali podjetja) ter način zbiranja (javne, prikrite in tajne metode) informacij. Pri francoskih avtorjih (Carayon 2003; Harbulot in Baumard 1996; Masson 2000) je ekonomska obveščevalna dejavnost usklajena kolektivna strategija države in podjetij, namen katere je izboljšati delovanje na vseh ravneh nacionalnega gospodarstva, v določenih primerih pa tudi na ravni regionalnega ekonomskega sodelovanja. Takšna strategija vključuje javne, prikrite in tajne metode zbiranja informacij. Torej ima sprejetje prvega ali drugega koncepta za rezultat povsem različne obveščevalne politike.

Kot ključna razlika med obema pristopoma se izpostavlja razlika v odnosu do kršenja norm in odnosu do trga. A potrebna je previdnost in natančen odgovor na vprašanje, povezano s kršenjem norm. Mikroekonomska, poslovna oziroma konkurenčna obveščevalna dejavnost naj bi že po definiciji izključevale prikrite in tajne metode zbiranja informacij.⁹³ Razlikovati je potrebno obravnavanje pojava za raziskovalne namene ter priporočila in načela stroke. Ost delitve se skriva drugje in s takšnim obravnavanjem že v izhodišču analiziramo pojav v posredovanem interpretativnem

⁹³ Tako kot pri državni obveščevalni dejavnosti bi z izpuščanjem prikritih in tajnih metod dela spregledali pomemben vidik zbiranja informacij. Le v kontekstu upoštevanja vseh metod dela je mogoče razumeti pozive po pravnem reguliranju poslovne obveščevalne dejavnosti po vzoru pravne urejenosti področja zasebnega varovanja, kot to predlaga Hulnick (2002: 69). Določeni koraki za urejanje področja so že storjeni v okvirih mednarodnih strokovnih združenj za konkurenčno/poslovno obveščevalno dejavnost, kot je npr. *Society of Competitive Intelligence Professionals*, ki pogojuje članstvo s spoštovanjem etičnega kodeksa, ki prepoveduje uporabo prikritih in tajnih metod dela (Orton 2002: 415).

okvirju. V kolikor je razlika v metodah in izkrivljanju razmer na trgu *per se*, čemu potem zavzeta argumentacija ne nasprotuje tudi t.i. makroekonomskemu vohunjenju za potrebe zbiranja informacij za večstranska (npr. pogajanja v okviru Svetovne trgovinske organizacije) ali dvostranska pogajanja (npr. pogajanja o izvoznih kvotah Japonske v ZDA). Kot primer so namenoma izbrana pogajanja, kjer so javnosti znani podatki o tajnem delovanju ameriških obveščevalnih služb (Porteous 1998: 109; Schmid 2001: 104). V čem se razlikuje v uporabljenih metodah in učinkih na trgu ekonomsko vohunjenje, ki ga izvaja država za meddržavna pogajanja, od vohunjenja države ali podjetja za poslovna pogajanja? Rezultat prvega je sprememba pravil na mednarodnem trgu, ki lahko dajejo prednost določenemu industrijskem sektorju, seveda tudi točno določenim državam, medtem ko je rezultat drugega izrivanje konkurentov ali sklenitev posla pod ugodnejšimi pogoji. Razumevanje trga kot rezultata vsakokratne družbene reprodukcije moči držav in drugih ekonomskih subjektov razkriva, da definicije zasledujejo določene vrednote in interese.⁹⁴ V nobenem primeru ne gre iskati razmejitve med obema razumevanjema ekonomske obveščevalne dejavnosti pri spoštovanju oziroma kršenju mednarodnih ali notranjih pravnih norm, kot so spoštovanje človekovih pravic in svoboščin ter varstvo pravic intelektualne lastnine, ampak izključno v različnem pogledu na svobodno trgovino, ali natančneje, subvencioniranje podjetij.

Argumentacija izenačuje učinke državne ekonomske obveščevalne dejavnosti z učinki subvencioniranja podjetij (Brander 1998: 103). Ekonomske posledice so neučinkovita alokacija sredstev na trgu, spodbude, da se v takšno obliko posredovanja na trgu vključijo tudi druge države, in manjša neto menjava med državami oziroma kot najkrajše povzame Brander (*ibid.*), "to je klasična zaporniška dilema."

Tudi ostala opozorila proti vključevanju države v posredovanje podatkov podjetjem, kot je vprašanje nacionalnega podjetja in izbire podjetij, so izpeljani iz ortodoksnega ekonomskega pristopa. Kot je bilo razvidno iz primerjave ekonomskih obveščevalnih

⁹⁴ Gre za poskus ohranjanja odnosov moči, kjer imajo ZDA z največjo obveščevalno skupnostjo bistvene prednosti pred ostalimi državami, medtem ko je pri mikro ravni potrebno upoštevati, da imajo ZDA zelo razvit trg informacij. Tako nekatera TNP po obveščevalnih sposobnostih presegajo obveščevalne službe malih držav, hkrati pa so stroški ZDA kot tehnološkega voditelja na področju industrijskega vohunstva potencialno največji.

sistemov Japonske, ZDA in Francije, se kriteriji in kanali posredovanja informacij s strani državnih obveščevalnih služb razlikujejo od države do države. Navedemo naj samo kriterije za sodelovanje s podjetji, ki jih je določil francoski Splošni komisariat za načrtovanje, in sicer (Carayon 2003: 22):

- lastniška struktura in izvor investicij;
- institucionalno okolje podjetja;
- odnos med podjetjem in teritorijem;
- raziskave in razvoj;
- organizacijska kultura in menedžment;
- Carayon pa temu dodaja še način organizacije poslovne obveščevalne dejavnosti v podjetju.

Kot je bilo že poudarjeno, gre za dva različna ekonomska teoretska pristopa, kajti skoraj za vsak argument proste trgovine proti ekonomski obveščevalni dejavnosti lahko poiščemo protiargument strateške trgovinske politike za takšno dejavnost.⁹⁵ Iz primerov pa je bilo razvidno, da je v ekonomskih sistemih, ki so bližje demokratičnemu korporativizmu bistveno manj ovir za takšno dejavnost. K temu lahko dodamo, da ob ustrezni organizaciji znanja, tudi krog uporabnikov informacij presega posamezna, vnaprej izbrana podjetja oziroma nacionalne šampione.

Macrakis (2004: 71) je na primeru Nemške demokratične republike, ki je, kot ugotavlja, imela zelo učinkovito obveščevalno službo na področju industrijskega in tehnološkega vohunstva, prišla do zaključka, da so bili ekonomski učinki relativno majhni glede na obseg kakovostnih informacij, s katerimi so razpolagale državne institucije. Težave so nastajale pri integriranju pridobljenih informacij v civilno proizvodnjo, nekoliko bolj uspešni pa so bili pri uporabi ukradene vojaške tehnologije (*ibid.*). Primer navajamo samo kot potrditev spoznanja, da preprost prenos informacij še ne zadostuje za razvojno dohitevanje, ampak je potrebna absorpcijska sposobnost za vključevanje informacij in tehnologij v upravljalne in proizvodne procese. Med drugim gre predvsem za

⁹⁵ Z ozirom na to, da je bilo že veliko zapisanega o konstruktivizmu kot izbranem teoretskem pristopu, bi se v največji meri ob opozarjanju na pomanjkljivosti zaporniške dileme ponavljali, zato naj samo dodamo, da je osnovni način delovanja trga komunikacija, in ponovimo, da je temeljna vloga trga v reševanju informacijskega problema. Zaporniška dilema izpušča komunikacijo in se zadovolji z opazovanjem vedenja, vse potrebne informacije pa so že vnaprej znane.

tehnološka sposobnost in tehnološko obvladovanje (Bučar 2001: 30). V primerjavi z informacijami, ki so prenosljive, tehnološka sposobnost ni, in se pridobi šele skozi izkušnje in s tem povezano obvladovanje tehnologij, s čemer je šele mogoč tehnološki napor za adaptacijo, drobne inovacije in razvoj lastnih tehnologij (*ibid.*: 30-1).⁹⁶ Takšno spoznanje je hkrati tudi odgovor na očitke o razvojnem dohitevanju določenih držav na račun ekonomskega vohunstva, kjer je bila pogosto izpostavljena Japonska, a kot pravi Bučarjeva (*ibid.*: 31), njena ključna prednost ni bila tehnološka, ampak cela vrsta drobnih inovacij in organizacijskih postopkov. Istočasno pa to tudi pomeni, da so ekonomski učinki ekonomskega vohunstva bistveno večji, ko ga izvajajo razvite države.⁹⁷

Ob upoštevanju adaptacije in asimilacije tehnologij, imitacija ostaja ena pomembnejših razvojnih strategij (Daniels in Svetličič 2001: 224). Smiselno je dodati, da transakcijski stroški zbiranja informacij in znanj znašajo po določenih raziskavah tudi do 50 odstotkov proizvodnih stroškov (*ibid.*), kar samo dodatno potrjuje pomen ekonomske obveščevalne dejavnosti. A kot smo opozorili, se razvojni stroški z rigorozno zaščito

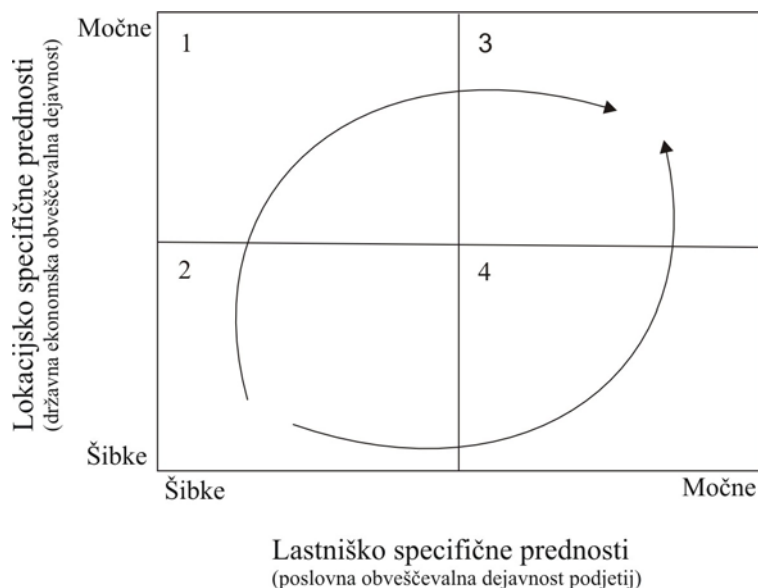
⁹⁶ Tržne spodbude so zgolj eden izmed dejavnikov, ki vplivajo na obvladovanje znanj in informacij, potrebnih za uporabo tehnologij, učinkovito uporabo in povečevanje proizvodnih dejavnikov, potrebni pa so tudi ukrepi industrijske politike za odpravljanje tržnih nepravilnosti, razvoj človeških virov in tehnološkega napora ter institucionalna učinkovitost (Bučar 2001: 31-2).

⁹⁷ Del ekonomske obveščevalne dejavnosti bi torej lahko pojasnili tudi z uporabo tehnoloških teorij mednarodne menjave. Koristna je teorija tehnološke vrzeli, kjer gre za poskus imitacije tehnoloških voditeljev z namenom skrajševanja časovnega zaostanka in tehnološkega neskladja (Svetličič 1996: 203-4). Cilj je adaptacija tuje tehnologije in lasten razvoj za krepitev lokalne tehnološke sposobnosti (*ibid.*: 210). V tem primeru bo naloga obveščevalnih služb podobna tisti opisani v zgornjem primeru o Vzhodno nemški republiki, ki je opozoril na sposobnost tehnološke akumulacije. Tako dinamična teorija tehnološke akumulacije izpostavlja, da je mogoč prenos le enega dela tehnologije, tistega, ki je analogen informacijam, ne pa tudi organizacijskega dela, ki se nanaša na nevidne značilnosti, ki se jih je potrebno naučiti (*ibid.*: 216-7). Teorija prisvajanja in panožnega tehnološkega ciklusa nam pomaga razkriti spodbude za industrijsko vohunjenje. Namen tovrstne dejavnosti se je izogniti stroškom raziskav in razvoja, povezanih z invencijo in inovacijo proizvodov (*free riding*). Spodbude za industrijsko vohunjenje so torej sorazmerne s stopnjami prisvajanja informacij. Stopnja prisvajanja pada od invencije proti standardizaciji proizvoda (*ibid.*: 215). V zadnji fazi standardizacije lahko države ali podjetja izkoristijo javni značaj informacij, ki jih ni več težko pridobiti, zato je uporaba tajnih in prikritih metod odvečna.

pravic intelektualne zaščite zvišujejo in bistveno omejujejo imitacijo kot razvojno strategijo, hkrati pa povečujejo pritiske po različnih oblikah ekonomskega vohunstva.

Raziskave, ki upoštevajo notranje in zunanje vire konkurenčnih prednosti ugotavljajo, da imajo notranje prednosti večji vpliv na poslovno uspešnost podjetja kot zunanje (Čater 2005: 10). Kot najpomembnejša notranja konkurenčna prednost se izpostavljajo neoprijemljiva znanja podjetja (*ibid.*: 31). S stališča ekonomske obveščevalne dejavnosti to pomeni, da ta dosega svoje optimalne učinke le ob pogoju, da imajo podjetja razvito poslovno obveščevalno dejavnost in menedžment znanja, da so sposobna identificirati informacije, ki jih potrebujejo, jih ustrezno interpretirati, uporabiti za oblikovanje in izvajanje poslovnih strategij in na koncu integrirati v organizacijska znanja. Odličen primer za doseganje opisanih sinergičnih učinkov je Japonska.

Skica 9.1.: Obveščevalna dejavnost kot konkurenčna prednost

Vir: prirejeno po Rugman (2005: 268).

Shema opozarja na soodvisnost obveščevalne dejavnosti v državnih organih in podjetjih. Glede na predstavljeno primerjavo predvideva dve možni smeri razvoja ekonomske obveščevalne dejavnosti, torej na podlagi podjetniških spodbud, zlasti v

državah, kjer je trg informacij bolj razvit, ali pa vodilno vlogo v razvoju dejavnosti prevzame država, zlasti tam, kjer ja javni značaj znanja in informacij bolj uveljavljen.

Iz vseh treh opisanih primerov v primerjalnem delu je mogoče sklepati, da mora biti ekonomska obveščevalna dejavnost v širšem pomenu del vladne strategije in imeti temu ustrezne organe za njeno načrtovanje in izvajanje. Država dobiva vse večjo proaktivno koordinacijsko vlogo,⁹⁸ zato je njena institucionalna struktura, ki "rešuje problem nepopolnosti trgov in nepopolnosti odločanja ekonomskih subjektov," razvojnega pomena (Kovač 2000: 516-7). Razvojno vlogo ekonomske obveščevalne dejavnosti za državne institucije je zelo težko oceniti, ker je odvisna od sposobnosti adaptacije informacij in sposobnosti njihove uporabe. Odgovor se dejansko skriva v vprašanju, kakšna je cena neobveščenosti. S stališča konstruktivizma je razvojna vloga informacij še toliko pomembnejša, ker je interpretiranje okolja ključno za družbeno konstrukcijo identitete in interesov ter s tem v povezavi družbeno prakso izvajanja politik. Nič pa to ne pove o razvojni usmeritvi ekonomskih politik, ki bodo nastale na osnovi novih informacij o zunanjem ekonomskem okolju, kajti politike se bodo oblikovale šele skozi diskurz o mednarodnem in notranjem ekonomskem okolju.

Pogled na obveščevalne službe pa razkrije še dve dejstvi. Prvič, vsaka uporaba sodelavca za prikrito in tajno zbiranje informacij zahteva podrobno načrtovanje operativnega prodora (Praznik 2002: 31). Pogosta oblika pridobivanja informacij je preko sodelavcev, zaposlenih v TNP. V takšnih primerih obveščevalne službe z interesom ohranjanja sodelavca in izboljšanja njegovega dostopa do informacij, le-temu posredujejo informacije, ki mu lahko koristijo pri vzpenjanju po ciljni strukturi in pri večanju njegovega vpliva, boljšega dostopa do zaupnih informacij ipd. Kar želimo poudariti je, da pri vsakem operativnem prodoru v ali skozi podjetja prihaja do dvosmerne izmenjave informacij, kar pomeni, da tudi obveščevalne službe držav, ki kategorično zanikajo posredovanje informacij podjetjem, to izvajajo posredno skozi ohranjanje in vzpostavljanje sodelavske mreže.

⁹⁸ Vloga države temelji na naslednjih predpostavkah (Kovač 2000: 516):

- da posameznikovo vedenje in delovanje določajo formalna in neformalna pravila;
- da pri menjavi na trgu nastajajo transakcijski stroški;
- da družbeni razvoj temelji na neprestanem prilagajanju in učenju.

Drugič, ključna značilnost državnih obveščevalnih služb je tajnost, ki narekuje omejen dostop do informacij obveščevalnih služb. Gre za načelo potrebe po vedenju (*need to know*), kar pomeni, da je dostop do informacij omogočen osebam, ki brez informacij ne morejo opravljati svojih nalog (Črnčec 2004: 3). Spremembe na varnostnem področju, dodamo pa lahko tudi na ekonomskem, in uporaba informacijske tehnologije narekujejo nadomeščanje tega načela z načelom potrebe po delitvi (*need to share*), ki razširja krog uporabnikov informacij tako znotraj kot zunaj države (*ibid.*).⁹⁹ Šele širitev dostopa do informacij omogoča strateško rabo ekonomske obveščevalne dejavnosti za razvijanje konkurenčnosti gospodarstva,¹⁰⁰ seveda pa so v obveščevalnih službah zadržani do takšnih sprememb, ker pomenijo bistveno večje tveganje za razkritje virov informacij in metod dela.

Obveščevalna dejavnost z zbiranjem informacij o zunanjem okolju zmanjšuje negotovost vsakega odločanja in s tem zagotavlja učinkovitejšo izrabo virov (Agrell 2002: 6; Kahn 2001: 84). V obdobju globalizacije se kaže obveščevalna dejavnost, ki zbira za vlado informacije v tujini, kot vse pomembnejši instrument sprejemanja in izvajanja politik. Potrebna pa je določena previdnost, kajti kot opozarja Beck (2003: 158-9), je "dramaturgija tveganja" sestavni del diskurza o globalizaciji, kjer le manjši del moči izvira iz tega kar se dogaja, in bistveno večji iz "inscenacij prihodnjih groženj". Gre zgolj za enega izmed diskurzov, značilnih za družbo tveganja, ki lahko ob zabrisanih mejah med notranjim in zunanjim okoljem države privedejo do stopnjevanja funkcije nadzorovanja družbe s strani obveščevalnih služb.

⁹⁹ Obveščevalne službe držav članic mednarodnih organizacij tesno sodelujejo na področju varnostnih vprašanj kot so terorizem, širjenje orožja za množično uničenje in mednarodni organiziran kriminal. Ob intenzivnejših interakcijah med obveščevalnimi službami in ob upoštevanju ugotovitev o vplivu mednarodnega okolja na oblikovanje interesov (Finnemore 1996), bi lahko sklepali, da tudi na tem področju prihaja do redefinicije, katere so prednostne naloge obveščevalnih služb. V intervjujih niti nekdanji direktor Hrvaške informativne službe Miroslav Tuđman, kakor tudi ne pomočnik direktorje SOVE Boštjan Šefic nista bila mnenja, da bi mednarodno sodelovanje vplivalo na interese in naloge obveščevalnih služb.

¹⁰⁰ Kot opozarja Bučarjeva (2001: 157), učinkovita uporaba informacijske tehnologije vnaša spremembe v razporeditev odgovornosti in samostojnost pri odločanju, kar zahteva tudi drugačen dostop do informacij. Delo namreč "postaja odvisno od sposobnosti razumevanja, odzivanja, uporabe in ustvarjanja vrednosti na podlagi informacij" (*ibid.*). Ravno v izmenjavi informacij je ključ omrežnega povezovanja (*ibid.*: 145-55).

10. Ekonomski obveščevalni sistem Slovenije

Zastavlja se vprašanje, kako je organizirana ekonomska obveščevalna dejavnost v Sloveniji¹⁰¹ in ali ima Slovenska obveščevalno-varnostna agencija (SOVA)¹⁰² tudi aktivno vlogo v njenem izvajanju. V intervjuju¹⁰³ z nekdanjim uslužbencem Službe državne varnosti (SDV) je le-ta potrdil, da se je takratna obveščevalna služba ukvarjala z ekonomskim področjem dela.¹⁰⁴ Obliko dela bi najlažje opisali kot ofenzivno protiobveščevalno delo, znano pod izrazom "izpodkopavanje ekonomskih osnov države ali IEOD". Obveščevalna dejavnost je bila usmerjena na dejavnosti, ki so bile identificirane kot strateško pomembne za delovanje države, med drugim so bile omenjene farmacevtska industrija, vojaška industrija in energetika. Kot primer lahko navedemo aktivno vlogo SDV v pridobivanju informacij za pogajanja države s ponudniki za izgradnjo jedrske elektrarne v Krškem. Kot že opisane obveščevalne službe ZDA in Francije, je tudi SDV uporabljala podjetja kot metodo tajnega delovanja v tujini. En del informacij, ki so zajemale tudi ekonomsko področje, je zbirala preko diplomatske in konzularne mreže tudi Služba za raziskovanje in dokumentiranje v

¹⁰¹ Za razliko od držav, ki smo jih obravnavali v 8. poglavju, uvrščamo Slovenijo med male/majhne države, četudi ne obstaja enotna definicija male/majhne države (Daniels in Svetličič 2001: 214; Šabič 2002: 2). Obstajajo trije pristopi: definicijski, konstruktivistični in sektorski (Šabič 2002: 3). Definicijski pristop upošteva predvsem merljive kriterije majhne države, kot sta velikost ozemlja in populacije, ki pa se praviloma izkažejo za pomanjkljive (*ibid.*: 3-4). Konstruktivistični pristop opozarja, da je kriterij male države odvisen od tega, kako vidijo državo ostali subjekti in od njene lastne samopercepcije, kar pomeni, da lahko država vpliva na svoj položaj v mednarodni skupnosti (*ibid.*). Sektorski pristop upošteva vlogo male države na posameznih področjih, kar pa lahko na koncu vpliva na njen splošen vpliv in ugled v mednarodnih odnosih (*ibid.*: 5). Takšen pristop je skladen z razvojno strategijo, ki predvideva visoko specializacijo na področju tržnih niš z visoko dodano vrednostjo (Daniels in Svetličič 2001: 225).

¹⁰² Leta 1991 je bila ustanovljena s spremembami Zakona o notranjih zadevah (Ur. l. RS, 19/1991) Varnostno-informativna služba (VIS), ki je bila leta 1993 z Odlokom vlade preimenovana v Slovensko obveščevalno-varnostno agencijo (SOVA). SOVA je dobila novo zakonsko podlago za svoje delo šest let kasneje s sprejemom Zakona o Slovenski obveščevalno-varnostni agenciji (Ur. l. RS, 23/1999, 126/2003).

¹⁰³ Intervju z nekdanjim uslužbencem Službe državne varnosti, visokim uslužbencem Policije in svetovalcem Evropskega programa za razvojno pomoč, v Ljubljani 2. 2. 2006.

¹⁰⁴ Odločitev o ustanovitvi Službe državne varnosti je bila sprejeta na IV. zasedanju Centralnega Komiteja Zveze komunistov leta 1966, leto kasneje pa je bil sprejet republiški Zakon o notranjih zadevah, po katerem je bila SDV strokovna služba pri Sekretariatu za notranje zadeve (Purg 2002: 136).

okviru Ministrstva za zunanje zadeve. Ugotovimo lahko, da je predhodnica današnje SOVE imela določene izkušnje na področju ekonomske obveščevalne dejavnosti.

S spremembo družbeno politične ureditve so se spremenile tudi pristojnosti obveščevalne službe in njena organizacija. V intervjujih sta še vedno aktivna uslužbenca SOVE potrdila, da je bila v procesu transformacije obveščevalne službe v notranji javnosti precej intenzivna razprava o ekonomskem področju dela obveščevalne službe, v kateri je bilo ekonomsko področje pogosto identificirano kot eno izmed prioriternih področij prihodnjega dela. Več odgovorov bi lahko ponudil dokument Vizija in strategija razvoja varnostno-informativne službe, ki je bil pripravljen ob preoblikovanju VIS-a v SOVO, vendar pa dokument do danes ostaja zaupne narave. Razprava se je stopnjevala v času priprave zakona o obveščevalni dejavnosti, ki je bil predviden kot krovni zakon za vse obveščevalne službe, vendar pa nikoli ni prišlo do njegovega sprejetja. Razprava je bila deloma prisotna tudi v strokovni javnosti, tako Purg (1996: 270) meni, da med dejavnike, ki vplivajo na organizacijo obveščevalne službe sodi,

/s/topnja ekonomskega razvoja in narava lastnine. Po sprejetju sistemske zakonodaje s tega področja se je narava lastnine pričela spreminjati. To se bo neposredno odrazilo tudi na področju varnosti, kjer se spreminja subjekt varovanja s strani države (tudi s pomočjo varnostno-obveščevalnih služb), saj bi se morale te službe bolj usmeriti na zaščito ekonomskih interesov Republike Slovenije.

V enakem obdobju je Bučar (1996: 64) v kontekstu nadzora nad delom obveščevalnih služb opredelil informacije o tehnologijah kot osnovni vir družbene moči in soodvisnosti v sodobni družbi oziroma kot avtor pravi sam:

Tehnologija je v bistvu na poseben način strukturiran sklop informacij. Kdor obvladuje dostop do teh informacij, obvladuje tudi proizvodnjo, s tem pa skoraj neposredno gmotno eksistenco vseh, ki so od take proizvodnje odvisni. Ob stalnem dviganju ravni tehnologije je zato informacijski sklop, potreben za proizvodnjo, vedno bolj pomemben. S tem pa take informacije, prenesene na družbeno raven, postajajo tudi politične. Pomembne ne samo za posamezno proizvodnjo, ampak za družbo kot celoto.

Približno v tem času prihaja tudi do sprememb na področju razumevanja varnosti. Anžič (1996: 100-1) opozarja na uporabo pojma varnosti, kjer pa kljub sprejetju Resolucije o izhodiščih zasnove nacionalne varnosti RS (Ur. l. RS, 71/1993) s strani politike ni posluha za širši varnostni koncept. Resolucija o strategiji nacionalne varnosti RS (Ur. l. RS, 56/2001), sprejeta osem let kasneje, med strateške interese države uvršča "zagotovitev stabilnega gospodarskega razvoja ter krepitev konkurenčnega gospodarstva." Med vire ogrožanja prišteva posredno delovanje, kamor sodijo tudi delovanje obveščevalnih služb in ukrepi gospodarskega, tehnološkega, finančnega, trgovinskega in informacijskega delovanja.

SOVA ima v 2. členu Zakona o SOVI (Ur. l. RS, 20/2004) pravno podlago, da pridobiva, vrednoti in posreduje informacije:

- iz tujine, pomembne za zagotavljanje varnostnih, političnih in gospodarskih interesov države;
- organizacijah, skupinah in osebah, ki s svojo dejavnostjo iz tujine ali v povezavi s tujino ogrožajo ali bi lahko ogrozile nacionalno varnost države in njeno ustavno ureditev.

V intervjuju¹⁰⁵ je namestnik direktorja SOVE Boštjan Šefic povedal, da agencija zbira informacije za uresničevanje "nacionalnogospodarskih interesov države". Opozoril pa je tudi na varnostno funkcijo SOVE, torej protiobveščevalno področje, kjer ji zakon nalaga tudi zaščito gospodarskih interesov. Določene informacije, ki jih pridobiva SOVA, lahko po besedah Šefica koristijo tudi posameznim podjetjem, seveda pa je agencija pri obveščanju o svojih ugotovitvah omejena na uporabnike, ki jih določa zakon, med njimi je tudi gospodarski minister. Ravno zato, da bi se razširil krog uporabnikov različnih informacij, je bila leta 2003 sprejeta novela zakona, ki omogoča, da so z ugotovitvami poleg ministrov seznanjeni tudi organi državne uprave in delovna telesa državnega zbora. Ni pa mogoče SOVE primerjati z obveščevalnimi službami držav, kjer so ustanovljene službe izključno za ekonomsko področje v ministrstvih za trgovino ali gospodarstvo. Kot pravi Šefic, je osnovna funkcija SOVE informacijska podpora državnih institucij, pri tem pa ministri in državni sekretarji lahko določene informacije posredujejo tudi ekonomskim subjektom, če ocenijo, da so ti pomembni za

¹⁰⁵ Intervju z namestnikom direktorja SOVE Boštjanom Šeficem, Ljubljana 16. 9. 2005.

nacionalno gospodarstvo. Ob vprašaju ekonomskih nalog Šefic dodaja, da je včasih zelo težko določiti mejo med posameznimi področji dela, tako so vprašanja nasledstva, stabilnosti v regiji in podobna, zelo povezana tudi z ekonomskim področjem. V zvezi z zaščito gospodarskih interesov SOVA ugotavlja, da lahko zelo veliko storijo podjetja sama, vendar pa je varnostna kultura podjetij še slabo razvita.

V skladu z Zakonom o SOVI naloge agencije določa vlada, program dela pa potrdi Komisija za nadzor obveščevalnih in varnostnih služb (v nadaljevanju Komisija), v okviru nadzorstvenih ukrepov po Zakonu o parlamentarnem nadzoru obveščevalnih in varnostnih služb (Ur. l. RS, 26/2003). Vpliv Komisije na delovanje obveščevalnih služb je omejen in se nanaša poleg obravnave programa dela še na ukrepe, kot je obravnava poročila o delu in finančnem poslovanju, obravnava zakonskih predlogov in proračunskih predlogov za financiranje služb. Predsednik Komisije Terčon je v intervjuju¹⁰⁶ poudaril zelo omejen vpliv Komisije na naloge obveščevalnih služb, ki so po njegovem mnenju skrčene na posamezne predloge. O vprašanju prioriteten nalog SOVE Terčon ni želel govoriti. Podobnega mnenje o vplivu Komisije je bil tudi njen prejšnji predsednik Jerovšek,¹⁰⁷ ki je bil nekoliko bolj samokritičen in poudaril, da poslanci nimajo vedno potrebnih znanj za učinkovit nadzor in morebitno usmerjanje dela obveščevalnih služb, a dodaja, da so obveščevalne službe praviloma upoštevale predloge Komisije pri letnem programu dela.¹⁰⁸ Z ekonomskega področja pa naj bi še v času njegovega predsedovanja Komisija predlagala aktivnejšo vlogo SOVE v preverjanju potencialnih vlagateljev v procesu privatizacije podjetij. Na splošno Jerovšek ocenjuje, da bi vlada lahko v večji meri uporabljala informacije SOVE, vendar naj bi bila stalno prisotna določena skepsa. Izpostavlja pa, da so večkrat opozorili, da

¹⁰⁶ Intervju s predsednikom Komisije za nadzor obveščevalnih in varnostnih služb Davorinom Terčonom, Ljubljana, 5. 5. 2005.

¹⁰⁷ Intervju z nekdanjim predsednikom Komisije za nadzor obveščevalnih in varnostnih služb Jožefom Jerovškom, Ljubljana, 14. 4. 2005.

¹⁰⁸ Vlada je ob sprejemanju Zakona o parlamentarnem nadzoru obveščevalnih in varnostnih služb (Ur. l. RS, 26/2003) nasprotovala uporabi strokovnega pooblaščenca, ki ne bi bil poslanec, ampak bi bil strokovni sodelavec Komisije, usposobljen za izvajanje strokovnega nadzora (Šešerko 1997: 474). Frece (2005: 25) ugotavlja, da danes niti v zakonodajni niti izvršilni veji oblasti ni strokovnega nadzora nad SOVO.

določena ministrstva, kot sta npr. gospodarsko in finančno, premalo izkoriščajo možnosti pridobivanja ugotovitev SOVE.

Intervjuji z nekdanjimi in aktivnimi uslužbenci SOVE kažejo na to, da vlada ni imela izoblikovane dolgoročne politike do ekonomskega področja obveščevalnega dela, kar se odraža tudi v obveščevalnih sposobnostih in organizacijski strukturi SOVE. Frece (2005: 25-6) zato pravi, da "bi bilo potrebno razmisliti, da naše obveščevalne službe razvijejo kapacitete za obveščevalno dejavnost na gospodarskem področju in se temu ustrezno postavijo tudi v organizacijskem smislu." Ugotovitve Frece o pomanjkanju takšnih kapacitet je v intervjuju potrdil tudi drugi uslužbenec SOVE.¹⁰⁹ Za trenutno stanje ni mogoče odgovornosti v celoti prenesti na vlado, kajti vsakokratno neravnotežje na področju strokovnih znanj in informacij daje obveščevalnim službam večji vpliv nasproti vladi, kot to sicer predvideva obveščevalni cikel in zakonodaja. S takšnimi teoretskimi zaključki se je v intervjuju strinjal tudi nekdanji uslužbenec obveščevalne službe.¹¹⁰ Obstajajo številni dejavniki, ki lahko vsaj delno pojasnijo, zakaj v Sloveniji ni prišlo do bolj jasno izoblikovane ekonomske obveščevalne dejavnosti, in sicer:

- relativno dolgo obdobje preoblikovanja obveščevalnih služb in sprejemanja zakonodaje;
- bližina oboroženih spopadov v regiji, ki je narekovala druge prioritete naloge;
- ohranjanje obveščevalne in varnostne dejavnosti v enem organu, kar ima lahko za posledico nadomeščanje ofenzivne obveščevalne usmeritve v tujini s posredovanjem notranjih informacij z večjo kratkoročno politično vrednostjo za vsako vlado;
- proces vključevanja v Evropsko unijo in Severnoatlantsko zavezniško kot proces afirmacije evropske identitete, kar ima za posledico manjšo pripravljenost za tveganja, povezana z obveščevalnim delom.

Na aktivnejšo vlogo obveščevalnih služb pa očitno tudi še ni bila pripravljena javnost, saj je predavanje nekdanjega direktorja SOVE Draga Ferša krogu podjetnikov o tujih obveščevalnih službah v Sloveniji in obveščevalni vlogi tujih podjetij naletelo na precej

¹⁰⁹ Intervju z uslužbencem SOVE, Ljubljana, 6. 5. 2005.

¹¹⁰ Intervju z nekdanjim uslužbencem VIS-a, Ljubljana, 23. 5. 2005.

resno javno kritiko (cf. Šešerko 1997: 425-6). Res pa je tudi, da posamezna odtekanja informacij v javnost¹¹¹ in primer razkritja sodelavske mreže nekdanje SDV¹¹² ne vzbujajo zaupanja v obveščevalne službe in njeno aktivnejšo vlogo v gospodarstvu.

S stališča ekonomske obveščevalne dejavnosti v širšem pomenu, torej, ko ne gre izključno za dejavnost, ki jo izvajajo državne obveščevalne službe, ampak tudi ostali organi in organizacije, ki se ukvarjajo z zbiranjem, obdelavo, analizo in posredovanjem informacij, je potrebno upoštevati tudi vlogo Ministrstva za gospodarstvo, Ministrstva za zunanje zadeve, Pospeševalnega centra za malo gospodarstvo, Agencije za gospodarsko promocijo in tuje investicije, Slovenske izvozne družbe, Gospodarske zbornice, Obrtne zbornice, bank, zavarovalnic in drugih zasebnih ekonomskih subjektov na trgu informacij.

Razprava o presoji sistema ekonomske obveščevalne dejavnosti Slovenije mora temeljiti na izhodiščih, ki tudi sicer veljajo za razvojne usmeritve države, in sicer:

- da je mala država, in zato še bolj odvisna od mednarodnega okolja;
- da je razvoj "pogojen z uspešno in hitro odzivnostjo na zunanje pogoje, torej, da mora strategija razvoja omogočiti čim višjo stopnjo fleksibilnosti in odzivnosti;"
- da prednosti male države temeljijo na politiki, ki uresničuje "strateški nacionalni razvojni konsenz" (Sicherl in Svetličič 2004: 419).

Najbolj opazen premik je sprejetje Zakona o spodbujanju tujih neposrednih investicij in internacionalizacije podjetij (Ur. l. RS, 86/2004), ki predstavlja zakonsko podlago za organizacijo mreže gospodarskih predstavništev. V intervjuju¹¹³ je minister za gospodarstvo Andrej Vizjak izpostavil informacijsko vlogo predstavništev za

¹¹¹ Javnosti je znan primer odtekanja informacij iz SOVE o domnevno škodljivi sklenitvi pogodbe med ministrom za gospodarstvo Maksom Tajnikarjem in Tovarno avtomobilov v Mariboru (TAM), ki je botroval odstititvi omenjenega ministra (Šešerko 1977: 424).

¹¹² V t.i. aferi udba.net je nekdanji konzul Slovenije Dušan Lajovic na svetovnem spletu objavil seznam sodelavcev SDV, kar je imelo za posameznike, ki bivajo v tujini in so bila objavljena njihova imena resne posledice, saj so postali operativno zanimivi za tuje varnostno obveščevalne službe. Po navedbah Praprotnika (2003), pa naj bi z nekaterimi po objavi seznamov tuji varnostni organi takoj opravili razgovor.

¹¹³ Intervju z ministrom za gospodarstvo mag. Andrejem Vizjakom, Ljubljana, 16. 2. 2006.

uresničevanje poslovnih interesov podjetij in za potrebe ekonomske diplomacije države. Ministrstvo za gospodarstvo je šele v začetni fazi zbiranja vseh potrebnih informacij za identifikacijo potreb in interesov gospodarstva po odpiranju predstavništev in izvajanje njihovih nalog v skladu z zakonom. Minister se je strinjal z ugotovitvijo, da je na tem področju potrebna usklajena strategija, ki bo omogočala boljši pretok informacij med posameznimi organi.¹¹⁴

Kot smo ugotovili v primerjavi ekonomskih obveščevalnih sistemov Japonske, ZDA in Francije, je učinek dejavnosti odvisen od pomena, ki ga podjetja dajejo upravljanju z informacijami v procesih odločanja in menedžmentu znanja. Leta 1998 je bila izvedena anketa na vzorcu petinosemdesetih podjetij, izbranih na osnovi podatkov o najhitreje rastočih podjetjih, podjetjih z največjim dobičkom in o največjih izvoznikih, ki je pokazala, da kar ena tretjina anketiranih podjetij le občasno zbira podatke o konkurentih, še več pa pove podatek, da v četrtini anketiranih podjetij ni bilo zaposlenega nikogar, ki "bi sistematično in redno zbiral informacije o konkurentih, poslovnih tveganjih in priložnostih" (Vrenko 1998: 86-7). Primerjalna anketa osem let kasneje bi bila sicer zanimiv pokazatelj sprememb na tem področju, a osebe, s katerimi so bili opravljeni intervjuji,¹¹⁵ ocenjujejo, da do večjih sprememb na tem področju ni prišlo, hkrati pa opozarjajo, da je stanje še slabše na področju zaščite poslovne tajnosti in intelektualne lastnine slovenskih podjetij. To da v javnosti niso znani podatki o delovanju tujih obveščevalnih služb proti slovenskim TNP, še ne pomeni, da se to ne dogaja, ravno nasprotno, nekdanji uslužbenec SDV trdi, da so slovenska TNP v Južno-vzhodni Evropi izpostavljena sistematični obdelavi tujih obveščevalnih služb.¹¹⁶

¹¹⁴ Minister je v intervjuju potrdil, da od SOVE prejema njihove ugotovitve o dogodkih na ekonomskem področju, v določenih primerih povsem konkretne informacije o posameznih podjetjih, hkrati pa tudi opaža, da so informacije geografsko zelo omejene na posamezne države. Ravno tako je potrdil, da ministrstvo v določenih primerih pridobiva informacije, ki so uporabljene za sprejemanje strateških odločitev v TNP, kjer je država večinski lastnik.

¹¹⁵ Intervju z Jožetom Perkom, nekdanjim pogodbenim sodelavcem Krke za področje varnosti, zasebni detektiv, Krško, 5. 10. 2005, in Markom Pogorevcem, pomočnikom direktorja družbe Mobitel, Ljubljana, 5. 5. 2005.

¹¹⁶ Intervju z nekdanjim uslužbencev SDV, Ljubljana, 2. 2. 2006.

V Sloveniji obstajata vsaj dve oviri za razvoj učinkovitega sistema ekonomske obveščevalne dejavnosti. Prva ovira je nespecializirana industrijska struktura in pomanjkljivo vertikalno in horizontalno povezovanje podjetij (Sicherl in Svetličič 2004: 425), kar bistveno zvišuje stroške pridobivanja, obdelave in posredovanja informacij, ter otežuje proces učenja in razvijanja tehnološke sposobnosti. Druga ovira je nizek socialni kapital, ki odraža "družbeno sposobnost za sodelovanje" in je odvisen od družbenih norm okolja (Kos 2000: 43-4; Sicherl in Svetličič 2004: 427).

V teoretičnem pregledu odnosa med državo in trgom ter njeno vlogo v razvijanju konkurenčnega poslovnega okolja je bilo prikazano, da rešitev ni v izrivanju države. Nasprotno, "slovenski tranzicijski paradoks političnega ekonomskega intervencionizma torej ni (bila, op. V. G.) premočna, temveč prešibka država" (Kovač 2004: 520). Ne gre za vnaprejšnjo politično izbiro poslovnih aktivnosti, ampak za vzpostavljanje razvojnega konsenza in prevzemanje usmerjevalne in koordinacijske vloge ter vloge partnerja v strateškem menedžmentu podjetij (Jaklič 1994: 126; Sicherl in Svetličič 2004: 434-5). Kot meni Kos (2004), je država, ki nič ne tvega in se ne odreka, do podjetij posestniška in nesramna, kajti na koncu krivda tako ali tako pade na gospodarstvo.

11. Zaključek

Zgodovinski pregled obveščevalne dejavnosti je identificiral nadzorovanje kot osnovno funkcijo obveščevalne dejavnosti, ki se ohranja vse do danes. Namen teoretične razprave o sami dejavnosti je bil vsaj do določene mere opozoriti na odnos med obveščevalnimi službami kot subjekti proučevanja mednarodnega okolja in njihovo vlogo pri spreminjanju tega okolja neposredno ali posredno s posredovanjem informacij za politično odločanje. Izpostavili smo, da gre tudi pri načrtovanju dela obveščevalnih služb za politiko (*policy*), ki je odvisna od družbenega konteksta, identitete in interesov. Uvajanje pojma obveščevalne politike ima za cilj veliko bolj jasno poudariti vlogo naročnika in samih obveščevalnih služb v obveščevalnem ciklusu. Prikazali smo razlike v obveščevalnih politikah, oblikovanih na različnih opredelitvah koncepta ekonomske obveščevalne dejavnosti, ki ga avtorji utemeljujejo na ekonomsko teoretskih pristopih.

Z vidika osnovne teze diplomskega dela, da je ekonomska obveščevalna dejavnost lahko vzvod gospodarskega razvojnega dohitevanja, je težko *ex ante* opredeliti dejanski razvojni učinek informacij na gospodarstvo, kajti od vsakokratnega konteksta je odvisno, kako bodo informacije interpretirane in v končni posledici uporabljene. Zgodovinski zgled Japonske potrjuje tezo o razvojnem dohitevanju na podlagi dobro organiziranega sistema ekonomske obveščevalne dejavnosti, hkrati pa izpostavlja vsaj tri pogoje, in sicer: kooperativen odnos med državo in ekonomskimi subjekti, organizacijo znanja, ki omogoča hiter pretok informacij, in primerno industrijsko strukturo, kjer pretok znanja in informacij ustvarja sinergične učinke in pozitivne zunanje ekonomije. V pomoč je lahko teorija konkurenčnih prednosti, ki izpostavlja znanje in informacije kot ključni razvojni konkurenčni prednosti, pa vendar smo tudi opozorili na slabosti omenjenega teoretskega pristopa, s pomočjo katerega se vzpostavlja režim nadzora nad pretoki znanja, kar pa na drugi strani omejuje razvojne možnosti najmanj razvitih držav.

Zanesljivo pa informacije o zunanjem okolju države vplivajo na večjo fleksibilnost in odzivnost pri oblikovanju ekonomskih politik glede na spremembe v okolju. Ortodoksna ekonomska razlaga pravi, da nove informacije zmanjšujejo tveganja, zaradi česar je omogočena bolj učinkovita izraba virov. Nekoliko bolj sociološki pristop poudarja pomen informacij za ustvarjanje in spreminjanje trga v odnosu država-država, podjetje-podjetje in podjetje-država. Gre torej za spremembe, ki sledijo preoblikovanju ekonomske diplomacije. Slednja je med najpomembnejšimi uporabniki informacij, hkrati pa ima pogosto vlogo posrednega organ med obveščevalnimi službami in ostalimi ekonomskimi subjekti pri nastopanju na mednarodnem trgu.

Med prednosti obveščevalnih služb je mogoče uvrstiti organizacijska znanja na področju zbiranja, obdelave in analiziranja informacij, a se hkrati kaže pomanjkanje znanj na ekonomskem in poslovnem področju. Zaradi tega so se določene države odločile za organizacijo ločenih in povsem specializiranih obveščevalnih oddelkov v okviru drugih ministrstev. Največji premik, okoli katerega se je skoncentrirala celotna razprava, je, da so se obveščevalne službe začele bolj intenzivno ukvarjati z zbiranjem informacij z izključnim namenom posredovanja le-teh podjetjem za krepitev njihovih konkurenčnih prednosti. Pri ekonomskem vohunjenju, ki dodatno pogloblja pomisleke o ekonomski obveščevalni dejavnosti, gre za podpiranje točno določenih podjetij, za

katere vlade ocenjujejo, da so strateškega pomena za gospodarstvo. A kot smo pokazali pri primerjavi ekonomske obveščevalne dejavnosti Francije, Japonske in ZDA, se je obveščevalna politika oblikovala na osnovi zelo različnih argumentacij. Različni teoretski pristopi in prakse države torej ne ponujajo enotnega odgovora o ekonomski upravičenosti ekonomskega vohunjenja. V vsakem primeru pa je od države odvisno, ali je pripravljena sprejeti tveganja, povezana z ekonomskim vohunjenjem, za ceno ekonomskih učinkov. Kot največjo potencialno nevarnost naj omenimo razvoj ekonomske varnostne dileme, vendar pa trend delovanja obveščevalnih služb takšnih strahov zaenkrat ne potrjuje. Končamo naj tam, kjer smo začeli, in opozorimo, da je navkljub ekonomskim namenom obveščevalna dejavnost v funkciji nadzorovanja, pa naj jo izvajajo državni organi ali podjetja, zato se upravičeno samo po sebi postavlja vprašanje spoštovanja človekovih pravic, na kar smo že opozorili pri analizi ekonomske obveščevalne dejavnosti v ZDA.

Ekonomska obveščevalna dejavnost ni vnaprej dobra ali slaba, tako lahko služi za obvladovanje zunanjega ekonomskega okolja držav, z namenom oblikovanje razvojno naravnanih politik in njihovo uresničevanje, na drugi strani pa lahko tudi povečuje razvojno vrzel z nadziranjem in omejevanjem pretoka informacij in znanj tako s strani držav kot tudi podjetij.

12. Uporabljeni viri

12.1 Primarni viri

Direktiva nacionalne varnosti 67 (*National Security Directive 67*). Dostopna na: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB35/15-01.htm> (7. 10. 2005).

Dunajska konvencija o diplomatskih odnosih (*Bečka konvencija o diplomatskim odnosima*), *Službeni list SFRJ - Mednarodni ugovori i drugi sporazumi* 2/1964.

Dunajska konvencija o konzularnih odnosih (*Vienna Convention on Consular Relations*). Dostopno na <http://www.un.org/law/ilc/texts/consul.htm> (7. 10. 2005).

European Parliament resolution on the existence of a global system for the interception of private and commercial communications (Echelon interception system) (2001/2098(INI)), *Official Journal* C 121, 24. 04. 2001. Dostopna na: <http://europa.eu.int/eur-lex/en/dat/2002/ce072/ce07220020321en02210229.pdf> (10. 2. 2006).

Haaška konvencija o zakonih in običajih vojne na kopnem (*Hague Convention respecting the laws and customs of war on land*). Dostopna na: <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/hague04.htm> (15. 11. 2005).

Konvencija o boju proti podkupovanju tujih javnih uslužbencev v mednarodnem poslovanju, *Uradni list Republike Slovenije* 1/2001 (8. 1. 2001).

Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, spremenjena s protokoli št. 3, 5 in 8 ter dopolnjene s protokolom št. 2, ter njenih protokolov št. 1, 4, 6, 7, 9, 10 in 11, *Uradni list Republike Slovenije - Mednarodne pogodbe* 33/1994 (13. 6. 1994).

Resolucija o strategiji nacionalne varnosti Republike Slovenije, *Uradni list Republike Slovenije* 56/2001 (6. 7. 2001).

Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine, *Uradni list Republike Slovenije- Mednarodne pogodbe* 10/1995 (18. 2. 1995).

Zakon o ekonomskem vohunjenju (*The Economic Espionage Act of 1996, Title 18 United States Code, Section 1831-1839*). Dostopen na: <http://permanent.access.gpo.gov/lps9890/lps9890/www.usdoj.gov/criminal/cybercrime/eea.html> (15. 11. 2005).

Zakon o nadzoru izvoza blaga z dvojno rabo, *Uradni list Republike Slovenije* 37/2004 (15. 4. 2004).

Zakon o parlamentarnem nadzoru obveščevalnih in varnostnih služb, *Uradni list Republike Slovenije* 26/2003 (13. 3. 2003).

Zakon o Slovenski obveščevalno-varnostni agenciji, *Uradni list Republike Slovenije* 20/2004 (4. 3. 2004).

Zakon o spodbujanju tujih neposrednih investicij in internacionalizacije podjetij, *Uradni list Republike Slovenije* 86/2004 (5. 8. 2004).

12.2 Sekundarni viri

Agrell, Wilhelm (2002) When everything is intelligence – nothing is intelligence. *The Sherman Kent Center for Intelligence Analysis Occasional Papers* 1(4), 1-6. Dostopno na http://www.cia.gov/cia/publications/Kent_Papers/pdf/OPNo4.pdf (15. 1. 2006).

Amadae, Sonja M. (2003) *Rationalizing capitalist democracy: the Cold War origins of rational choice liberalism*. London: University of Chicago Press.

Andolšek, Matej (2003) Teorija hegemonske stabilnosti: racionalnosti versus konstruktivisti. *Teorija in praksa* 40(4), 706-21.

Andrew, Christopher (2004) Intelligence, International relations and Under-theorisation. V Len V. Scott in Peter Jackson (ur.) *Understanding intelligence in the twenty-first century*, 29-41. London: Routledge.

Anžič, Andrej (1996) *Vloga varnostnih služb v sodobnih parlamentarnih sistemih – nadzorstvo*. Ljubljana: Enotnost.

Baumard, Philippe (1993) "Learned Nations: Seeking National Competitive Advantage Through Knowledge Strategies". Washington: Open Source Solutions Symposium. Dostopno na http://www.oss.net/dynamaster/file_archive/040319/f6ce957e0a8374c1f6d19040e14f9791/OSS1998-E1-41.pdf (7. 10. 2005).

Baumard, Philippe in Christian Harbulot (1996) "Intellegence économique et stratégie des entreprises: une nouvelle donne stratégique". Lille: Peta letna konferenca

- Mednarodnega združenja za strateški menedžment. Dostopno na <http://www.strategie-aims.com/lille/com7502.pdf> (20. 3. 2005).
- Beck, Ulrich (2003) *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
- Berger, Peter L. in Thomas Luckmann (1966/1988) *Družbena konstrukcija realnosti: razprava iz sociologije znanja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bergier, Jacques (1974) *Vohunstvo v industriji in znanosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bourdieu, Pierre (2004) *Znanost o znanosti in refleksivnost*. Ljubljana: Liberalna akademija.
- Bradač, Fran (1990) *Latinsko – slovenski slovar*. Ljubljana: DZS.
- Brander, James A. (1998) The economics of economic intelligence. V Evan H. Potter (ur.) *Economic intelligence and national security*, 196-217. Ontario: Carleton University Press.
- Brglez, Milan (1996) O razvoju teoretičnega razmišljanja o mednarodnih odnosih. *Teorija in praksa* 33(1), 18-35.
- Brglez, Milan (1998) Kodifikacija sodobnega diplomatskega prava. V Milan Jazbec (ur.) *Diplomacija in Slovenci: Zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, 59-88. Celovec: Založba Drava.
- Briggs, Robert O., Gert Jan de Vreede, Jay Nunamaker in Ralph Sprague (2002) Special Issue: Decision-making and a Hierarchy of Understanding. *Journal of Managment Information Systems* 18(4), 5-10.
- Bučar, France (1996) Obveščevalna dejavnost kot politični proces. V Andrej Anžič (ur.) *Zbornik strokovno-znanstvenih razprav: Posvet POMS*, 63-72. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.
- Bučar, Maja (2001) *Razvojno dohitevanje z informacijsko tehnologijo?* Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Bull, Hedley (1977) *The anarchical society: a study of order in world politics*. London: Macmillan Press.
- Bülow, Andreas von (2005) *Im Namen des Staates*. München: Piper Verlag.

- Burchill, Scott (1996/2001) Liberalism. V Scott Burchill (ur.) *Theories of international relations*, 2. izdaja, 28-69. New York: Palgrave.
- Burnham, Peter, Karin Gilland, Wyn Grant in Zig Layton-Henry (2004) *Research methods in politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Buzan, Barry (1984) Economic structure and international security: the limits of the liberal case. *International Organization* 38(4), 597-624.
- Buzan, Barry, Ole Waver in Jaap de Wilde (1998) *Security: A new framework for analysis*. London: Lynne Rienner.
- Cable, Vincent (1995) What is economic security? *Foreign Affairs* 71(2), 305-24.
- Campbell, David (1999) *Development of surveillance technology and risk of abuse of economic intelligence*. Dostopno na http://www.europarl.eu.int/stoa/publi/pdf/98-14-01-2_en.pdf (4. 5. 2005).
- Campbell, David (2000) Former CIA Director Says US Economic Spying Targets "European Bribery". *Telepolis* 12(3). Dostopno na <http://www.heise.de/tp/r4/artikel/6/6662/1.html> (10. 11. 2005).
- Carayon, Bernard (2003) *Intellegence économique, compétitivité et cohésion sociale*. Dostopno na http://www.bcarayon-ie.com/pages_rapportpm/rapport_mission.html (15. 3. 2005).
- Castells, Manuel (1996) *The rise of the network society – The information age: economy, society and culture, Volume I*. Oxford: Blackwell.
- Cerny, G. Philip (1990) *The changing architecture of politics: structure, agency, and the future of the state*. London: SAGE Publications.
- Cerny, G. Philip (1997) Paradoxes of the competition state: The dynamics of political globalization. *Government and Opposition* 32(3), 251-74.
- Clerc, Philippe (1997) Economic intelligence. V Andrew Large (ur.) *World information report 1997/98*, 304-16. Pariz: UNESCO.
- Commission on human security (2003) *Human security now*. New York: UNESCO. Dostopno na <http://www.humansecurity-chs.org/finalreport/English/FinalReport.pdf> (14. 3. 2006).
- Cox, Robert (1999) Civil society at the turn of the millennium: prospects for an alternative world order. *Review of International Studies* 25(1), 3-28.

- Crawford, Beverly (1995) *Hawks, Doves, but no Owls: International Economic Interdependence and Construction of the New Security Dilemma*. V Ronnie Lipschutz (ur.) *On security*, 149-86. New York: Columbia University Press.
- Cronin, Blaise in Elisabeth Davenport (1996) *The compound eye/I: An introduction to social intelligence*. V Blaise Cronin (ur.) *Information, development and social intelligence*, 7-12. London: Taylor Graham.
- Čater, Tomaž (2005) "How the Sources of Competitive Advantage Shape Firm Performance: the Case of Slovenian Firms". München: Responsible management in an uncertain world: 5th Annual International Conference EURAM.
- Črnčec, Damir (2005) Spremembe v načinu delovanja obveščevalno-varnostnih služb, imperativ uspešnega soočanja s sodobnimi varnostnimi izzivi. V Branko Lobnikar (ur.) *Zbornik prispevkov: 6. slovenski dnevi varstvoslovja*, 1-7. Ljubljana: Fakulteta za policijsko varnostne vede.
- Daniels, John D. in Marjan Svetličič (2001) Competitiveness of small countries. V Dominick Salvatore, Marjan Svetličič in Jože P. Damijan (ur.) *Small countries in a global economy: new challenges and opportunities*, 211-30. New York: Palgrave.
- Dedijer, Stevan (2002) Ragusa intelligence and security (1301–1806): A model for the 21st century? *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 15(1), 101-14.
- Dedijer, Stevan in Nicolas Jéquier (1987) Information, Knowledge and Intelligence: A General Overview. V Stevan Dedijer in Nicolas Jéquier (ur.) *Intelligence for Economic Development: An Inquiry into the Role of the Knowledge Industry*, 1-25. Oxford: Berg Publishers Limited.
- Deleuze, Gilles (2002) Družba nadzora. *Filozofski vestnik* XXIII(2), 167-77.
- Der Derian, James (1992) *Antidiplomacy: spies, terror, speed and war*. Cambridge: Blackwell.
- DeSouza, Patrick J. (2000) Introductiona and Overview. V Patrick J. DeSouza (ur.) *Economic strategy and national security: a next generation approach*. Oxford: Westview Press.
- Devetak, Richard (1996/2001) Critical Theory. V Scott Burchill (ur.) *Theories of international relations*, 2. izdaja, 28-69. New York: Palgrave.

- Dicken, Peter (2000/2003) A New Geo-economy. V David Held in Anthony McGrew (ur.) *The global transformations reader: an introduction to the globalization debate*, 2. izdaja, 303-10. Oxford: Blackwell.
- Drahoš, Peter in John Brathwaite (2002) *Information Feudalism: Who Owns the Knowledge Economy?* London: Earthscan.
- Dreyfuss, Robert (1994) Company Spies. *Mother Jones* (maj – junij). Dostopno na <http://www.motherjones.com/news/feature/1994/05/dreyfuss.html> (2. 12. 2004).
- Dunne, Tim (1997/2001) Liberalism. V John Baylis in Steve Smith (ur.) *The globalization of world politics – An introduction to international relations*, 2. izdaja, 162-81. New York: Oxford University Press.
- Dorđević, Obren (1980) *Osnovi državne bezbednosti*. Beograd: Viša škola unutrašnjih poslova.
- Evans, C. Joseph (1994) U.S. Business Competitiveness and the intelligence community. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 7(3), 353-61.
- Fink, Steven (2003) *Sticky Fingers: Managing the Global Risk of Economic Intelligence*. Lincoln: iUniverse, Inc.
- Fink-Hafner, Danica (1998) Raziskovanje policy omrežij. *Teorija in praksa* 35(5), 816-29.
- Finnemore, Martha (1996) *National interest in international society*. New York: Cornell University Press.
- Finnemore, Martha in Kathryn Sikkink (1998) International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization* 52(4), 887-917.
- Foray, Dominique (2004) *Economics of knowledge*. Massachusetts: The MIT Press.
- Frece, Slavko (2005) *Varovanje zaupnih podatkov, informacij in dokumentov, s poudarkom na obvladovanju ekonomskega vohunjenja*. Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede (diplomsko delo).
- Fuchs, Christian (2005) *Knowledge and Society from the Perspective of the United Theory of Information (UTI) Approach*. Dostopno na <http://www.mdpi.org/fis2005/F.24.paper.pdf> (31. 5. 2005).

- Gill, Stephen (2003) *Power and Resistance in the New World Order*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gošnik, Boštjan (2005) *e-Prostor, informacije in znanje: primerjava javnoupornega in poslovnega okolja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (diplomsko delo).
- Gregory, Sean (1997) Economic Intelligence in the post-Cold War Era: Issues for Reform. V Diane C. Snyder (ur.) *Intelligence Reform in the Post-Cold War Era*. Dostopno na <http://www.fas.org/irp/eprint/snyder/economic.pdf> (5. 12. 2004).
- Grizold, Anton (1996) Posameznikova varnost in obveščevalne službe. V Andrej Anžič (ur.) *Zbornik strokovno-znanstvenih razprav: Posvet POMS*, 108-15. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.
- Guzzini, Stefano (2002) *Constructivism and the role of institutions in international relations*. Copenhagen: Copenhagen Peace Research Institute.
- Guzzini, Stefano (2000) A reconstruction of constructivism in international relations. *European Journal of International Relations* 6(2), 147-82.
- Guzzini, Stefano (2003) *'Self-fulfilling geopolitics'? Or: the social production of foreign policy expertise in Europe*. Dostopno na www.diis.dk/graphics/Publications/WP2003/sgu_geopolitics.pdf (15. 3. 2005).
- Harper, Douglas (2001) *Online etymology dictionary*. Dostopno na <http://www.etymonline.com> (1. 2. 2006).
- Hay, Colin (1995) Structure and Agency. V David Marsh in Stoker, Gerry (ur.) *Theory and methods in practical science*, 189-206. London: Macmillan.
- Hay, Colin (2005) Globalization's impact on states. V John Ravenhill (ur.) *Global Political Economy*, 235-62. New York: Oxford University Press.
- Hay, Colin in Ben Rosamond (2002) Globalization, European integration and the discursive construction of economic imperatives. *Journal of European Public Policy* 9(2), 147-167.
- Hedin, Hans (2004) Evolution of Competitive intelligence in Sweden. *Journal of Competitive Intelligence and Management* 2(3), 56-75.
- Herman, Michael (1996a) Governmental intelligence: its evolution and role. V Blaise Cronin (ur.) *Information, development and social intelligence*, 34-56. London: Taylor Graham.

- Herman, Michael (1996/2003) *Intelligence power in peace and war*, 5. izdaja. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobbes, Thomas (1949) *De cive or the citizen*. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Hollis, Martin in Steve Smith (1990) *Explaining and understanding international relations*. New York: Oxford University Press.
- Hulnick, Arthur S. (2002) Risky business. *Harvard International Review* 24(3), 68-72.
- ICRC (2000) *International Humanitarian Law – Treaties & Documents*. Dostopno na <http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO/195?OpenDocument> (5.5.2006).
- Jaklič, Andreja in Marjan Svetličič (2005) *Izhodna internacionalizacija in slovenske multinacionalke*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Jaklič, Marko (1994) *Strateško usmerjanje gospodarstva*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Jaklič, Marko (2005) *Poslovno okolje podjetja*, 3. natis. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Jepperson, L. Ronald, Alexander Wendt in Peter J. Katzenstein (1996) Norms, Identity and Culture in National Security. V Peter J. Katzenstein (ur.) *The culture of national security: norms and identity in world politics*, 33-77. New York: Columbia University Press.
- Kahn, David (2001) An Historical Theory of Intelligence. *Intelligence and National Security* 16(3), 79-92.
- Kant, Immanuel (1891) *Perpetual peace: A philosophical essay*. Dostopno na http://oll.libertyfund.org/Texts/Kant0142/PrinciplesOfPolitics/HTMLs/0056_Pt05_Peace.html (30. 5. 2006).
- Katzenstein, Peter J. (1996) Conclusion: National security in a changing world. V Peter J. Katzenstein (ur.) *The culture of national security: norms and identity in world politics*, 498-538. New York: Columbia University Press.
- Kink, Lovrenc (2004) *Zagotavljanje kakovosti podatkov v sistemih poslovne inteligence*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta (magistrsko delo).
- Klaves, Gregor (2003) *Uporaba poslovne inteligence v telekomunikacijskih podjetjih*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta (magistrsko delo).

- Kos, Marko (2000) *Menedžment dodatne vrednosti: podjetniško dohitevanje EU*. Fakulteta za družbene vede: Ljubljana.
- Kos, Marko (2004) Od kdaj država ukazuje podjetjem? *Delo – Sobotna priloga* (24. 7.). Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Sobotna+priloga&da=20040724&ed=&pa=2&ar=404dcd38e65dbd05e31f2b369bc8d62504&fromsearch=1 (15. 11. 2005).
- Kovač, Bogomir (2000) Nekateri vidiki politično ekonomske analize sodobne vloge države in trga v Sloveniji. *Teorija in praksa* 37(3), 509-25.
- Kratochwil, Friedrich in John G. Ruggie (1986) International organization: a state of the art on an art of the state. *International Organization* 40(4), 753-75.
- Krugman, Paul (1994) Competitiveness: A dangerous obsession. *Foreign Affairs* 72(2), 28-44.
- Krunic, Zoran (1996) Metode dela obveščevalnih služb – poskus klasifikacije in pomen agenturne metode. V Andrej Anžič (ur.) *Zbornik strokovno-znanstvenih razprav: Posvet POMS*, 143-63. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.
- Krunic, Zoran (1997) *Strategija posrednega nastopanja: načini uresničevanja agresivnih političnih ciljev brez odkrite uporabe oboroženega nasilja*. Ljubljana: Unigraf.
- Krunic, Zoran (1997a) Gospodarsko vohunstvo – nekateri sodobni trendi. V Andrej Anžič (ur.) *Zasebno varovanje in detektivska dejavnost: dileme in perspektive*, 207-216. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Kustec Lipicer, Simona (2002) Organizacije za analizo javnih politik ali think tanks. V Danica Fink-Hafner in Damjan Lajh (ur.) *Analiza politik*, 83-102. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kymlick, Will (2005) *Sodobna politična filozofija*. Ljubljana: Krtina.
- Le Blanc, Gilles (2004) Regional Specialization, Local Externalities and Clusterin in Information technology Industries. V Luigi Paganetto (ur.) *Knowledge Economy, Information Technologies and Growth*, 453-86. Hampshire: Ashgate.
- Levytskyi, Valentyn (2001) *Economic Intelligence of the Modern State*. Monterey: Naval Postgraduate School.

- Lewis, Jonathan E. (2002) *Spy capitalism: Itel and the CIA*. New York: Yale University Press.
- Lucas, Didier (2001) *Introduction à l'intelligence économique et stratégique: Vers un nouveau paradigme de l'interaction concurrentielle*. Dostopno na <http://www3.fsa.ulaval.ca/personnel/suzha/MBA-Laval.doc> (7. 10. 2005).
- Lukšič, Igor in Kurnik Andrej (2000) *Hegemonija in oblast: Gramsci in Foucault*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Luttwak, N. Edward (1998) *Turbo-capitalism: Winners and Losers in The Global Economy*. London: Orion Business Books.
- Macrakis, Kristie (2004) Does effective espionage lead to success in science and technology? Lessons from East German Ministry for state security. *Intelligence and National security* 19(1), 52-77.
- Mann, Michael (2000/2003) The End of the Rise of the Nation-State. V David Held in Anthony McGrew (ur.) *The global transformations reader: an introduction to the globalization debate*, 2. izdaja, 135-45. Oxford: Blackwell.
- Masoon, Hélène (2000) L'intelligence économique à l'épreuve de la Commission européenne. *Revue française de géoéconomie* (automne), 131-63.
- McDermott, Rose (2003) *Political Psychology in International Relations*. Michigan: The University of Michigan Press.
- McGrew, Anthony (2005) The logics of globalization. V John Ravenhill (ur.) *Global Political Economy*, 207-34. New York: Oxford University Press.
- Mesarič, Jurij (2002) Ekonomski liberalizem in ekonomski nacionalizem: Adam Smith in Friederich List. *Teorija in praksa* 39(6), 881-94.
- Morgenthau, Hans J. (1995) *Politika med narodi. Borba za moč in mir*. Ljubljana: DZS.
- Müller-Wille, Björn (2002) EU Intelligence Cooperation. A Critical Analysis. *Contemporary Security Policy* 33(2), 61-86.
- North, Douglass C. (1998) *Inštitucije, inštitucionalne spremembe in gospodarska uspešnost*. Ljubljana: Krtina.
- Nye, Joseph S. (2004) *Soft power: the means to success in world politics*. New York: Public Affairs.

- OECD (2005) *Convention on combating bribery of foreign public officials in international business transactions – Ratification status*. Dostopno na <http://www.oecd.org/dataoecd/59/13/1898632.pdf> (15. 2. 2006).
- Orton, Douglas James (2002) Cross-National Ethical Dilemmas in Competitive Intelligence. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 15(3), 440-56.
- Otte, Thomas G. (2001) Satow. V Geoff Berrige, Maurice Keens-Soper in Thomas G. Otte (ur.) *Diplomatic theory from Machiavelli to Kissinger*, 125-50. Hampshire: Palgrave.
- Paganetto, Luigi in Pasquale L. Scandizzo (2004) Post-Fordism, New Economy and the Case of the Italian "Mezzogiorno". V Luigi Paganetto (ur.) *Knowledge Economy, Information Technologies and Growth*, 501-20. Hampshire: Ashgate.
- Pettman, Ralph (2000) *Commonsense constructivism, or, The making of world affairs*. New York: M. E. Sharpe, Inc.
- Pikalo, Jernej (2003) *Neoliberalna globalizacija in država*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Plavšak Krajnc, Kristina (2004) Javna diplomacija: temeljni koncepti in trendi. *Teorija in praksa* 41(3-4), 643-58.
- Porteous, Samuel (1995) *Commentary No. 59: Economic/Commercial Interests and Intelligence Services*. Dostopno na <http://www.csis-scrs.gc.ca/en/publications/commentary/com32.asp> (5. 4. 2005).
- Porteous, Samuel D. (1998) Economic and commercial interests and intelligence services. V Evan H. Potter (ur.) *Economic intelligence and national security*, 79-128. Ontario: Carleton University Press.
- Potter, Evan H. (1998) The system of economic intelligence gathering in Canada. V Potter Evan H. (ur.) *Economic intelligence and national security*, 21-77. Ontario: Carleton University Press.
- Praprotnik, Rok (2003) Postranske žrtve Dušana Lajovica. *Delo* (6. 5.). Dostopno na http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,49&so=Delo&da=20030506&ed=0&pa=2&ar=73e8ccd286de30c85b96ec720702d7bf04&fromsearch=1 (15. 11. 2005)

- Praznik, Boris (2002) *Infiltracija profesionalnega obveščevalca v ciljni objekt z vidika kriminalistične policije in varnostno-obveščevalnih služb*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola (diplomsko delo).
- Purg, Adam (2002) *Primerjalni obveščevalni sistemi*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Purg, Adam (1995) *Obveščevalne službe: Povezava med obveščevalnimi službami, političnimi sistemi in državno suverenostjo v luči iskanja modela sodobnega obveščevalnega sistema Republike Slovenije*. Ljubljana: Enotnost.
- Purg, Adam (1996) Varnostno-obveščevalne službe in vloga parlamenta. V Marjan Brezovšek (ur.) *Slovenski parlament – izkušnje in perspektive: zbornik referatov*, 269-81. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.
- Rathemell, Andrew (2002) Towards Postmodern Intelligence. *Intelligence and National Security* 17(3), 87-104.
- Risse, Thomas (2004) *Social Constructivism Meets Globalization*. Dostopno na http://web.fu-berlin.de/atasp/texte/globalization_constructivism.pdf (10. 12. 2004).
- Risse-Kappen, Thomas (1994) Ideas do not float freely: transnational coalitions, domestic structure, and the end of the cold war. *International Organization* 48(2), 185-214.
- Roberts, Pat et. al (2004) *Report of the U.S. intelligence community's prewar intelligence assessment on Iraq*. Dostopno na <http://a257.g.akamaitech.net/7/257/2422/13jul20041351/www.gpoaccess.gov/serialset/creports/pdf/s108-301/s108-301.zip> (25. 8. 2005).
- Ruggie, Gerard John (1998) What makes the world hang together? Neo-utilitarianism and social constructivist challenge. *International organization* 52(4), 855-85.
- Rugman, Alan M. (2005) Globalization and regional international production. V John Ravenhill (ur.) *Global Political Economy*, 263-90. New York: Oxford University Press.
- Rustmann, F.W. Jr. (2002) *CIA, Inc.: Espionage and the craft of business intelligence*. Virginia: Brassey's.
- Rutar Ilc, Zora in Dušan Rutar (1997) *Kaj poučujemo in preverjamo v šolah*. Radovljica: Didakta.

- Saner, Raymond in Lichia Yiu (2003) International economic diplomacy: Mutations in Post-modern Times. *Discussion Papers in Diplomacy*. Dostopno na http://www.clingendael.nl/publications/2003/20030100_cli_paper_dip_issue84.pdf (5. 4. 2005).
- Schmid, Gerhard (2001) *Report on the existence of global system for interception of private and commercial communications (ECHELON interception system) (2001/2098(INI))*. Dostopno na <http://citeseer.ist.psu.edu/470230.html> (10. 2. 2006).
- Schmitt, Carl (1994) *Tri razprave*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze.
- Schotter, Andrew (1990/1985) *Free market economics*, 2. izdaja. Cambridge: Basil Blackwell.
- Schweizer, Peter (1996) The Growth of economic espionage: America is Target Number One. *Foreign Affairs* 75(1), 9-14.
- Scott, Len V. in Peter Jackson (2004) Journeys in Shadows. V Len V. Scott in Peter Jackson (ur.) *Understanding intelligence in the twenty-first century*, 1-28. London: Routledge.
- Sell, Susan K. (2003) *Private power, public law: the globalization of intellectual property*. New York: Cambridge University Press.
- Shaker, M. Steven in George Kardulias (1992) "Intelligence support to U.S. business". Washington: First International Symposium on National security and National Competitiveness – Open Source Solutions.
- Shaker, Steven M. in George Kardulias (1992) *Intelligence support to U.S. business*. Dostopno na http://www.oss.net/dynamaster/file_archive/040321/6944420c80c9b60342f56654952b9904/OSS1992-01-11.pdf (10. 12. 2004).
- Sicherla, Pavle in Marjan Svetličič (2004) Slovensko dohitevanje razvitih: kdaj in kako? *Teorija in praksa* 41(1-2), 418-39.
- Smith, Michael (2004) *The spying game: The secret history of British espionage*. London: Politico's.
- Stiglitz, Joseph E. (2000) The contributions of the economics of information to 20th century economics. *The Quarterly Journal of Economics* 115(4), 1441-78.
- Strange Susan (1992) States, firms and diplomacy. *International Affairs* 68(1), 1-15.

- Strange Susan (1997/1991) The future of American Empire. V George T. Crane in Abba Amawi (ur.) *The theoretical evolution of international political economy: A reader*, 2. izdaja 253-64. New York: Oxford University Press.
- Strange Susan (2004) *The retreat of the state: the diffusion of power in the world economy*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Svetličič, Marjan (1996) *Svetovno podjetje: izzivi mednarodne proizvodnje*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Swedberg, Richard in Mark Granovetter (2001) Introduction to the second edition. V Mark Granovetter in Richard Swedberg (ur.) *The sociology of economic life*, 2. izdaja, 1-31. Oxford: Westview.
- Šabič, Zlatko (2002) Small States Aspiring for NATO Membership: Some Factors Influencing the Accession Process. V Zlatko Šabič in Charles Bukowski (ur.) *Small States in the Post-Cold War: Slovenia and NATO Enlargement*, 1-24. Westport: Praeger.
- Šaponja, Vladimir (1999). *Taktika dela obveščevalnovarnostnih služb*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Šešerko, Leo (1997) Spremnna beseda: Prisluškovanje v Sloveniji ali zasebnost je politični pojem. V Anthony Summers (1997) *Uradno in zaupno: skrivnostno življenje J. Edgarja Hooverja*, 420-98. Grosuplje: Mondena.
- Šušnjan, Andrej (2002) Od politične ekonomije do ekonomike in nazaj. *Teorija in praksa* 39(6), 861-72.
- Todd, Paul in Jonathan Bloch (2003) *Global intelligence: The world's secret services today*. London: Zed Books Ltd.
- Transparency International (2002) *Bribe Payers Index 2002*. Dostopno na <http://www.transparency.org/content/download/2863/17759/file/bpi2002.en.pdf> (15. 2. 2006).
- Treverton, F. Gregory (2001) Intelligence and the Market State. *Studies in intelligence* 10, 69-76. Dostopno na http://www.cia.gov/csi/studies/winter_spring01/ (15. 2. 2005).
- Turner, Stansfield (1991) Intelligence for a new world order. *Foreign Affairs* 70(4), 150-66.

- Ulfkotte, Udo (2001) *Wirtschaftsspionage: Wie deutsche Unternehmen von ausländischen Geheimdiensten ausgeplündert und ruinirt werden*. München: Goldmann Verlag.
- United Nations (2005) *Status of Multilateral Treaties deposited with the Secretary-General*. Dostopno na <http://untreaty.un.org/ENGLISH/bible/englishinternetbible/Bible.asp> (19. 8. 2005).
- Unterman, Alan (2001) *Judovstvo - Mali leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Urad za makroekonomske analize in razvoj (2001) *Strategija gospodarskega razvoja Slovenije 2001-2006. Slovenija v novem desetletju: trajnost, konkurenčnost, članstvo v EU*. Dostopno na <http://www.sigov.si/zmar/projekti/sgrs/pdf-b/sgrs-besedilo.pdf> (7. 10. 2005).
- Vrenko, Ines (1998) *Ekonomska in konkurenčna obveščevalna dejavnost*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede (diplomsko delo).
- Wright, W. Jeffrey (1991) Intelligence and Economic Security. *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 5(2), 203-20.
- Zelikow, Philip (1997) American Economic Intelligence: Past Practice and Future Principles. V Rhodri Jeffreys-Jones in Christopher Andrew (ur.) *Eternal Vigilance?: 50 Years of the CIA*, 164-77. London: Frank Cass.
- Žižek, Slavoj (2004) *Paralaksa za politični suspenz etičnega*. Društvo za teoretsko psihoanalizo: Ljubljana.

12.3 Intervjuji

- Boštjan Šefc, namestnik direktorja Slovenske obveščevalno-varnostne službe, Ljubljana, 16. 9. 2005.
- Davorin Terčon, poslanec, predsednik Komisije za nadzor nad obveščevalnimi in varnostnimi službami, Ljubljana, 5. 5. 2005.
- dr. Miroslav Tuđman, nekdanji direktor Hrvaške obveščevalne službe (*Hrvatska izveštajna služba*), profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu, Zagreb, 2. 6. 2005.

Jože Perko, nekdanji uslužbenec Službe državne varnosti in pomočnik direktorja Uprave kriminalistične službe, nekdanji zunanji sodelavec Krke za področje varnosti, Krško, 5.10. 2005.

Jožef Jerovšek, poslanec, nekdanji predsednik Komisije za nadzor nad obveščevalnimi in varnostnimi službami, predsednik Odbora za zunanjo politiko, Ljubljana, 14. 4. 2005.

mag. Andrej Vizjak, minister za gospodarstvo, Ljubljana, 16. 2. 2006.

Marko Pogorevc, nekdanji generalni direktor policije, pomočnik direktorja družbe Mobitel odgovoren za varnost in varovanje objektov, Ljubljana, 5. 5. 2005.

Nekdanji uslužbenec Službe državne varnosti, uslužbenec Policije in svetovalec evropskega programa za razvojno pomoč, Ljubljana, 2. 2. 2006.

Nekdanji uslužbenec Varnostno informativne službe, član uprave transnacionalnega podjetja, Ljubljana, 23. 5. 2005.

Uslužbenec Slovenske obveščevalno-varnostne agencije, Ljubljana, 6. 5. 2005.

Uslužbenec Slovenske obveščevalno-varnostne agencije, Ljubljana, 15. 8. 2005.